

Lastensuojelua kehittämässä
Kokemuksia pääkaupunkiseudulta

Hanna Heinonen & Johanna Metsälä (toim.)

Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja
Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 19, 2009

Yhteystiedot
Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus

Tilaukset
socca@hel.fi

Pdf-tiedosto
www.socca.fi/julkaisut

Kansi: Vinjetti
Ulkoasu: Yliopistopaino
Paino: Yliopistopaino

ISSN: 1795-701X
ISBN: 978-952-5616-19-4

SISÄLTÖ

Esipuhe.....	7
Tiivistelmä.....	9
Abstrakt.....	10
Summary.....	11
Kirjoittajaesittely.....	12

OSA I Hankekuvaus	13
-------------------	----

1. Pääkaupunkiseudun lastensuojelun kehittämissyksikköhanke	
– kuka kehittää, kenelle ja miten?.....	15
HANNA HEINONEN JA JOHANNA METSÄLÄ	
HANKKEEN TAUSTA JA TAVOITTEET.....	15
HANKKEEN TOIMINTATAPA.....	17
TULOKSIA JA KOKEMUKSIA.....	20
PÄÄKAUPUNKISEUDULLISTA YHTENÄISYYTTÄ LASTENSUOJELUUN.....	27
LOPUKSI.....	29
HANKKEEN ASiantuntijat ja Kehittäjät.....	30
2. Lastensuojelun käytännön opetuksen kehittäminen ja astensuojelun praksiksen käynnistäminen	33
HANNA HEINONEN, TARJA JUVONEN JA JOHANNA METSÄLÄ	
JOHDANTO.....	33
SOSIAALITYÖN KÄYTÄNNÖN OPETUS HELSINGIN YLIOPISTOSSA.....	34
KÄYTÄNNÖN OPETUKSEN ROOLIT KOULUTUKSESSA JA TYÖELÄMÄSSÄ.....	35
LASTENSUOJELUN KÄYTÄNNÖN OPETUKSEN KOKEILUJA.....	37
LASTENSUOJELUN OPETUS- JA TUTKIMUSKLINIKAN TULEVAISUUS.....	38
3. Kehittämissyksikkö-toiminnan arviointi	41
HANNA HEINONEN JA JOHANNA METSÄLÄ	
JOHDANTO.....	41
ARVIOINNIN VIITEKEHYS.....	42
HANKETOIMINNAN ARVIOINTI.....	46
JOHTOPÄÄTÖKSET.....	50

OSA II Asiakastyön pilotit	53
----------------------------	----

4. Hyvien käytäntöjen kokoamisen prosessi	55
HELENA NYMAN	
KEHITTÄJÄVERKOSTON TOIMINTA.....	55
KEHITTÄMISTYÖN TULOKSET.....	57
MITÄ OPIMME KEHITTÄMISTYÖSTÄ?.....	58

TULEVAT HAASTEET	60
KEHITTÄMISTYÖN JATKUMINEN.....	61
LIITE I HYVIEN KÄYTÄNTÖJEN LUETTELO.....	62
5. Tilanearviotyöskentely lastensuojelun ja A-klinikan yhteistyönä...	63
KATRI MAAHI, ANNUKKA PAASIVIRTA JA ANNA VUORI	
YHTEISTYÖMALLIN TOIMINTAYMPÄRISTÖ	63
YHTEISTYÖMALLIN VIITEKEHYS.....	64
YHTEISTYÖMALLIN KÄYTÄNTÖKOKEMUKSIA	67
YHTEISTYÖMALLIN ARVIOINTI.....	71
JOHTOPÄÄTÖKSET JA KEHITTÄMISEHDOTUKSET.....	74
6. Hullusta ideasta hyväksi käytännöksi? Uuden perhetyön mallin	
suunnittelun jakäyttöönotton prosessi	77
SANNA VÄLIMÄKI	
SUUNNITTELUPROSESSI	78
VERTAISARVIOINTI KEHITTÄMISTYÖN TUKENA	80
ESP-PERHETYÖN MALLI	82
MALLIN KÄYTTÖÖNOTTO	86
KEHITTÄMÄLLÄ KOHTI HYVÄÄ KÄYTÄNTÖÄ	87
7. ”Ootsä mun sossu?” – Pohdintoja nuorten kohtaamisesta ja	
nuorten antamasta palautteesta.....	91
SANNA VÄLIMÄKI	
NUORI LASTENSUOJELUN ASIAKKAANA.....	92
LASTENSUOJELUN SOSIAALITYÖNTEKIJÄ: NUORTA, PERHETTÄ VAI	
INSTITUUTIOTA VARTEN?	94
NUOREN MAHDOLLISUUDET VALINTAAN JA VAIKUTTAMISEEN	96
KOHTAAVA, KUULEVA JA LÄSNÄ OLEVA AIKUINEN	99
NUOREN TAPAAMISISTA PERHEEN TAPAAMISIIN	100
VÄLINEET AVUKSI VUOROVAIKUTUKSEN LUOMISEEN	102
NUORTEN ANTAMA PALAUTE.....	105
LIITE 2 PALAUTELOMAKE NUORELLE.....	112
8. Sosiaaliohjauksen kehittäminen lastensuojelussa	115
LAURI KARJALAINEN	
TOIMINNAN KUVAUS JA TAVOITTEET	115
TOIMINNAN JA TAVOITTEIDEN TOTEUTUMINEN	115
KOKEMUKSIA KEHITTÄMISTYÖSTÄ	116
KEHITTÄMISTYÖN JATKUVUUS.....	117
LASTENSUOJELUN SOSIAALIOHJAUKSEN TOIMINTAMALLIT	117
LAURI KARJALAINEN, NINA FORSLUND-RAIVAARA JA SARI PITKONEN	

9. Sosiaalityöntekijä prosessin asiantuntijana ja johtajana	129
HANNA SÄRKIÖ JA HARRY LUNABBA	
LASTENSUOJELUN AVOHUOLLON TYÖPROSESSI.....	130
LASTENSUOJELUN SIIJAISHUOLLON TYÖPROSESSI.....	136
ONKO SOSIAALITYÖNTEKIJÄ OMAN TYÖNSÄ ASIAANTUNTIJA?	144
SOSIAALITYÖNTEKIJÄ KÄYTÄNTÖJEN UUDISTAMISEN ASIAANTUNTIJANA... 146	
10. Itä-Helsingin pilottiyksikön kehittämisprosessi	149
JOHANNA METSÄLÄ	
KEHITTÄMISTAVOITTEET	149
TOIMINTA JA TULOKSET	151
KEHITTÄMISTYÖN VAIKUTUSTEN ARVIOINTIA.....	155
TULEVAISUUDEN SUUNTAVIIVAT	159
11. Käytäntötutkimuksen käynnistäminen työyhteisössä.....	161
TIIA HIPPI	
TUTKIMUSKYSYMYKSET JA AINEISTOT.....	162
TUTKIJASOSIAALITYÖNTEKIJÄN TIE KENTÄLLE	163
TUTKIJAN POSITIOT, ROOLIT JA SUHDE TYÖYHTEISÖÖN	165
KÄYTÄNTÖTUTKIMUS INTERVENTIONA ASIAKASTILANTEESEEN	166
KÄYTÄNTÖTUTKIMUS INTERVENTIONA TYÖYHTEISÖÖN.....	168
LIITE 3. RYHMÄKESKUSTELUN KYSYMYKSET KEHITTÄMISPÄIVÄSSÄ	173
LIITE 4. PUHELINPÄIVYSTÄJÄN MUISTILISTA	174
LIITE 5. MUISTILISTA PÄIVYSTYSKOTIKÄYNNILLE	176
Lähteet.....	178
Taulukko 1. Hankesuunnitelmassa kirjatut sisällölliset tavoitteet ja niiden toteuttaminen	20
Taulukko 2. Lastensuojelutiimin jakopalaveriin vaikuttavat tekijät.....	170
Kuvio 1. Koulutuksiin ja seminaareihin osallistuneiden lukumäärä	27
Kuvio 2. Käytännön ja teorian yhdistäminen opetus- ja tutkimuslinikkatoiminnassa	37
Kuvio 3. Opetus- ja tutkimuslinikkatoiminnan rakenne	39
Kuvio 4. Jällivaaran malli (de Bruijn 2007).....	66
Kuvio 5. Lastensuojelun ja A-klinikan tilannearviomalli päihdeperheessä	69
Kuvio 6. Tutkimuskysymykset ja kertyvät aineistot	163
Kuvio 7. Lastensuojelun käynnistymisvaihe sosiaalityön prosessina	169

ESIPUHE

Syksyllä 2008 ajankohtainen keskustelunaihe oli, onko kehittämissyksikkö se tapa, jolla perustyössä tehtävää kehittämistyötä sosiaalialalla tulevaisuudessa organisoidaan. Vuosina 2005–2008 on koko maassa rahoitettu kymmenien sosiaalihuollon eri sektoreille sijoittuvien kehittämissyksiköiden toimintaa – tai oikeampi sana olisi kehittämisverkostojen toimintaa. Lastensuojelussa aktiivisuus on ollut suurinta, ja mukana lastensuojelun kehittämissyksikköjen toiminnassa ovatkin olleet lähes kaikki maamme kunnat.

Keskustelun aiheeksi asia on noussut sen takia, että hyvistä kokemuksista huolimatta pysyvää rahoitusmallia kehittämissyksiköille ei ole löytynyt. Oman sävynsä keskusteluun on tuonut myös se, että uusi terveydenhuoltolaki on tuomassa perusterveydenhuoltoon opetusterveyskeskukset, jotka tulevat täyttämään sitä samaa tehtävää, jota varten kehittämissyksiköt sosiaalialalla ovat. Ei ole epäilystä, etteikö myös sosiaaliala tarvitsisi asiakastyön yhteyteen sijoitettavaa opetus-, tutkimus- ja kehittämisrakennetta, mutta sen muoto ei vielä ole tarpeeksi selkeä ainakaan rahakirstujen vartijoiden mielestä.

Pääkaupunkiseudun lastensuojelun kehittämissyksikköhanke on erinomaisen hyvin organisoinut lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä, tutkijoita ja opettajia yhteiseen kehittämistyöhön, tukenut, ohjannut ja kouluttanut heitä sekä avannut oven yliopiston ja ammattikorkeakoulun suuntaan. Yksi työntekijä – vaikka hänelle varattaisiinkin työaika kehittämiseen – ei pysty saamaan paljon aikaan, mutta vahvan verkoston tuella myös yksittäiset hankkeet vahvistuvat ja näin syntyy muillekin arvokasta tietoa ja erityisosaamista.

Eri puolilla maata kehittämissyksiköistä on rakentumassa niitä erityisosaamisen portaita, joita myös sosiaalihuollossa tarvitaan. Sosiaalihuollossa ei ole olemassa ”erityistasoa”, kuten terveydenhuollossa, vaan erityisosaaminen perustuu asiantuntemuksen välittämiseen verkostoissa. Tässä hankkeessa yksi mainitsemisen arvoinen asia on, että on saatu alulle lastensuojelun käytännön opetus yliopiston ja kuntien yhteistyönä. Käytännön opettajat ovat yliopistossa tuotettavan uusimman tiedon välittäjiä käytännön sosiaalityöntekijöille ja tärkeä lenkki erityisosaamisen luomisessa.

Kehittämissyksikkö tarjoaa hyvän ympäristön käytännön tarpeesta lähtevälle tutkimukselle, kehittämiselle ja koulutukselle. Eri puolilla maata kunnat, korkeakoulut ja järjestöt ovatkin jo tehneet pitkälle meneviä suun-

nitelmia kehittämysyksikkörakenteen laajentamisesta koko sosiaalialalle. Pääkaupunkiseudulla keskustelu on vielä kesken. Kunnat ovat suuria, ja sosiaali- ja terveystalvet on organisoitu eri tavalla Helsingissä, Vantaalla, Espoossa ja Kauniaisissa. Suuri huoli kaikissa kaupungeissa on tällä hetkellä siitä, että kehittämistyö ei etäännyisi erillisiin ”yksikköihin”, vaan sitä tehtäisiin lähellä asiakastyötä ja kehittäjät olisivat samoja henkilöitä, jotka tekevät myös asiakastyötä. Tässä hankkeessa tällaisen mallin löytäminen on onnistunut.

Tulevaisuudessa kunnat pystyvät toivottavasti yhä enemmän huolehtimaan siitä, että perustyötä tekeillä sosiaalityöntekijöillä ja sosionomeilla on mahdollisuus tehdä myös kehittämistyötä. Lisäksi tarvitaan henkilöitä, jotka voivat johtaa kehittämistyötä ja kantaa vastuun siitä, että tarpeelliset verkostot tutkimuksen ja opetuksen kanssa toimivat. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA ja Heikki Waris -instituutti ovat tarjonneet sopivan ympäristön tälle työlle. Mutta jotta ketju toimisi, tarvitaan kuntiin myös sellaisia tehtäviä, joihin tutkimus- ja kehittämistyössä pätevoityneet erityisasiantuntijat voivat asettua ja välittää osaamistaan muiden käyttöön.

Tämän julkaisun kirjoittamiseen on osallistunut poikkeuksellisen laaja joukko käytännön lastensuojelun työntekijöitä. Kiitos teille kaikille, jotka olette työskennelleet pilottiyksiköissä ja asiantuntijaverkostoissa vaikuttamisen siihen, mitkä kysymykset on tuotava yhteiseen kehittämisverkostoon työstettäväksi, ja osallistumalla yhteisiin foorumeihin. Hankkeen – kuten kaikkien kehittämysyksikköhankkeiden – keskeisin ydin on siinä, miten se pystyy kiinnittymään asiakastyöhön. Tämä hanke on onnistunut siinä hyvin.

Kiitos Johanna Metsälälle ja Hanna Heinoselle, jotka olette johtaneet laajan verkoston kehittämistyötä ja tehneet tässä raportissa näkyväksi myös sen, että kehittämistyötäkin on johdettava.

Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskuksen johtaja
Pirjo Marjamäki

Tiivistelmä

Kirjassa esitellään pääkaupunkiseudun lastensuojelun kehittämissyksikkö-hankkeen toimintaa ja tuloksia vuosina 2006–2008. Kirjassa tuodaan esille hankkeessa mukana olleiden kehittäjien ja työntekijöiden näkökulmasta seudullisen kehittämistyön mahdollisuuksia ja tulevia kehittämisen tarpeita pääkaupunkiseudulla tehtävässä lastensuojelutyössä.

Aluksi kuvataan kehittämistyön toteuttamisprosessia ja nostetaan esiin sen haasteita ja onnistumisia. Tämän jälkeen kirjassa käydään läpi kolmessa pääkaupunkiseudun kunnassa, Espoossa, Helsingissä ja Vantaalla, pilot-tiysyksiköissä ja kehittäjäverkostossa tehtyä kehittämistä ja sen tuloksia.

Vantaan kehittäjäverkoston toimintana esitellään hyvien käytäntöjen kuvaamisen ja arvioinnin prosessi sekä pohditaan verkoston ja kehittämistyön tulevia haasteita. Lisäksi kerrotaan kehittämistyön tuloksena syntyneestä mallinnuksesta: tilannearvio lastensuojelun ja A-klinikan yhteistyönä. Kuvaus on valittu myös Stakesin Hyvät käytännöt -sivustolle.

Espoon kaupungin osalta kuvataan ESP-perhetyön kehittämisprosessia ja työmallin käyttöönottoa Leppävaaran avopalveluissa. Lisäksi pohditaan nuorten kohtaamista ja osallisuutta kirjallisuuskatsauksen ja nuorilta lastensuojelun asiakkailta pyydettyjen palautteiden valossa.

Helsingin kaupungin Kaarelan pilotissa sosiaaliohjaajat ja sosiaalityöntekijät jäsentävät omaa kehittämistyötään. Sosiaaliohjauksen eri toimintamallit kuvataan ja paikannetaan asiakasprosessiin. Lisäksi tarkastellaan lastensuojelun vallitsevia työkäytäntöjä pohtien sosiaalityöntekijän toimivaltaa, vastuuta ja asiantuntijuutta avo- ja sijaishuollon asiakasprosessin johtajana.

Helsingin kaupungin Herttoniemen-Itäkeskuksen pilottiyksikön kehittämistoiminnan tavoitteita ja tuloksia kuvataan tuomalla esille kentän työntekijöiden kokemuksia kehittämisprosessin etenemisestä ja haasteista muuttuvassa toimintaympäristössä. Tutkimuksen ja kehittämisen välimaastoa pohditaan jäsentämällä käytäntötutkimuksen käynnistymistä ja siihen liittyviä ilmiöitä työyhteisössä. Käytäntötutkimusta tarkastellaan interventiona sekä asiakastilanteisiin että työyhteisöön.

Abstrakt

I boken beskrivs projektet för utvecklande av barnskyddsarbetet i huvudstadsregionen åren 2006-2008. Boken för fram regionala utvecklingsmöjligheter och kommande utvecklingsbehov inom barnskyddsarbetet i huvudstadsregionen ur utvecklarnas och de anställdas synvinklar.

Inledningsvis beskrivs vilka utmaningar och framgångar utvecklingsarbetsprocessen förde med sig. Därefter granskas utvecklingsarbetet och utvecklingsresultaten i tre av huvudstadsregionens kommuner, i Esbo, Helsingfors och Vanda, där arbetet utfördes i pilotenheter och nätverksbaserade enheter.

Utvecklingsarbetet i Vanda skedde i ett nätverk bestående av olika enheter. Arbetet beskrivs som en process där utveckling av god praktik och utvärdering utformades. Här dryftas också utmaningen i att utföra utvecklingsarbete i nätverkssammanhang. I Vanda utmynnade utvecklingsarbetet i en situationsbedömningsmodell, där arbetet utförs i samarbete mellan A-kliniken och barnskyddet. Arbetsbeskrivningen finns upptagen på Stakes webbsida Hyvät käytännöt.

Utvecklingsarbetet i Esbo beskrivs som en utvecklingsprocess inom ESP-familjearbete, där en ny arbetsmodell togs i bruk inom den öppna vården i Alberga. Unga barnskyddsklienters upplevelser av delaktighet diskuteras utgående från resultatet av klientrespons och en litteraturöversikt över temat.

I Kårböle, i Helsingfors, ansvarade socialhandledarna och socialarbetarna för utvecklingsarbetet. De olika verksamhetsmodellerna för social handledning beskrivs och socialhandledarens position i klientprocessen fastställs. Ytterligare granskas den arbetspraxis som råder inom barnskyddet och socialarbetarens befogenheter, ansvar och kunskap, i rollen som ledare för klientprocessen, dryftas.

Utvecklingsarbetet på pilotenheten i Hertonäs-Östra centrum enheten i Helsingfors beskrivs genom de anställdas erfarenheter av utvecklingsprocessen och dess utmaningar i en föränderlig arbetsmiljö. Beröringspunkten mellan forskning och utveckling studeras genom att strukturera inledningen av undersökning av arbetssamfundets praxis med där tillhörande fenomen. Praktikforskningen utgör en intervention i både klientsituationerna och arbetsgemenskapens struktur.

Summary

The book depicts the activities of child protection development unit project and the results gained during the years 2006-2008. The book brings out the possibilities of regional development work and the future needs for development in child protection work in capital region from the viewpoint of developers and workers who participated in the project.

First, the implementation process of development work is described, bringing out its challenges and successes. Then we go through the development realized in pilot units and developer network and its results in three municipalities of capital region, in Espoo, Helsinki and Vantaa.

As Vantaa's developer network's activities the description of good practices and evaluation process is presented, and the future challenges of network and development work are reflected. Furthermore, we tell about model creation born as a result of development work: situation assessment realized in cooperation between child welfare and A-Clinic. The description has also been selected to web pages on Good Practices of National Research and Development Centre for Welfare and Health (*STAKES*).

Concerning the City of Espoo, the ESP- family work development process and implementation of working model in Leppävaara non-institutional social care services is described. Furthermore, we reflect the meeting with the young and their participation in the light of literature review and feedback requested from young clients of child protection.

In the Kaarela pilot unit of City of Helsinki the social counsellors and social workers analyze their development work. Different social guidance operation models are described and localized in client process. In addition to this, the child welfare's prevailing work practices are studied, reflecting upon the social worker's authority, responsibility and expertise as a leader of client process of non-institutional social care and substitute care.

The objectives and results of development activities of Herttoniemi-Itäkeskus pilot unit of City of Helsinki are described by bringing out the field workers' experiences on progress of development process and challenges in changing operating environment. The interspace between research and development is studied by analyzing the initiation of practice study and the phenomena in work community relating to it.

Practice study is viewed as an intervention both to client situations and work community.

Kirjoittajaesittely

Hanna Heinonen, projektipäällikkö, sosiaalityön erityissuunnittelija, Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA.

Johanna Metsälä, projektisuunnittelija/-päällikkö, Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA.

Tiia Hipp, tutkijasosiaalityöntekijä Heikki Waris -instituutti, Helsingin kaupunki.

Sanna Välimäki, kehittäjä sosiaalityöntekijä, Leppävaaran perhe- ja sosiaalipalvelut/lastensuojelu, Espoon kaupunki.

Helena Nyman, suunnittelija, Vantaan kaupunki.

Katri Maahi, kehittäjäsosiaalityöntekijä, Tikkurilan lastensuojelun avopalvelut, Vantaan kaupunki.

Annukka Paasivirta, kehittäjäsosiaalityöntekijä, Korso-Koivukylän lastensuojelun avopalvelut, Vantaan kaupunki.

Anna Vuori, kehittäjäsosiaalityöntekijä, Länsi-Vantaan lastensuojelun avopalvelut, Vantaan kaupunki.

Harry Lunabba, sosiaalityöntekijä, Läntinen perhekeskus, Kaarelan toimipiste, Helsingin kaupunki.

Hanna Särkiö, sosiaalityöntekijä, Läntinen perhekeskus, Kaarelan toimipiste, Helsingin kaupunki.

Lauri Karjalainen, sosiaaliohjaaja, Läntinen perhekeskus, Kaarelan toimipiste, Helsingin kaupunki.

Sari Pitkonen, sosiaaliohjaaja, Läntinen perhekeskus, Kaarelan toimipiste, Helsingin kaupunki.

Nina Forslund-Raivaara, sosiaaliohjaaja, Läntinen perhekeskus, Kaarelan toimipiste, Helsingin kaupunki.

Tarja Juvonen, yliopisto-opettaja, Helsingin yliopisto.

OSA I Hankekuvaus

1. Pääkaupunkiseudun lastensuojelun kehittämisyksikköhanke

– kuka kehittää, kenelle ja miten?

HANNA HEINONEN JA JOHANNA METSÄLÄ

Hankkeen tausta ja tavoitteet

Lastensuojelun avohuollon asiakasmäärät ovat kymmenessä vuodessa kaksinkertaistuneet. Myös huostaan otettujen lasten ja kiireellisten sijoitusten määrä on noussut. Lastensuojelun arkea leimaa työn hektisyys: kiireellisten sijoitusten osuus kaikista uusista huostaanotoista oli 68,8 prosenttia vuonna 2007 ja myös lastensuojelun pakkotoimenpiteet ovat lisääntyneet (Lastensuojelu 2007, Stakes). Yli puolet maan huostaanotoista tehdään Etelä-Suomen alueella. Lastensuojelun sijaishuollon kustannukset ovat kasvaneet vuosittain kaikissa pääkaupunkiseudun kunnissa ja lastensuojelun määrärahoista valtaosa ohjautuu sijaishuollon palveluihin. Sijaishuollon kehittämisen rinnalla on tarvetta panostaa erityisesti lastensuojelun avohuollon kehittämiseen sekä avohuollon ja sijaishuollon rajapinnoilla tehtävän yhteistyön kehittämiseen.

Pääkaupunkiseudun huostaanottoja selvittäneessä tutkimuksessa (Myllärniemi 2006) yleisenä kehityssuuntana näyttäytyi murrosikäisten (13–17-vuotiaat) nuorten yhä suurempi osuus huostaanotoista. Samassa tutkimuksessa nousi esiin lastensuojelun avohuollon suunnitelmallisuuden

puute sekä erot lastensuojelun avohuollon palveluvalikossa ja lastensuojelun palvelujärjestelmässä. Tutkimuksen mukaan lasten kasvuolojen riskitekijät näyttävät kasautuvan, mikä tekee lastensuojelussa tapahtuvasta auttamisesta entistä haasteellisemman. Lastensuojelun seudulliselle kehittämiselle asettaa erityisen haasteen myös se, että pääkaupunkiseudun kuntien välillä on merkittäviä eroja avohuollon tukitoimien käytössä ja tarjonnassa. Tehdyssä tutkimuksessa korostuvat lastensuojelun avohuollon suunnitelmallisuuden puute ja tarjottavien työmuotojen kirjo pääkaupunkiseudun kuntien välillä. Pääkaupunkiseudun yhteisenä haasteena on kehittää täsmällisempi yhtenäisen ohjeistus siitä, millä tavalla lapsen etua vaarantavia riskitekijöitä tulee seurata, selvittää, arvioida ja määritellä. (Myllärniemi 2006, 62–63.)

Kuntien omat kehittämistarpeet, kuten myös Myllärniemen tutkimuksessa esiin nousseet havainnot, viitoittivat tietä pääkaupunkiseudun lastensuojelun kehittämisyksikköhankkeen toiminnan käynnistämiseksi.

Hankkeen suunnittelua varten perustettiin asiantuntijatyöryhmä, joka yksilöi hankkeelle seitsemän sisällöllistä kehittämistavoitetta:

1. Pääkaupunkiseudun lastensuojelun kehittämistyön kokoaminen ja hyvien käytäntöjen juurruttaminen
2. Lapsinäkökulman ja lapsen osallisuuden vahvistaminen lastensuojelussa
3. Lastensuojelun perus- ja erityisosaamisen vahvistaminen ja lisääminen
4. Arvioinnin kehittäminen lastensuojelussa
5. Lastensuojelun johtamisen kehittäminen
6. Lastensuojelun käytännön opetuksen kehittäminen perusopetuksessa ja jatkokoulutuksessa
7. Lastensuojelun täydennyskoulutuksen järjestäminen.

Lastensuojelun seudullisen kehittämisen traditio on uusi. Pääkaupunkiseudulla sosiaalipalvelujen seudullisen kehittämisen voidaan katsoa alkaneen Verkostoituvat erityispalvelut (VEP) -hankkeesta sekä sosiaalialan osaamiskeskustoiminnan käynnistymisestä vuosituuhannen vaihteessa. Seudullisena yhteistyönä käynnistyi vuonna 2000 pääkaupunkiseudun läheisneuvonpidon hanke, joka toimii edelleen. Varsinainen laajempi palvelujen kehittämiseen tähdännyt seudullinen yhteistyöhanke oli vuonna 2002 käynnistynyt Kaupunkisosaalityön kehittämishanke, jonka osahankkeena toteutettiin seudullinen lastensuojelun alkuvaiheen tilanearvion

kehittäminen. Seudullinen yhteistyö vakiintui ja vahvistui pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskuksen siirtyessä pääkaupunkiseudun kuntien yhteisellä päätöksellä Helsingin sosiaaliviraston hallinnoitavaksi vuoden 2004 alussa sekä sosiaali- ja terveysministeriön toimeenpaneman Sosiaalialan kehittämishankkeen myötä, sillä siinä suosittiin seudullisten kehittämishankkeiden rahoitusta. Lastensuojelun seudullista kehittämistä on edellä mainitun lastensuojelun alkuvaiheen tilannearviomallin ja läheisneuvonpidon lisäksi toteutettu Heikki Waris -instituutissa Lapsen kanssa -hankkeessa, perheiden kanssa tehtävää sosiaalialan työtä tutkivassa hankkeessa sekä lastensuojelun avohuollon ryhmätoiminnan kehittämishankkeessa.

Hankkeen toimintatapa

Pääkaupunkiseudun lastensuojelun kehittämissyksikköhankkeen toiminta rahoitettiin valtakunnallisesta sosiaalialan kehittämishankkeesta ja kuntien rahoitusosuudesta. Kehittämistyötä ohjasi neuvottelukunta, joka koostui pääkaupunkiseudun kuntien lastensuojelun työntekijöistä ja asiantuntijoista sekä Helsingin yliopiston ja alueen ammattikorkeakoulujen, järjestöjen, Stakesin ja Heikki Waris -instituutin edustajista. Pääkaupunkiseudun yhteistyöverkoston lisäksi kehittämissyksikkötoiminta verkostoitui valtakunnallisesti toimien yhteistyössä sosiaali- ja terveysministeriön lastensuojelun kehittämisohjelman sekä muiden osaamiskeskusten lastensuojelun toimijoiden kanssa. Hanketta hallinnoi Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA.

Hankkeen henkilökunta muodostui projektipäälliköstä, projektisuunnittelijasta sekä kolmesta kuntakehittäjästä, jotka työskentelivät pilottiyksiköissä noin vuoden ajan. Kuntakehittäjien asema, rooli ja työtehtävät määriteltiin kuntien tarpeiden ja kehittämissyksikkökriteerien mukaisesti. Espoon kuntakehittäjä työskenteli kohdennetun asiakasryhmän, nuorten, kanssa ja hänen työajastaan oli määritelty käytettäväksi kehittämistyöhön 50 prosenttia. Vantaan kuntakehittäjä toimi kehittäjäsosiaalityöntekijöiden verkoston tukena kuvaten ja arvioiden hyviä käytäntöjä sekä kartoittaen avohuollon palveluvalikoiman ja perhetyön kehittämistarpeita. Helsingin kuntakehittäjänä toimi Heikki Waris -instituutin tutkijasosiaalityöntekijä, jonka työnä oli käytäntötutkimuksen tekeminen pilottiyhteistyössä. Keskitetyn hankehenkilöstön toimenkuvaan kuuluivat hankkeen johtaminen ja taloudenhoito, tavoitteiden edistäminen ja arviointi, pilottien kehittämistyön

tukeminen, koulutus suunnittelu ja kouluttaminen, www-sivujen sisällöntuotanto, asiantuntijaverkostoissa toimiminen valtakunnallisesti ja paikallisesti sekä käytännön opetuksen kehittäminen oppilaitosyhteistyössä.

Hankkeen kuntakohtaista kehittämistyötä toteutettiin nimetyissä pilottitoimistoissa tai -ryhmissä. Helsingissä pilottitoimistoina toimivat Herttoniemen-Itäkeskuksen ja Kaarelan lastensuojelun työryhmät, Espoossa Leppävaaran lastensuojelutyöryhmä ja Vantaalla eri aluetoimistoissa työskentelevien kehittäjäsosiaalityöntekijöiden verkosto. Kauniaisten sosiaalityön työryhmä osallistui hankkeen järjestämiin koulutuksiin ja sai tarvittaessa asiantuntijakonsultaatiota. Pilotit valitsivat itse kehittämistyönsä kohteen. Pilottitoimijat arvioivat omaa kehittämisprosessiaan ja kehittämistyönsä tuloksia kirjan luvuissa 4–11. Hankkeen aikana kehittämistyöhön osallistui siis lukuisa joukko lastensuojelun toimijoita. Kehittämisen ytimessä toimivat hanketiimi (5 jäsentä), neuvottelukunta (15 jäsentä) ja pilottityöryhmät (Herttoniemi-Itäkeskus 32, Leppävaara 20, Vantaa 10 ja Kaarela 8 työntekijää). Työntekijämäärät vaihtelivat hankkeen aikana.

Erityisen haasteelliseksi, mutta myöhemmin myös palkitsevaksi, osoittautui kunnissa tapahtuvan kehittämistyön toteuttaminen. Ajan löytäminen kehittämistyöhön vaati sekä henkilökohtaisia panostuksia että työyhteisön yhteistä keskustelua siitä, millainen kehittämistyö on relevanttia omassa toimistossa toteutetun lastensuojelutyön kannalta. Lastensuojelun arki painottuu korjaavaan lastensuojeluun ja usein kriisitilanteissa työskentelyyn. Korjaavan lastensuojelun erityisenä haasteena on työn oikea-aikaisuus ja suunnitelmallisuus sekä osallisuuden ja kuulemisen uudenvuoden toteutuminen. Lastensuojelutyö on muutoksessa, ja lapsen edun toteutumisen kannalta erityisen merkittävänä voidaan pitää uudenvuoden lapsikeskeisen työskentelytavan leviämistä lastensuojeluun. Lapsikeskeisyyden mahdollisuuksia ja haasteita ovat kuvanneet 2000-luvulla toimintatappaa kehittäneet asiantuntijat (ks. Muukkonen & Tulensalo 2004; Ervast & Tulensalo 2006; Möller 2004).

Pääkaupunkiseudun lastensuojelun kehittämissyksikkötoimintaan osallistuneet työntekijät kehittivät omia työkäytäntöjään, selkiyttivät asiakasprosessejaan, mallinsivat kuntatasoisesti lastensuojelun hyviä käytäntöjä, pohtivat lastensuojelun käytännön opetuksen kehittämistä sekä dokumentoivat tehtyä kehittämistyötä. Lastensuojelutyö tarvitsee toimintansa tueksi entistä paremmin perusteltua ja avoimempaa äänen lausuttua tietämistä. Näin vastataan osittain lastensuojelun arjen ristiriitaisuuksiin ja epävarmuuteen (Sinko 2004). Pilottien into tuottaa käytäntölähtöisiä

ratkaisuja lastensuojelutyön tueksi oli suuri. Hankkeen kehittämistyö osui ajallisesti lastensuojelun toimintakentässä melkoisiin muutoksiin. Yhtäältä puhuttivat tehtävärakenteisiin liittyvät uudistukset, toisaalta ennen kaikkea vuoden 2008 alussa voimaan tullut uusi lastensuojelulaki. Sen vuoksi oli varsin luontevaa, että sosiaalityöntekijät keskittyivät ensisijaisesti uuden lain mukanaan tuomiin haasteisiin ja tämän jälkeen etsivät kehittämistyön paikkoja ja mahdollisuuksia arkityössä.

Lastensuojelun kehittämistyöhön osallistuneet ovat todenneet kehittämistyön olevan ennen kaikkea asennekysymys, sillä perustyössä tehdään koko ajan monipuolista kehittämistyötä ilman erillisiä hankkeita. Tämän tosiasian näkyväksi tekeminen auttaisi sivuuttamaan väitteen, että kehittämistyölle ei löydy aikaa perustyössä, ja siten myös kehittämistyöhön motivoituttaisiin asiakastyön ohella nykyistä enemmän.

Kehittämisen motivoi myös oletus siitä, että lastensuojelun toimintakäytännöt vaativat kehittämistä useassa eri suhteessa. Hyvänä esimerkkinä tästä motivoituneesta kehittämisestä on julkaisussa esiteltävä Espoon Leppävaarassa hankkeen aikana kehitetty ESP-malli, joka tuo uudenalaisia toimintakäytäntöjä nuorten kanssa työskentelyyn, tai Helsingissä käytännön tarpeista käynnistetty lastensuojelun alkuvaiheeseen keskittyvä tutkimushanke. Sosiaalityössä onkin luontevinta innostua ja sitoutua kehittämistyöhön omien työkäytäntöjen tarkastelun ja niistä syntyneiden kehittämistarpeiden kautta. Kehittämistyö ei ole aina vain uuden luomista vaan myös vanhan uusintamista, vahvistamista ja uudelleen suuntaamista.

Tästä hyvänä esimerkkinä toimivat Vantaan kehittäjäsosiaalityöntekijöiden kokoamat ja kuvaamat hyvät käytännöt. Vantaalaiset halusivat arvioitua tietoa, joka tukisi hyvien käytäntöjen levittämistä Vantaan kaikille alueille sekä tarkastella kriittisesti joitakin vakiintuneita toimintakäytäntöjä. Jotkin näistä osoittautuivat kuvaamisen perusteella sellaisiksi, jotka olisi tarkoituksenmukaista toteuttaa muualla kuin lastensuojelussa tai edellyttäisivät hyväksi käytännöiksi tullakseen vielä menetelmän kehittämistä. Huomioimalla kokemustieto sekä tutkimusten ja arviointien kautta saatu tieto kehittämistyötä käynnistettäessä löydettäisiin myös helpommin perusteet sille, miksi kehittämistyöhön olisi järkevää ja perusteltua osallistua asiakastyöstä käsin. Usein kehittämistyöhön motivoitumisen ongelmana on, että kehittämistyön tulokset ovat nähtävillä vasta pitkällä aikavälillä. Kuvitellut tulokset eivät sinänsä motivoi kehittämään. (Heinonen 2007, 83–85.)

Tuloksia ja kokemuksia

Hankkeen keskeisenä tavoitteena oli luoda pysyvä, dynaaminen ja toimijalähtöinen rakenne pääkaupunkiseudun lastensuojelun kehittämissyksikölle. Hankkeen aikana käynnistyi seudullinen vuoropuhelu lastensuojelun kehittämisessä ja kehittämISRakenteiden vertailu, joka mahdollistui aktiivisen neuvottelukunnan työskentelyssä ja pilottiseminaareissa. Seudullinen kehittämissyksikkö ei jäänyt pysyväksi toiminnaksi, mutta hankkeen tuotoksista ja tuloksista suuri osa jäi elämään osaksi kuntien ja pilottiyksiköiden perustoimintaa. Seudullisen osajaverkoston kokoaminen (kehittäjä- ja erityissosiaalityöntekijät) mahdollistaa seudullisen kehittämissyhteistyön jatkumisen myös hankkeen päätyttyä. Taulukossa 1. tuodaan esille hankkeen keskeiset tavoitteet ja niiden toteuttamiseksi tehty kehittämistoiminta.

TAULUKKO 1. Hanksuunnitelmassa kirjatut sisällölliset tavoitteet ja niiden toteuttaminen

Tavoitteet	Toteuttaminen
1. Lastensuojelun kehittämistyön kokoaminen ja hyvien käytäntöjen juurruttaminen	<p>Koottu pääkaupunkiseudulla 2000-luvulla tehty kehittämistyö yhteen: Päivi Sinkon selvitys www-sivuilla.</p> <p>Levitetään aikaisemmissa hankkeissa kehitettyjä hyviä käytäntöjä (ryhmätoiminnot, suunnitelmallinen sosiaalityö).</p> <p>Vantaa kuvannut ja arvioinut omat hyvät käytäntönsä. Yksi kuvaus valittu Sosiaaliportin Hyvät käytännöt -sivuille.</p>
2. Lapsinäkökulman ja lapsen osallisuuden vahvistaminen	<p>Työkalupakki www-sivuilla: välineitä lapsen/nuoren kanssa työskentelyyn.</p> <p>Lapsen/nuoren osallisuutta painottavat työtavat pilottien kehittämistyössä vahvasti esillä: ESP-perhetyön kehittäminen, asiakaspalaute nuorilta, lastensuojelun käynnistymisvaihe sosiaalityönä -käytäntötutkimus.</p> <p>Lapsikeskeinen viestintä: sarjakuva lastensuojelutarpeen selvityksestä www-sivuilla, julisteena, kirjepohjana.</p> <p>Koulutuksissa ja pilottiseminaareissa keskeinen teema.</p>

3. Lastensuojelun perus- ja erityisosaamisen vahvistaminen ja lisääminen
- Sosiaalityöntekijöiden ja johtavien sosiaalityöntekijöiden osaamiskartoitukset [www-sivuilla](#).
Koulutukset (10) ja pilottiseminaarit (4).
Asiakasprosessin kuvaaminen ja vertailu.
Seudullisen vuoropuhelun käynnistäminen eri ammattiryhmien työnkuvista (sosiaalihoajaajat, kehittäjä- ja erityissosiaalityöntekijät, johtavat sosiaalityöntekijät).
Pilottitoimijoiden kehittämis- ja arviointiosaamisen vahvistaminen.
4. Arvioinnin kehittämisen lastensuojelussa
- Voimaannuttavalla arvioinnilla toimintasuunnitelmat.
Vaikuttavuuden arviointi: tehty vaikutusketjukortit, laadittu asiakaspalautelomakkeet nuorille, luotu arviointilomake selvitysprosessin vaikutusten mittaamiseksi.
Asiakasprosessin kuvaaminen Kaarelassa: sosiaalihoajuksen toimintamallit ja sosiaalityön asiantuntijuuden arviointia.
Hankkeen arviointisuunnitelma: itsearviointi, vertaisarviointi Päijät-Hämeen kehittämissyksikön kanssa, arvioinnit [www-sivuilla](#).
5. Lastensuojelun johtamisen kehittäminen
- Johtamisrakenteiden seudullista vertailua ja arviointia.
Johtamisen selvitys [www-sivuilla](#).
Lastensuojelun johtamiskoulutus.
Kehittämissyöryhmissä keskusteluun nousi kehittämissyön johtaminen.
6. Lastensuojelun käytännön opetuksen kehittäminen perusopetuksessa ja jatkokoulutuksessa
- Pro gradu -tutkielma Mira Miettinen, Pia Green, Satu Korhonen ja Anu Tamminen. AMK-opinnäytetyö Taru Hakala & Iina Holopainen. YAMK-projektityö Katja Kuoppa (opinnäytetöiden tiivistelmät [www-sivuilla](#)).
Sosiaalityön ja sosiaalihoajuksen käytännön opetuksen kehittäminen yhdessä pilottisyöyksikössä.
Tiia Hipp'n selvitys käytännön opetuksesta [www-sivuilla](#).
Yliopiston opiskelijoille Asiakastyön taidot (6 op) -kurssin vaihtoehtoinen suorittaminen lastensuojelussa.
Yhteistyösopimus yliopiston kanssa – lastensuojelun praksis seudullisena toimintana, lastensuojelun opetus- ja tutkimusklinikkaverkoston käynnistäminen.
7. Lastensuojelun täydennyskoulutus
- Seitsemän erilaista koulutuskokonaisuutta: kestoltaan puoli päivää – yksi vuosi.
Seudullisen osaajaverkoston kokoaminen ja kouluttaminen.

Onnistuneen hankkeen yksi keskeinen kriteeri on se, että tulokset ja tuotokset jäävät elämään hankkeen päätyttyä (von Hertzen 10.10.2007). Seuraavaksi kuvataan taulukossa 1. esitetyt tavoitteet ja toiminta yksilöidysti.

Kehittämistyön kokoaminen ja juurruttaminen

Hankkeen käynnistyessä koottiin yhteen pääkaupunkiseudun lastensuojelutyössä tehty kehittämistyö (Sinko 2007). Kokoaminen osoittautui hankalaksi, sillä kehittämistyön dokumentointi on tehty lähinnä kaupunkien omiin tarpeisiin ja lastensuojelun kehittämistyöstä oli ylipäättään saatavissa vähän dokumentoitua tietoa. Tähän haettiin kehittämissyksikkö- hankkeen toiminnassa muutosta. Kehittämistyön näkyväksi tekemiseksi ja juurruttamiseksi päätettiin heti hankkeen käynnistyttyä avata internet-sivut (www.socca.fi/lastensuojelu). Käyttäjiltä saadun palautteen mukaan sivusto on tavoittanut lastensuojelun toimijoita valtakunnallisesti. Sivuille päivitettiin reaaliaikaista päiväkirjaa hankkeen etenemisestä ja rakennettiin suuren käytettävyyden saavuttanut Työkalupakki, josta löytyy ohjeistusta asiakastyöhön soveltuviin lapsikeskeisten työvälineiden käyttöön. Myös pilottien kehittämistoiminnan tuotokset tulivat paremmin näkyviksi, kun hankkeen internet-sivuille rakennettiin piloteille omat sivustot.

Tehty kehittämistyö haluttiin hankkeen avulla juurruttaa keskeisiltä osin osaksi koko pääkaupunkiseudun lastensuojelutyötä. Aiemmin tehdyn kehittämistyön osalta ongelmalliseksi tuli, miten priorisoida tehtyä kehittämistyötä ja mitä asioita on syytä pääkaupunkiseudun tasolla levittää. Keskeisiksi juurruttamisen kohteiksi valittiin lastensuojelutarpeen selviytyksen vakiinnuttaminen lastensuojelutyön arkeen sekä ryhmämuotoisen toiminnan käyttöönoton tukeminen pääkaupunkiseudulla. Molemmat toteutuivat siten, että järjestettiin kohdennettua koulutusta pääkaupunkiseudulla. Lisäksi koulutettiin pääkaupunkiseudun kuntien käyttöön sekä kouluttaja- että konsulttiapua edellä mainittujen menetelmien juurruttamisen tueksi.

Lapsinäkökulman ja osallisuuden vahvistaminen

Lasten ja nuorten osallisuuden lisääminen lastensuojelussa nousi yhdeksi kehittämissyksikön toiminnan keskeiseksi tavoitteeksi. Hankkeen ensimmäisenä toimintavuonna järjestetyillä pääkaupunkiseudun lastensuojelupäivillä lasten osallisuus oli keskeinen teema. Keskitetyssä hanketyössä

teema huomioitiin järjestettäessä piloteille seminaareja sekä yksittäisten pilottien tapaamisissa.

Erityisesti pilottien kehittämistoiminnassa osallisuus oli tärkeä teema. Leppävaaran kehittämistyössä nuorten osallisuutta vahvistettiin panostamalla nuoren näkyväksi tekemiseen asiakasprosessin kaikissa vaiheissa ja pyytämällä nuorilta systemaattista palautetta työskentelystä. Myös asiakasohjausta ja yhteistyötä verkostojen kanssa kehitettiin näistä lähtökohdista. ESP-perhetyön suunnittelussa ja toteutuksessa nuoren huomioiminen oli oleellinen laatukriteeri.

Herttoniemen-Itäkeskuksen tavoitteena oli edistää vauvojen ja pienten lasten osallisuutta lastensuojelutyön käynnistymisvaiheessa, jolloin pyrittiin muun muassa dokumentaation tasolla edistämään lapsen osallisuuden näkymistä työprosessissa. Kummassakin pilottiyhteisössä korostui myös työntekijöiden osaamisen menetelmällinen vahvistaminen lasten ja nuorten kohtaamisessa. Myös käytäntötutkimuksessa otettiin jo aineiston keruuvaiheessa mukaan asiakasnäkökulma.

Hankkeen aikana haluttiin edistää lapsikeskeistä viestintää lastensuojelussa. Nuorille sarjakuvapiirtäjille järjestetyn kilpailun tuloksena syntyi kaksi sarjakuvaa lastensuojelutarpeen selvityksestä. Sarjakuvat on tehty asiakkaille lähetettäväksi, ja ne ovat ammattilaisten käytettävissä valtakunnallisesti [www-sivuilla kirjepohjana](http://www.sivuilla.kirjepohjana) sekä julisteena.

Hankkeen aikana tehdyistä pro gradu -töistä useat tavoittelevat lapsinäkökulmaa. Esimerkiksi Tammisen (2008) pro gradu käsittelee yhteiskuntamme palvelujärjestelmää asiakkaina olevien nuorten näkökulmasta. Tutkimuksella haettiin vastauksia muun muassa siihen, millaisia merkityksiä lapsen osallisuus saa ja mihin kohtiin lapsen aseman ongelmallisuus asiakkaana kiinnittyy nuorten tarinoissa. (Tamminen 2008, 9.)

Perus- ja erityisosaamisen vahvistaminen

Lastensuojelussa olevan perus- ja erityisosaamisen vahvistaminen edellytti nykytilan kartoitusta. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi toteutettiin lastensuojelun sosiaalityöntekijöille, johtaville sosiaalityöntekijöille sekä lastensuojelun esimiehille osaamiskartoitukset. Niiden avulla haluttiin suunnata koulutusta ja tukea niille osa-alueille, jotka osaamiskartoituksen perusteella tarvitsivat vahvistusta. Sosiaaliohjauksen kompetensseista tehtiin opinnäytetyö, jossa AMK-opiskelijat haastattelivat pilottiverkoston

sosiaaliohjaajia ja perhetyöntekijöitä. Näin saatiin tietoa eri ammattiryhmien osaamisalueista.

Kaikki hankkeessa mukana olleet pilottitoimijat arvioivat saaneensa hankkeesta kehittämisosaamista, joka kytkeytyi tutkivan ja arvioivan työotteen syntymiseen. Yhdessä pilottiyksikössä vahvistui kehittämisosaamisen lisäksi tutkimusosaaminen, kun pilotin työntekijät toimivat tiedontuottajina ja -rakentajina käytäntötutkimuksessa. Lisäksi hankeaikana työstettyjen opinnäytetöiden tulosten nostaminen yleiseen keskusteluun voi omalta osaltaan antaa lastensuojelun työntekijöille syyn tarkastella toimintakäytäntöjään ja palvelurakenteita.

Arviointiosaamisen vahvistaminen

Osaamiskartoitusten tuloksista ilmenee, että työntekijät arvioivat tarvitsevänsä vahvistusta erityisesti arviointiin (Metsälä 2007a ja 2007b). Arviointi ajattelutapana on hankkeen toiminnan kuluessa haluttu vakiinnuttaa pilottityöyhteisöihin perehdyttämällä osalliset voimaannuttavan arvioinnin prosessiin, antamalla heille arviointikoulutusta sekä työstämällä kunkin pilottityöyhteisön kanssa vaikutusketjukortti¹ kehittämistyön etenemisen tueksi.

Vantaan kehittäjäverkosto kuvasi ja arvioi omia lastensuojelutyön hyviä käytäntöjään. Yksi hyvä käytäntö valittiin Sosiaaliportin Hyvät käytännöt -sivustolle. Asiakkaiden osallistuminen arviointiin (user's perspective) toteutui Leppävaaran pilottiyhteisössä, jossa nuorilta asiakkailta pyydettiin systemaattisesti palautetta työskentelyprosessista. Kaarelan työryhmässä sosiaalityöntekijät arvioivat sosiaalityöntekijän asiantuntijuuden toteutumista asiakasprosessin johtajana. Samaan aikaan sosiaaliohjaajat työstivät ja kuvasivat sosiaaliohjauksen toimintamallien kytkeytymistä asiakasprosessiin. Herttoniemen-Itäkeskuksen ryhmässä työstettiin mitareita lastensuojelutarpeen selvitysprosessin vaikutusten mittaamiseksi. Sen taustalla oli Vantaalla käynnistynyt pro gradu -työ, jossa tutkittiin sosiaalityöntekijöiden antamia merkityksiä tilanearvioiden vaikuttavuudesta (ks. Mieltinen 2008).

.....

1 Vaikutusketjukortin jaottelu perustuu Euroopan komission Evaluating EU Expenditure Programmes. A Guide. (1997:20) -materiaalissa esitettyihin arvioinnin keskeisiin käsitteisiin. Pilotit saivat koulutusta vaikutusketjukortin työstämiseen (ks. von Hertzen 3.12.2007).

Johtamisen kehittäminen

Osaamista vahvistettiin lastensuojelun johtamisen sektorilla. Vaikka prosessikeskeinen kehittämiskäsitys on työyhteisölähtöinen ja tähtää jaetun kehittämissuunnan rakentamiseen, on esimiehellä tärkeä rooli kehittämissuunnan johtajana (ks. Murto 2001). Hankkeessa päädyttiin toteuttamaan mittava lastensuojelun johtamisen koulutus, johon osallistui pääkaupunkiseudun kuntien lastensuojelun johtavia sosiaalityöntekijöitä sekä esimiehiä, yhteensä 40 työntekijää. Johtamiskoulutuksen tavoitteena oli tarkastella lastensuojelun johtamisen toimintakenttää systeeminä, jonka kaikki osat vaikuttavat kokonaisuuden toimintaan. Johtamiskoulutuksella haluttiin luoda lastensuojeluun sellaista uudenlaista johtamiskulttuuria, joka ei olisi henkilösidonnaista. Näin lastensuojelun johtamisessakin korostuu johtamisen toiminnallinen funktio, jolloin johtamisen rakenteiden todellinen uudistaminen työn tarpeita vastaamaan mahdollistuu. (ks. Ahonen 2008 ja 2004.)

Johtamisen koulutukseen osallistuneilta pyydettiin palautetta koulutuksen sisällöistä ja toteutuksesta. Palautteiden perusteella sisällöt vastasivat osallistujien tarpeisiin ja he saivat uusia oivalluksia ja keinoja työyhteisön ja tiimien johtamiseen. Osallistujat arvioivat saaneensa teoreettisen viitekehyksen johtamistyönsä tueksi sekä kehittyneensä lastensuojelun johtajina tutkimalla omaa johtamistoimintaansa. Aikaisemmin vahvasti substanssiin perustuvan osaamisen rinnalle on kasvanut vahvempaa johtamisosaamista.

Käytännön opetuksen kehittäminen

Yhtenä osatavoitteena hankesuunnitelman alusta saakka oli käytännön opetuksen kehittäminen ja vahvistaminen lastensuojelussa. Jo ensimmäisenä vuonna toteutettiin lastensuojelun kehittämissuunnan ja Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen yhteistyönä lastensuojelun käytännön opetuksen kehittämistä edistävä kurssi. Kurssin tavoitteena oli tarjota sosiaalityön opiskelijoille mahdollisuus suorittaa toinen asiakastyön harjoittelu lastensuojelussa, kun se aiemmin oli ollut mahdollista suorittaa vain aikuissosiaalityössä. Kokeilusta tehtiin erillinen selvitys, jota varten haastateltiin kaikki käytännön opettajat ja opiskelijat (Hipp 2007). Kurssin toteutus onnistui, ja se toistettiin myös toisena hankevuonna, jolloin hankkeen projektisuunnittelija toimi yliopisto-opettajan rinnalla koulutuksen toteuttajana.

Myös yhden pilottitoimiston tavoitteena oli käytännön opetuksen kehittäminen. Herttoniemen-Itäkeskuksen toimipisteessä kehitettiin yhtä aikaa sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen käytännön opetusta. Sosiaaliohjauksen kehittämistyöstä on tehty projektityö (ks. Kuoppa 2008).

Oppilaitosyhteistyössä tuotettiin hankkeen aikana neljä pro gradu -työtä ja yksi AMK-opinnäytetyö. Hankkeen rahoittamana käynnistettiin pääkaupunkiseudun lastensuojelun opetus- ja tutkimusklinikan suunnittelu yhteistyössä pääkaupunkiseudun lastensuojelun toimijoiden kanssa. Lastensuojelun praksiksen käynnistymistä esitellään tarkemmin luvussa 2.

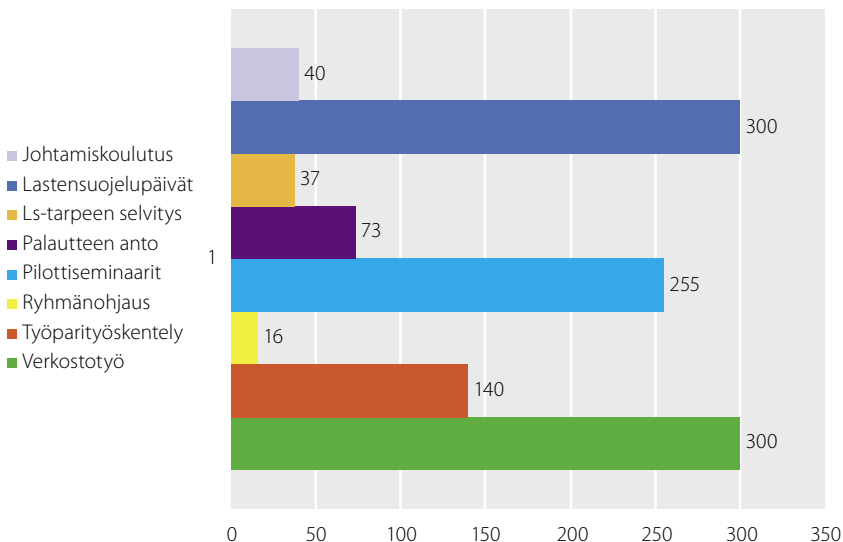
Täydennyskoulutuksen toteuttaminen

Hankkeeseen liittyi myös täydennyskoulutusta. Syksyllä 2007 toteutettiin pääkaupunkiseudun ensimmäiset lastensuojelupäivät. Vuonna 2008 tarjottiin pääkaupunkiseudun lastensuojelun asiantuntijoille useita eri koulutuskokonaisuuksia: työparityöskentelyn haasteet ja mahdollisuudet, palautteen antaminen ja yhteisöllinen kehittyminen, johtamisen koulutus sekä yhteistyössä Helsingin sosiaaliviraston kanssa verkostotyön, ryhmänohjauksen ja sosiaaliohjauksen koulutukset.

Valtakunnallinen lastensuojelun alkuarviointi -hanke ja Pesäpuu ry järjestivät Jyväskylässä Punaista lankaa lastensuojeluun -kouluttajakoulutuksen. Ryhmästä valmistui ympäri Suomen kouluttajapareja, jotka kukin kouluttavat omalla alueellaan lastensuojelun työntekijöitä lakisääteisen lastensuojelutarpeen selvityksen tekemiseen (LSL 27 §). Ensimmäinen seudullinen koulutus järjestettiin keväällä 2008, ja siihen osallistui sekä sosiaalityöntekijöitä että sosiaaliohjaajia. Koska pääkaupunkiseudulla on paljon lastensuojelun työntekijöitä, haluttiin osaamisen juurtuminen varmistaa myös hankkeen päätyttyä. Neuvottelukunnassa esitettiin toive yliseudullisesta kouluttajaverkoston kokoamisesta. Syksyn 2008 aikana järjestettiin vastaava kouluttajakoulutus ”eksperteille”, pääkaupunkiseudun kehittäjä- ja erityissosiaalityöntekijöille sekä kokeneille lastensuojelutyön ammattilaisille, jotka jatkossa varmistavat osaamisen leviämisen omilla alueillaan.

Keskeisenä ajatuksena oli vahvistaa selvitystyöskentelyn yhtenäisten työkäytäntöjen muodostumista yli seuturajojen, mikä taas edesauttaisi asiakkaiden yhdenvertaista asemaa ja tasa-arvoa lastensuojelupalvelujen käyttäjinä. Tämä on olennaista pääkaupunkiseudun suuren sisäisen muuttoliikkeen vuoksi, mikä tulee esille myös lastensuojeluperheiden

asiakkuuksissa. Koska pääkaupunkiseudulla on laaja väestöpohja ja sen myötä paljon lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöitä (Helsinki 130; Vantaa 49; Espoo 47), oli tärkeää muodostaa osaajaverkosto, jonka välityksellä mahdollistuisi lakisäätöihin liittyvän osaamisen juurtuminen eri alueille.

Kuvio 1. Koulutuksiin ja seminaareihin osallistuneiden lukumäärä

Pääkaupunkiseudullista yhtenäisyyttä lastensuojeluun

Lastensuojelun seudullinen kehittäminen edistää yhtenäisten toimintakäytäntöjen luomista pääkaupunkiseudun lastensuojeluun. Kehittämistyön sisällä ja ympärillä käytävä keskustelu lastensuojelun palveluista ja kehittämistarpeista on tärkeää, jotta voimme hyödyntää muiden tekemää kehittämistyötä sekä ottaa opiksi muiden ratkaisuista. Näin kehittämistyötä ei tarvitse aloittaa aina alusta. Seudullinen kehittäminen vapauttaa myös voimavaroja ainakin hallinnolliselta ja ohjaukselliselta tasolta. Toisaalta lastensuojelun pääkaupunkiseudullinen kehittäminen toimii parhaimmillaan henkilöstön kehittämisen suuntaajana ja tukena lisäten lastensuojelutyön vetovoimaisuutta pääkaupunkiseudulla. Vetovoimaisuus

syntyy, jos kehittämisen tuki ja rakenteet ovat seudullisesti kunnossa, jolloin jokainen alueen lastensuojelutyöntekijä voi olla varma siitä, että hänellä on erilaisia mahdollisuuksia toimia alueella asiantuntijana omien taitojensa ja kiinnostuksensa mukaan.

Pääkaupunkiseudun erityisyys tulee esiin siinä, että kehittämistyön avulla ei niinkään haluta keskittyä palvelutuotantoon tai toimivien palveluprosessien kuvaamiseen ja kehittämiseen, vaan seudullisella kehittämisellä haetaan pitkälle kohdennettua ja yksilöityä toimintaa sekä uusia ja innovatiivisia toimintatapoja lastensuojeluun. Erityistä kiinnostusta koettiin hankkeen aikana käytäntötutkimuksen kehittämiseen. Pääkaupunkiseudulla merkittävää on yliopiston kanssa tehtävä yhteistyö käytäntötutkimuksen saralla ja ammattikorkeakoulujen kanssa tehtävä yhteistyö kehittämistyössä.

Seudullisessa kehittämisessä on mahdollista synnyttää innovaatioita, kun kehittäminen kohdentuu riittävän haastaviin tilanteisiin ja työntekijöillä on olemassa vahvaa tahtoa auttaa ihmisiä entistä paremmin. Työntekijät motivoituvat uusien toimintatapojen kehittämiseen saadakseen omat ja asiakkaiden kokemukset hyödynnettyä muutosten toteuttamisessa. Innovaatioita syntyy, kun työntekijät suhtautuvat uusiin kysymyksiin ja vaikeisiin tilanteisiin analyttisesti ja uteliaasti ja heillä on käytettävänäään laajasti tietoa ja kokemusta aiheesta. Innovaatiot syntyvät usein rajapinnoilla, kun yhdistellään monien eri tietealojen tietoa. Pääkaupunkiseudun lastensuojelun kehittämisyksikkötoiminta on osaltaan edistänyt yhtenäisien toimintatapojen kehittämistä alueelle, mutta ennen kaikkea se on toiminnallaan vahvistanut yhteistä keskustelukulttuuria. Keskustelu on pohjana yhteiselle pohdinnalle siitä, mitä asioita tulee ennakoida suhteessa lastensuojelun toimintakenttään ja kehittämiseen.

Lastensuojelu vaatii usein nopeaa reagointia muuttuviin tilanteisiin. Lastensuojelutilanteiden vaikeutuessa ja monimutkaistuessa on tärkeää, että lastensuojelutyöntekijät toimivat tiiminä, jossa jokaisella on omaa koulutustaan vastaavia erityistehtäviä. Näin lastensuojelutyöntekijöiden työtaakka pysyy edes jossain määrin kohtuullisena ja työntekijöillä riittää voimavaroja kuunnella ja etsiä niitä lastensuojeluasiakkaiden tarpeita, jotka ovat helpoiten havaittavissa asiakastyötä tekeville lastensuojelutyöntekijöille. Tiedontuotannon tehtävät voisivat tuoda sosiaalityöntekijöille tämän oman erityisalueensa lastensuojelun toimintakentässä. Sosiaalityöntekijöillä on koulutukselliset valmiudet tehdä omassa työssään systemaattisia havaintoja, koota niitä yhteen ja näin osallistua käytäntöjen kehittämistä edistävän

tiedon tuottamiseen. (Karvinen-Niinikoski 2005, 83.) Myös lastensuojelussa sosiaalityöntekijöille on tarjolla uudenlainen rooli tiedon vastaanottajasta ja kuluttajasta tiedon tuottajaksi ja tiedon välittäjäksi. Sosiaalityöntekijöiden tulee omalla toiminnallaan kokemustietoaan ja teoreettista tietoaan hyödyntäen ja yhdistellen vahvistaa aktiivisesti asiakkaiden tasa-arvoisuutta (Laine 2007, 11).

Lopuksi

Kehittämistyö vaatii asiakkaiden tarpeiden tunnistamista ja asiakkaille tarjotun osallisuuden mahdollistamista. Sen lisäksi se vaatii työntekijöiden kokemustiedon hyödyntämistä tutkimustiedon rinnalla. Kokemustiedon merkitystä on tärkeää korostaa, sillä se lisää työntekijöiden arvostusta omaa työtään ja osaamistaan kohtaan. Kokemustiedon dokumentointi ja jäsentäminen auttavat työntekijöitä näkemään, miten paljon lastensuojelutyötä on todellisuudessa kehitetty omassa työssä ja miten asiakkaat ovat jo hyötynet tehdystä kehittämistyöstä. Näin myös sitoutuminen omaan työhön lisääntyy. Työyhteisössä on tärkeää arvostaa erilaisuutta, erilaisia tapoja tehdä työtä. Erilaisuudesta rakentuvaa työyhteisöä tulee käsitellä kokonaisuutena, jossa kunkin voimavarat saadaan käyttöön ja löydetään rakenteita myös olemassa olevan osaamisen, kuten senioreiden tietotaidon, jakamiselle.

Lastensuojelutyön organisointi on haasteellista jo sinällään. Työ uuvuttaa työntekijöitä silloin, kun työtä ohjaavat rakenteet eivät ole kunnossa. Toisaalta uupumus on tulosta empaattisesta työotteesta ja olemisesta monien asiakkaiden projektoiden, tunteiden ja transferenssien kohteena (Figley 1995). Näin on ymmärrettävää, että erityisen haastavaksi lastensuojelutyö muotoutuu tilanteissa, joissa kehittäminen halutaan liittää osaksi asiakastyön arkea. Tähän voi osaltaan tuoda helpotusta se, että kaikkea ei tarvitse itse kehittää, vaan seudullisten kehittämisrakenteiden avulla hyödynnetään muualla tehtyä kehittämistyötä ja vastaavasti voidaan olla jakamassa omassa työssä syntynyttä tietoa muille saman alueen ja alan toimijoille.

Pääkaupunkiseudun kehittämisyksikkö -hankkeen elinkaari oli lyhyt: varsinaisen hankekehittämisen vaihe kesti vain puolitoista vuotta ja vastavasti pilotit toteuttivat omat kehittämisprojektinsa alle vuodessa. Kehittämisyksikköaika mahdollisti seudullisen yhteistyön, loi rakenteita jatkossa toteutettavalle yhteistyölle ja parhaimmillaan myös konkretisoi yhteistyön tapoja, kuten esimerkiksi hankkeen toimesta toteutetussa lastensuojelun

johtamisen koulutuksessa, jossa johtamisen rakenteita lähdettiin ennakkoluulottomasti uudistamaan. Hankkeen kehittämistyöstä jää elämään myös käytännön opetuksen kehittäminen, sillä yhteistyö Helsingin yliopiston kanssa saatiin käynnistettyä ennen hankkeen päättymistä. Lastensuojelun praksiksen käynnistymistä kuvataan tarkemmin luvussa 2.

Ennen kaikkea eloon jää pilottien kehittämistyö: lastensuojelun työtapojen yhtenäistäminen hyvien käytäntöjen avulla, uusien työmuotojen käyttöönotto työyhteisöissä, työyhteisöjen avautuminen dialogiselle ja refleктоivalle työtavalle sekä monia muita asioita. Vaikka kehittämistyö vaatii pitkäjänteisyyttä, myös lyhyt hankekehittäminen voi tuottaa paljon monentasoisia tuloksia.

Hankkeen asiantuntijat ja kehittäjät

Hankkeen asiantuntijaryhmä

Puheenjohtajana toimi johtaja Kirsi Nousiainen Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAsta. Muut jäsenet olivat kuntien edustajia: Helsingistä kehittämispäällikkö Eija Bergman ja perhekeskustoiminnan päällikkö Sisko Lounatvuori, Vantaalta kehittämispäällikkö Satu Siikander ja Lasten ja perheiden palvelujen johtaja Jaana Vilpas, Espoosta perhekeskuspäällikkö Chris Sjöholm. Työryhmän sihteerinä toimi projektityöntekijä Krista Lyyra.

Neuvottelukunta

Puheenjohtajana toimi lastensuojelun avoimuuden palvelujen palvelupäällikkö Jaana Vilpas Vantaalta (varapuheenjohtajana Chris Sjöholm). Muut jäsenet olivat perhekeskustoiminnan päällikkö Sisko Lounatvuori (varajäsenenä perhekeskuspäällikkö Marjut Majanen), johtava sosiaalityöntekijä Monika Possauner ja sosiaalityöntekijä Hanna Särkiö (1.6.2008 jälkeen Anu Tamminen) Helsingistä, perhekeskuspäällikkö Chris Sjöholm ja kehittäjä sosiaalityöntekijä Sanna Välimäki Espoosta, kehittäjäsosiaalityöntekijä Bengt Lindblom Vantaalta, johtaja Kirsi Nousiainen Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAsta, erikoistutkija Tarja Heino Stakesista, professori Erja Saurama Helsingin yliopistosta, lehtori Tuula Saarnio ammattikorkeakoulu Laureasta, kehittävä sosiaalityöntekijä Tiina Muukkonen Heikki Waris -instituutista (varajäsenenä Läheisneuvonpidon

projektipäällikkö Juha-Pekka Vuorio) sekä kehittämisspäällikkö Sari-Anne Paaso Pesäpuu ry:stä.

Hankehenkilöstö

Hanna Heinonen, projektipäällikkö (50 %) 1.8.2007–1.5.2008

Johanna Metsälä, projektisuunnittelija 12.3.2007–1.5.2008, projektipäällikkö 2.5.–31.10.2008

Kuntakehittäjät: Sanna Välimäki (Espoo), Helena Nyman (Vantaa), Tiia Hipp (Helsinki).

Pilottiyksiköiden työntekijät

Vantaan kehittäjäsosiaalityöntekijöiden verkosto: Katri Maahi (Tikkurila), Anna Vuori (Länsi-Vantaa), Annukka Paasivirta (Korso-Koivukylä), Bengt Lindblom (Hakunila), Jaana Lohvansuu (sijaishuolto), Saila Lehkonen (sijaishuolto), Helena Nyman (suunnittelija/kuntakehittäjä) sekä erityisasiantuntija Maija Uramo, jonka vastuulla on ollut kehittämistyön koordinointi ja verkoston vetäminen. Verkostossa ovat työskennelleet hankkeen aikana myös kehittäjäsosiaalityöntekijät Teija Karttunen (Länsi-Vantaa), Anne Kröger (Korso-Koivukylä) ja Hanna Martiskainen (päihdehuolto).

Espoon Leppävaaran lastensuojelun työryhmä: Kehittäjä sosiaalityöntekijä Sanna Välimäki. Johtavat sosiaalityöntekijät Riitta Luokkala ja Niina Pietilä. Sosiaalityöntekijät Juha Hauru, Karoliina Hurme, Mervi Nilsson, Soili Jokela, Anneli Jokisalo, Niina Kivelä, Päivyt Makkonen, Johanna Puustinen, Anu Riikonen, Jaana Ryyänen, Gerd Strandvall, Sanna Turunen, Pirjo Vainio, Raija Valta. Sosiaaliohjaajat Janne Johansson, Outi Saarikivi, Milla Vistiaho ja Arja Hänninen. Perheohjaajat Jukka-Pekka Hellman, Matleena Jännäri, Riikka Laitinen, Amy Leff-Jarboh ja Tuija Pihkanen. ESP-työryhmään kuuluivat Sanna Välimäki, Janne Johansson, Outi Saarikivi, Jukka-Pekka Hellman ja Tuija Pihkanen.

Helsinki Kaarelan Malminkartanon lastensuojelun työryhmä: Johtava sosiaalityöntekijä Sirkka Airamaa-Simola. Sosiaalityöntekijät Hanna Särkiö ja Harry Lunabba. Sosiaaliohjaajat Lauri Karjalainen, Nina Forslund-Raivaara, Sari Pitkonen ja Jaana Räsänen.

Helsinki Herttoniemen-Itäkeskuksen lastensuojelun työryhmä:

Alkuarvio-ryhmä: Johtavat sosiaalityöntekijät Monika Possauner ja Seija Marin. Sosiaalityöntekijät Elina Taimi, Irina Järvenpää, Maija Kerkola, Margareta Olenius, Sini Sunell ja Riitta Kuokka. Sosiaaliohjaajat Camilla Peltola, Johanna Temisevä, Tiina Oksanen, Katja Kuoppa, Pirjo Marjamaa-Storm, Muska Tinkanen ja Terhi Leskinen.

Käytännön opetus -ryhmä: Johtavat sosiaalityöntekijät Linda Blomstedt ja Bettina von Kraemer. Sosiaalityöntekijät Eleonora Blomquist, Elina Kauhanen, Aule Tali ja Nicolas Sheikhi. Sosiaaliohjaaja Katja Kuoppa.

Verkosto-ryhmä: Johtava sosiaalityöntekijä Monika Possauner. Sosiaalityöntekijät Pia Valkonen, Ria Kujanpää, Satu Poikselkä, Virpi Granö, Tuuja Salovaara, Anni Puonti ja Marisa Westerlund. Sosiaaliohjaaja Marika Hahka.

2. Lastensuojelun käytännön opetuksen kehittäminen ja lastensuojelun praksiksen käynnistäminen

HANNA HEINONEN, TARJA JUVONEN JA JOHANNA METSÄLÄ

Johdanto

Lastensuojelun käytännön opetuksen kehittämisen tarve on noussut esiin useissa yhteyksissä, kun on puhuttu kuntien lastensuojelutyön sisällöllisistä kehittämistarpeista sekä yliopiston käytännön opetuksen kehittämisen suunnasta ja tarpeista. Pääkaupunkiseudun lastensuojelun kehittämissyksikköhankkeen yhdeksi keskeiseksi tavoitteeksi otettiin lastensuojelun käytännön opetuksen kehittäminen.

Sosiaalityön opiskelijoille haluttiin tarjota vaihtoehtoinen tapa suorittaa Asiakastyön taidot -opintopakettiin kuuluva harjoittelu erityisesti lastensuojelussa. Kurssi toteutui ensimmäisen kerran keväällä 2007 ja toisen kerran keväällä 2008.

Kehittämällä lastensuojelun käytännön opetusta kunnat toivovat saavansa rekrytoitua lastensuojeluun osaavia sosiaalityöntekijöitä, joille on annettu mahdollisuus perehtyä lastensuojelun kysymyksiin kokeneiden sosiaalityöntekijöiden ohjauksessa.

Sosiaalityön käytännön opetus Helsingin yliopistossa

Helsingin yliopistossa sosiaalityön käytännön opetus jakaantuu viiteen opintojaksoon. Ensimmäisellä käytännön opetuksen jaksolla keskitytään auttamisen lähtökohtiin. Jakson tavoitteena on perehdyttää opiskelijat auttamistyöhön ihmisten arjen näkökulmasta kolmannen sektorin matalan kynnyksen neuvontapisteessä, jonne ihmiset hakeutuvat saamaan neuvoja sosiaalipalveluista. Samalla auttamistyön edellyttämät vuorovaikutus-, neuvonta-, ohjaus- ja tiedonhankintataidot vahvistuvat.

Toinen käytännön opetuksen jakso on nimeltään Asiakastyön taidot. Se suoritetaan Sosiaalityön opetus- ja tutkimusyksikössä Praksiksessa, joka on aikuissosiaalityöhön keskittyvä sosiaaliaseman yhteydessä toimiva oppimisympäristö. Opiskelijat vastaanottavat sosiaaliaseman asiakkaita käytännön opettaja-sosiaalityöntekijän tukemana. Opetusjakson tavoitteena on kehittää opiskelijan oman persoonan käyttöä auttamistilanteissa, oppia asiakastyön perustaitoja, tutustua omakohtaisesti sosiaalityön tilannearvion, suunnitelmallisuuden ja dokumentoinnin käytäntöihin ja niihin liittyviin keskusteluihin, oppia arvioimaan menetelmien ja eettisten kysymysten merkitystä sekä hyödyntämään erilaisia tiedonlajeja sosiaalityössä.

Käytännön harjoittelun kolmas ja neljäs jakso, Psykososiaalisen työn valmiudet I ja II, suoritetaan yhtenä kokonaisuutena. Opiskelija osallistuu sosiaalityöhön käytännön opettajana toimivan sosiaalityöntekijän ohjauksessa. Tämä käytännön harjoittelu on kestoltaan 50 päivää, ja opintojaksoon kuuluu työpaikalla oppimisen lisäksi seminaari- ja pienryhmätyöskentelyä sekä kirjallisia tehtäviä. Jaksojen tavoitteena on lisätä asiakastyön ammatillisia perustaitoja ja valmiuksia, vahvistaa opiskelijan henkilökohtaista oppimisprosessia ja edistää ammatti-identiteetin muotoutumista.

Sosiaalityön viidennessä käytännön harjoittelun jaksossa käsitellään erikoistuvaa asiantuntijatoimintaa osallistumalla 2–3 kuukauden ajan sosiaalialan asiantuntijaorganisaation toimintaan. Tämän jakson aikana opiskelijat oppivat itsenäistä toimintaa ammatillisissa asiantuntijatehtävissä ja saavat myös vaihtoehtoisia näkymiä omalle urakehitykselle. (<http://www.valt.helsinki.fi/opas2008/sostyo>)

Käytännön opetusta ohjaavat yliopiston opetus- ja tutkimushenkilöstö sekä työpaikoilla käytännön opetukseen perehtyneet sosiaalityöntekijät. Tavoitteena on, että Psykososiaalisen työn valmiudet -opintojaksolla työssä oppimista ohjaavat käytännön opettajat ovat kaikki suorittaneet 15 opintopisteen pituisen ammatillisen täydennyskoulutuksen. Kyseisen koulutuksen

avulla vahvistetaan käytännön opettajina toimivien sosiaalityöntekijöiden sosiaalityön asiantuntijuutta sekä tuetaan käytännön opetuksessa tarvittavien ohjauksellisten ja opetuksellisten valmiuksien lisäämistä.

Käytännön opetuksen roolit koulutuksessa ja työelämässä

Lastensuojelutyö tuo käytännön opetukseen samat haasteet kuin muuhunkin sosiaalityön käytännön opetukseen: ammatillisten perustaitojen kehittäminen, ammatillisten valmiuksien vahvistaminen, ammatti-identiteetin muotoutumisen tukeminen sekä eettiseen toimintatapaan kasvaminen.

Lastensuojelussa on myös muita käytännön opetuksen järjestämisen haasteita. Lastensuojelun sosiaalityössä korostuu perinteisesti kontrollin ja tuen dilemma, jota lastensuojelulaki (417/2007) ja osaltaan myös kaupunkien sisäiset institutionaaliset ohjeistukset määrittävät. Lastensuojelun asiakassuhteessa lastensuojelutyöntekijät toimivat toisaalta asiakkaan omaa voimaantumista ja selviytymistä tukevin asiantuntijoina mutta samanaikaisesti rajoittavat ja puuttuvat asiakasperheen elämään tilanteissa, joissa lapsen kasvu ja kehitys vaarantuvat. (Juhila 2006, 216.)

Uuden lastensuojelulain korostaessa entisestään lapsen etua ja osallisuutta, tulee myös näihin liittyvien tietojen ja taitojen osuus lastensuojelun käytännön opetuksessa huomioida. Pitkäjänteisen kehittämistyön myötä lastensuojelutyön työkäytännöt ovat muuttuneet 2000-luvulla. Aiemman vanhempikeskeisen työskentelyorientaation sijaan lastensuojelutyöntekijät työskentelevät entistä selkeämmin myös lasten kanssa, jolloin elämäolosuhteiden tarkasteluun lapsen näkökulmasta tulee kiinnittää erityistä huomiota jo opiskelun aikana.

Sosiaalityön käytännön opetuksessa käsitellään asiakastyön opiskelijassa herättämiä tunteita. Ne ovat korostuneesti esillä lastensuojelussa, jossa kohdataan kaltoinkohdeltuja lapsia ja jossa on vaikeaa löytää kaikkia osapuolia tyydyttäviä ratkaisuja. (Hipp 2007, 16.) Lastensuojelun käytännön opetuksessa opiskelijalle on annettava aikaa lastensuojelutilanteissa heränneiden tunteiden käsittelyyn sekä siihen liittyvään reflektointiin. Tunteet liittyvät itsetietoisuuteen, itsesäätelyyn, motivaatioon, empatiakykyyn ja sosiaalisiin taitoihin, jotka kaikki ovat sosiaalityöntekijän työssä keskeisiä (Heikkilä 2006, 44–45). Opiskelijat tarvitsevat lastensuojeluun perehtyessään turvallisen ilmapiiriin, jossa voi käsitellä työssä heränneitä

tunteita ja jäsentää tunteiden aiheuttamaa hämmennystä sekä toiminnan syitä ja merkityksiä (Hipp 2007, 16).

Käytännön opettajan rooli työelämässä on ohjata, valvoa ja arvioida harjoittelujaksoa. Käytännön opettajana toimiminen edellyttää sosiaalityöntekijän kelpoisuutta ja lisäksi Käytännön opettaja -koulutuksen suorittamista, jos hän ohjaa Psykososiaalisen työn valmiudet -opintojaksoa.

Yliopiston rooliin kuuluu käytännönharjoittelujaksojen aikana järjestettävien seminaarien vetovastuu, opintojaksoihin liittyvän teoreettisemman työpajatyöskentelyn sekä kirjallisten tehtävien ohjaaminen ja arviointi. Lisäksi yliopisto vastaa sopivan harjoittelupaikan osoittamisesta kullekin opiskelijalle sekä henkilökohtaisesta tuesta ja yhteydenpidosta niin opiskelijaan kuin käytännön opettajaan käytännön harjoittelujakson aikana. Yliopisto vastaa jakson toteutumisen arvioinnista.

Käytännön harjoittelujakson tavoitteiden toteutumista edistää usein se, että opiskelija reflektoi kirjallisia tehtäviään myös käytännön opettajan kanssa. Käytännön opettajien ja yliopisto-opettajien työnjakoa on kuitenkin syytä pohtia tarkemmin. Käytännön opettajilla olisi paljon annettavaa esimerkiksi seminaari- ja työpajatyöskentelyyn tai opiskelijoiden pienryhmätoimintojen ohjaajina. Tästä hyvänä esimerkkinä toimii aikuissosiaalityön praksis-toiminta, jossa sosiaalityöntekijät opettavat ja yliopisto-opettaja osallistuu käytännön sosiaalityöhön.

Käytännön opettajien roolia lastensuojelun kontekstissa voi tarkastella myös sosiaalialan osaamiskeskustoiminnan sekä kehittämisyksikkötoiminnan kautta. Molempien tehtävänä on edistää ja vahvistaa käytännön, teorian ja koulutuksen monipuolista yhteyttä. Näin ollen osaamiskeskustyöntekijöiden ja kehittämisyksikkötyöntekijöiden rooliin sopii luontevasti osallistuminen käytännön opetuksen kehittämiseen niin, että siinä huomioidaan lastensuojelun sosiaalityön käytännön tarpeet.

Hyvän käytännön opetuksen toteutumisen edellytyksenä on, että yliopistolla on osoittaa käytännön opettajien ja opiskelijoiden tueksi riittävästi resursseja. Tällä hetkellä yliopistolla opiskelijoille tukea antavat määräraaikaiset käytäntötutkimuksen professori sekä kaksi yliopisto-opettajaa. Lisäksi aloittavien käytännön opettajien valmiuksia toimia opiskelijoiden ohjaajina vahvistetaan täydennyskoulutuksen avulla.

Käytännön opetuksessa tarvittavaa tukea ja tuen kohdentumista voidaan kuvata seuraavan kuvion avulla. Käytännön opetuksen keskiössä on käytännön ja teorian yhdistäminen, mikä tapahtuu opiskelijan ja käytännön opettajan välisessä oppimisprosessissa. Käytännön opettaja

tarvitsee toiminnassaan ensisijaisesti tukea omalta työyhteisöltään sekä yliopistolta. Tämän lisäksi voi tukea tarvittaessa saada myös esimerkiksi sosiaalialan osaamiskeskuksista tai, kuten nyt kuvatussa lastensuojelun opetus- ja tutkimusklinikan suunnittelussa ja toteutuksessa, kehittämissyksikkötoiminnan kautta.

Kuvio 2. Käytännön ja teorian yhdistäminen opetus- ja tutkimusklinikkatoiminnassa

Lastensuojelun käytännön opetuksen kokeiluja

Keväällä 2007 järjestettiin lastensuojelun toimintakontekstissa toteutettu vaihtoehtoinen mahdollisuus suorittaa Asiakastyön taidot -opintojakso (6 op) yhteistyössä Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen ja SOCCAn Lastensuojelun kehittämissyksikkö -hankkeen kanssa. Kyseinen mahdollisuus toistettiin keväällä 2008. Toista kertaa opintojaksoa järjestettäessä sen suunnittelussa ja toteuttamisessa hyödynnettiin edellisenä keväänä tehtyä selvitystä opintojakson toteutumisesta (Hipp 2007). Vaihtoehtoinen suoritustapa tarjottiin jälleen niille sosiaalityön opiskelijoille, joilla oli jo kokemusta sosiaalialan tai sosiaalityöntekijän tehtävistä.

Vastuu kurssin toteuttamisesta, sisällöllisestä suunnittelusta ja ohjauksesta oli Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksella. Kehittämissyksikköhankkeen projektisuunnittelijan tehtäviin kuuluivat käytännön opettajien rekrytointi ohjaajiksi, opiskelijoiden kouluttaminen uudesta

lastensuojelulaista ja lapsinäkökulmasta, oppimistehtävien arviointi sekä vuorovaikutteisten ryhmätapaamisten ohjaaminen. Kurssin kirjallisuuteen kuului ennakkotehtävänä perehtyminen Heikki Waris -instituutin julkaisuun *Sosiaalityötä lapsen kanssa. Kokemuksia lapsikeskeisen tilanearvion kehittämisestä* (Ervast ja Tulensalo 2006). Kurssin asiakastyön harjoittelu toteutettiin ympäri pääkaupunkiseutua perhekeskuksissa, joissa opiskelijat osallistuivat yhdessä käytännön ohjaajan kanssa lakisääteisen lastensuojelutarpeen selvityksen (LSL 27 §) tekemiseen joko työparina tai prosessia seuraamalla. Opiskelijoiden arvioiden mukaan kurssin rakenne, sisällöt ja toteutustapa olivat hyviä ja lisäsivät lastensuojelutyön ymmärrystä.

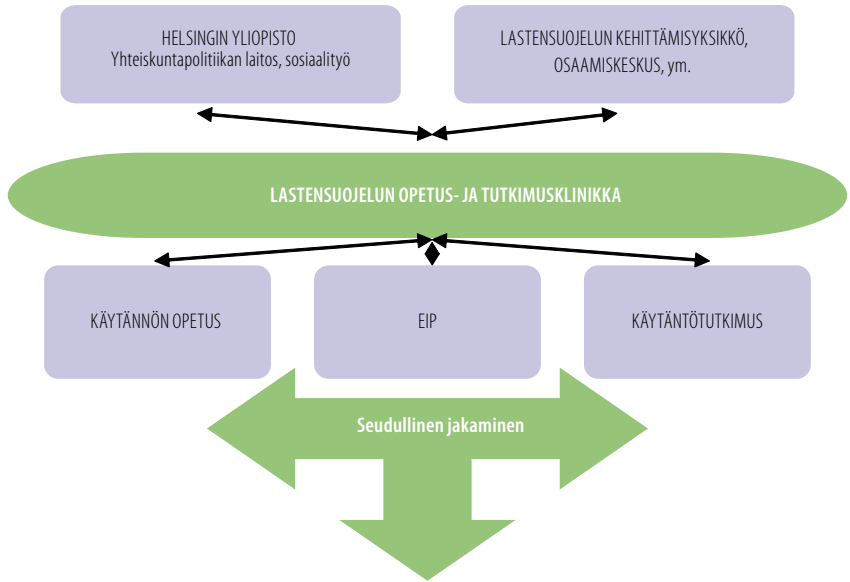
Lastensuojelun opetus- ja tutkimusklinikan tulevaisuus

Mitä lastensuojelun praksis sitten on tulevaisuudessa? Varmasti toimiva opetus- ja tutkimuskliniikka, jossa voi toteutua edellä kuvatun kaltainen vaihtoehtoinen tapa suorittaa sosiaalityön opintoja mutta myös paljon muuta.

Lastensuojelun praksis-toiminnan tulisi tavoitella hyviä tai jopa entistä parempia lastensuojelun toimintakäytäntöjä. Se toimii eräänlaisena *malliasemana*, jossa yhteistyössä opiskelijoiden, yliopiston asiantuntijoiden ja käytännön työntekijöiden kanssa etsitään hyvää ja toimivaa tapaa tehdä lastensuojelua. Lastensuojelun praksis voisi tuottaa sekä suomalaisia että kansainvälisiä kuvauksia lastensuojelun hyvistä käytännöistä ja perehtyä laajemmin lastensuojelun tutkimukseen.

Lastensuojelun tutkimus- ja opetusklinikan tulisi toimia lastensuojelun oppimisympäristönä kaikille alan opiskelijoille. Tässä vaiheessa liikkeelle on lähdetty yliopiston kanssa, mutta yhteistyön vakiintuessa ja toimivien rakenteiden löytyessä on lastensuojelun praksis tarkoituksenmukaista avata kaikille lastensuojelusta kiinnostuneille asiantuntijoille. Tällöin se voisi tulevaisuudessa toimia myös moniammatillisena lastensuojelun oppimisympäristönä.

Lastensuojelun praksiksen rakenne sisältää käytännön opetuksen, lastensuojelun tietoperustan jäsentämisen ja käytäntötutkimuksen kokonaisuudet.

Kuvio 3. Opetus- ja tutkimusklinikkatoiminnan rakenne

Käytännön opetus

- * Helsingin yliopisto: asiakastyön taidot -kurssi, psykososiaalisen työn valmiudet ja erikoistuva asiantuntijuus -opintojakso kytkettyinä käytäntötutkimukseen – vastavuoroisesti sosiaalityöntekijöiden osallistuminen lastensuojelun perusteet -kurssin toteuttamiseen
- * Ammattikorkeakoulut
- * Mahdollisuudet monitieteiseen käytännön opetuksen kehittämiseen.

EIP (= Evidence-informed practices)

- * Systemaattiset katsaukset
- * Tutkimus päätöksenteon tukena
- * Olemassa olevien menetelmien arviointi, kehittäminen ja juurruttaminen.

Käytäntötutkimus

- * Käytännöstä nousevat tutkimushankkeet kiinnitettynä Heikki Waris -instituutin toimintaan
- * Sosiaalityöntekijöiden ja opiskelijoiden yhteiset, laajat kehittämissuunnitelmat oppilaitosten ohjauksessa
- * Sosiaalityöntekijöiden roolit kentällä.

Tavoitteena on, että lastensuojelun praksis vakiinnutetaan pysyväksi toiminnaksi. Lastensuojelun tutkimus- ja opetuslinikkatoimintaa jatkettiin vuosille 2008–2009 yhteistyösopimuksella Helsingin yliopiston kanssa. Näin saatiin jatkumo kehittämistyön aikana käynnistyneelle kokeilulle, jonka tavoitteena oli vahvistaa lastensuojelun opetusta yliopistokoulutuksessa. Kehittämistyön tuloksena lastensuojelun opetuskokonaisuudet ovat osa sosiaalityön opetussuunnitelmaa ja käytännön opetusta toteutetaan yhteistyössä opetus- ja tutkimuslinikkaverkoston sosiaalityöntekijöiden kanssa.

3. Kehittämisyksikkötoiminnan arviointi

HANNA HEINONEN JA JOHANNA METSÄLÄ

Johdanto

Pääkaupunkiseudun lastensuojelun kehittämisyksikköhankkeen arviointi toteutettiin itse- ja vertaisarviointina. Itsearviointilla haluttiin lisätä kehittämistyöhön osallistuneiden sitoutumista toimintaan sekä toisaalta vahvistaa lastensuojelutyöntekijöiden arviointiosaamista. Lastensuojelutyön lähtökohtana tulisi entistä useammin olla perustellut ja arvioidut toimintakäytännöt sekä lastensuojeluprosessien etenemisen tukena että käyttöön valittujen menetelmien osalta. Itsearviointin avulla työntekijät osallistuivat myös kustannusvaikuttavuudesta käytävään keskusteluun nostaten esiin erityisesti asiakkaiden tarpeita.

Arvioinnin avulla hankkeeseen osallistuneiden oli mahdollista sisäistää lastensuojelun kehittämistyötä konkreettisella tasolla ja irtaantua jossain määrin lastensuojelun epämääräisyydestä ja ambivalenttisuudesta. Itse hanketyön arviointi pelkästään itsearviointina tuntui liian kapealta ja subjektiiviselta, mistä syystä sovittiin vertaisarviointin toteuttamisesta Päijät-Hämeen lastensuojelun kehittämisyksikön kanssa. Hankkeen käynnistyessä laadittiin arviointisuunnitelma, jonka mukaan arvioinnin toteuttamisessa edettiin. Pilottien toiminnan osalta hankehenkilöstö laati arviointistrategian ja vastasi arvioinnista.

Arvioinnin viitekehys

Arvioinnin tarkoitus

Hankkeen arviointi on ollut formatiivista. Formatiivista arviointia käytetään erityisesti tilanteissa, joissa kehittämistyön tavoite on selvillä ja arvioinnin avulla halutaan muokata tai suunnata kehittämistyötä siten, että asetetut tavoitteet todella saavutetaan (Robson 2001, 81). Tavoitteenamme oli hyötyä arvioinnista nousevista ideoista ja kehittämisehdotuksista kehittämisprosessin kuluessa ja muuttaa tarvittaessa toimintaamme.

Formatiivinen arviointitapa valittiin, koska organisaation oppimisessa ei korostu yksinomaan kehittämisen lopputuotos vaan myös kehittämisprosessi nähdään arvokkaana oppimisareenana. Organisaation oppimisen kannalta juuri yhteisöllinen oppiminen nousee tärkeäksi, koska yhdessä tuotettu tieto saa aikaan uudenlaista asiantuntijuutta. Tätä voidaan kutsua kollektiiviseksi tiedoksi, joka ei ole kenenkään yksilön omaa vaan joka on muodostunut kehittämiseen osallistuneiden välisessä vuorovaikutuksessa. (Karjalainen 2006, 265.)

Arvioinnin lähtökohtana oli sekä organisatorinen kehittäminen että lastensuojelun työntekijöiden osaamisen arviointi ja sen pohjalta esiin nostetut kehittämistarpeet. Lastensuojelutyöntekijöiden osaamisesta saatiin tietoa, kun työntekijät itse arvioivat osaamistaan hankkeen aikana toteutetuissa osaamiskartoituksissa (Metsälä 2007a ja 2007b). Tämän lisäksi pilottien omissa ja yhteisissä tapaamisissa käytiin keskustelua osaamistarpeista. Haasteena olivat uuden lastensuojelulain käyttöönotto ja soveltaminen sekä uusien työmenetelmien ja arviointimenetelmien haltuunotto. Tämän lisäksi organisaation monelta eri tasolta nousi esiin toive vahvistaa lastensuojelun johtamista.

Lastensuojelun kehittämissyksikköhanketta arvioitiin monella tasolla. Hanketyötä arvioitiin suhteessa asetettuihin tavoitteisiin ja myös suhteessa valtakunnallisiin kehittämissyksikkökriteereihin. Hankkeeseen osallistuneet pilottitoimijat puolestaan arvioivat omaa kehittämistyötään sekä sille asetettuja tavoitteita.

Arvioinnin teoreettinen paikannus

Arvioinnin avulla tarkasteltiin lastensuojelun kehittämistyön prosessia kokonaisuudessaan. Arvioitava kokonaisuus sisälsi useita arvioitavia koh-

teita. Itse hanketyön arviointi kohdentui tavoitteiden ja kokonaisuuden toteutumisen arviointiin, kun taas pilottien toiminnan arviointi kohdentui yksittäisten työyhteisöjen kehittämisprosessin tarkasteluun. Kummatkin olivat kehittämisyksikkötoiminnan arvioinnin kannalta keskeisiä, ja ilman yhtä ulottuvuutta toinen olisi ollut tarpeeton. Hankkeessa sovellettiin arvioivaa työtettä niin työyhteisöjen kuin koko projektin tasolla. Arviointitiedon keruuta ei nähty kehittämisestä irrallisena vaan tiedonkeruun interventiot olivat samalla merkittäviä kehittämistoimenpiteitä.

Kehittämistyön tavoitteena on palvelujen kehittäminen vastaamaan entistä paremmin asiakkaiden tarpeita. Koska lastensuojelutyöhön liittyviä palvelutarpeita nousee erityisesti asiakkaiden lähellä tehtävästä työstä, olisi luontevaa, että lastensuojelun sosiaalityöntekijät ja perhetyöntekijät voisivat entistä enemmän nostaa esiin palvelutarpeita ja olla osallisina vastaamassa näihin palvelutarpeisiin.

Pääkaupunkiseudun pilottien kehittämistoiminnan arvioinnissa keskiöön nousi seuraavien seikkojen tarkastelu: miten kehittämistyö työpaikalla parhaiten toteutuu, mitkä ovat osaamisen kehittämiseen liittyvät lähestymistavat sekä miten kehittämistyöhön motivoidutaan? Pilottitoimijat loivat itse kehittämistyönsä tavoitteet ja hankehenkilöstö tuki heitä sisältöjen toteuttamisessa. Työyhteisölliset piirteet, kuten yhteisön koko, ammattiryhmittäinen heterogeenisuus/ homogeenisuus, ilmapiiri ja johtaminen, vaikuttivat kehittämisprosessien muotoutumiseen.

Työpaikalla tapahtuva kehittämistyö osoittautui pilottiyhteisöjen kannalta haasteelliseksi. Kehittämistyö jää arkityön puristukseen, jos se vaatii lisätyötä ilman uusia resursseja. Kehittämistyö on työyhteisöissä mahdollisuus luoda uudenlaista työkuultuuria vahvistamalla yhteisöllistä toimintaa ja luopumalla ainakin osittain perinteisestä yksin tekemisen traditiosta. (Heinonen 2007, 85.) Suurimmat haasteet liittyvät kehittämistyön paikan löytämiseen osana arjen työtä, kehittämistavoitteiden ja -tarpeiden määrittämiseen sekä työyhteisöllisiin ja organisatorisiin muutoksiin. Kehittämistyön integroiminen osaksi perustyön käytäntöjä ja työyhteisöllisiä foorumeja edellyttää muutosta toimintatavoissa ja siinä, millaiseksi työn, kehittämisen ja johtamisen suhde jäsennetään sekä jatkuvan prosessikehittämisen ajatuksen sisäistämistä. (Seppänen-Järvelä & Vataja 2008.)

Motivoituminen kehittämistyöhön on parhaimmillaan toimintaa, johon orientoidutaan henkilökohtaisista syistä. Tällöin puhutaan työnteekijöiden sisäisestä tavoiteorientaatiosta. Motivoituminen syntyy sisäisistä

vaikuttamista, kuten siitä, että oppiminen koetaan haasteelliseksi tai että kehittämisen kohteena oleva asia halutaan jatkossa hallita hyvin. Motivointumisen saattaa toteutua myös ulkoisista vaikuttamista, kuten palkkioista tai muista etuuksista käsin, joita kehittämistyön myötä saavutetaan. (Ruohotie 2002.) Motivaation syntyminen ja ylläpitämisen kannalta on tärkeää, että organisaatiot antavat työntekijöille mahdollisuuden olla osallisina uuden tiedon tuottamisessa sekä mahdollistavat, että kunkin työntekijän osaaminen tulee mahdollisimman hyvin käyttöön.

Arviointikysymykset

Hankkeen arvioinnissa keskeisiä kysymyksiä olivat:

1. Miten hankkeelle asetetut tavoitteet toteutuivat?
2. Millainen kehittämisyksikkörakenne toimii pääkaupunkiseudulla?
3. Miten pilottien kehittämistyö toimi lastensuojelun osaamisen vahvistajana ja lastensuojelun kehittämistyön toimintaympäristönä?

Arviointimenetelmät

Prosessiarvioinnilla on läheinen suhde sisäiseen arviointiin ja erityisesti itsearviointiin. Sisäinen arviointi on olennainen osa prosessiarviointia, jossa mukana voi olla myös ulkoinen evaluaattori. Tärkein syy soveltaa arvioivaa työtettä ja prosessiarviointia on halu ohjata interventioita tietoisemmin tavoitteiden suuntaisesti sekä tukea työyhteisöjen itsensä asettamia kehitystavoitteita. (Vataja & Seppänen-Järvelä 2006, 220–221.) Hankearvioinnissa edettiin prosessiarvioinnin periaatteita noudattaen.

Voimaannuttava arviointi (myös empowerment-arviointi, kompetensiarviointi, valtaistava tai voimavaraistava arviointi) valittiin pilottien työn arvioinnin menetelmäksi. Voimaannuttavassa arvioinnissa tavoitellaan siihen osallistuvien tahojen sitoutumista hankkeeseen, positiivisen yhteishengen tuottamista ja tiedon välittämistä eteenpäin. (Ks. Kogstrup 2004.) Koska hanke käynnistyi nopeasti ja pilottitoimijat eivät päässeet osallistumaan varsinaiseen suunnittelutyöhön, toi voimaannuttavan arvioinnin prosessi mahdollisuuden rajata, suunnata ja uudistaa asetettuja tavoitteita kehittämistyön kuluessa. Valittu arviointistrategia myös kunnioitti ja tunnusti työntekijöiden omia, hyvinkin eri tasolla olleita voimavaroja luoda tietoa ja ratkaisuja omista kokemuksistaan käsin. (Ks. Heinonen 2007, 80.)

Hankkeen väliarviointi toteutettiin sähköisen kyselyn avulla. Jokainen työntekijä vastasi kyselyyn henkilökohtaisesti, minkä jälkeen projektihenkilöstö ulkopuolisen evaluaattorin roolissa koosti yhteenvedon vastauksista ja kävi ne läpi eri kehittämisryhmien kanssa. Nämä keskustelut olivat merkittävä etappi kehittämisprosessissa. Ne loivat kehittämiselle suuntaa ja antoivat mahdollisuuden realisoida ja konkretisoida asetettuja tavoitteita.

Vertaisarviointi tuotti hankkeeseen ulkopuolisen mutta kuitenkin substanssialaa tuntevan arvioijan näkökulman. Vertaisarvioinnissa käytetään erilaisia vertaisuuteen perustuvia työtapoja ja menetelmiä, kuten kehittävää vertaiskäyntiä tai refleksiivistä benchmarkingia. (Ks. www.stakes/sosiaaliportti.fi.) Vertaisarvioinnin toteuttamisessa tärkeänä pidettiin, että vertaisen toimijan kanssa – tässä tapauksessa toisen, eri alueella toimivan lastensuojelun kehittämisyksikön kanssa – kuvataan ja arvioidaan toimintaa ja tavoitteita sekä niiden toteutumista. Ennen vertaisarvioinnin käynnistymistä sovittiin yhdessä, että keskeiset arvioinnissa tarkasteltavat asiat ovat tavoitteiden ja toimintatapojen vahvuudet, parannusehdotukset sekä puutteet. Tämän lisäksi arvioitiin kehittämisyksikölle asetettujen toimintakriteerien toteutumista. Vertaisarviointi toteutettiin vertaiskäynneillä, joihin valmistauduttiin tutustumalla kehittämisyksikön sen hetkiseen dokumentoituun tietoon.

Moniulotteisen hankkeen suurena haasteena on prosessin pitkittäisen kokonaiskuvan hahmottaminen, sillä monesti kehittämisessä eletään ”tässä ja nyt” -tilanteessa eikä perspektiiviä lähimenneisyyteen tai -tulevaisuuteen ole helppo avata (Vataja & Seppänen-Järvelä 2006, 227). Systemaattinen ja eri tavoin toteutettu arviointi mahdollistaa kokonaiskuvan luomisen ja auttaa osallisia hahmottamaan edistysaskeleita, jotka arjen kiireessä jäävät usein työntekijöiltä itseltään huomaamatta. Hankkeen loppuarviointi toteutettiin kunkin kehittämisryhmän kanssa fokushaastatteluna, jossa edistymistä peilattiin alussa asetettujen tavoitteiden ja tulospittareiden valossa.

Hanketoiminnan arviointi

Kehittämisyksikkökriteerien arviointi

Valtakunnallisen kehittämisyksikkötoiminnan käynnistyessä luotiin Stakesin johdolla kriteerit toiminnalle. Kriteerit ovat rakenteellisia, seudullisia ja toiminnallisia.

Rakenteelliset kriteerit edellyttivät kehittämisyksikkötoiminnalta verkostoitunutta toimintarakennetta, tutkimus- ja kehittämistoiminnan mahdollistamista, alueen kuntien sitoutumista taloudellisesti kehittämisyksikkötoimintaan sekä kehittämistyön mahdollistavaa johtamistapaa ja -rakennetta.

Rakenteelliset kriteerit

Rakenteellisten kriteerien osalta haaste on alueen toimijoiden joukon laajuus, joka asettaa paineita tiedottamiselle ja konsensuksen löytämiselle yhteiselle seudulliselle kehittämistyölle. Toisaalta haaste kohdistuu myös kehitetyn toiminnan ja työmuotojen levittämiseen ja juurruttamiseen. Pääkaupunkiseudun toiminta-alue on sinällään jo varsin monimuotoinen ja toimintojen organisointi vaihtelee paljonkin alueittain, näin uusien ideoiden ja toimintatapojen levittäminen ja juurruttaminen edellyttävät yleensä automaattisesti myös jonkinlaista muokkaamista käyttäjäjoukon tarpeiden mukaan. Kehittämistyön haasteena on saavuttaa organisatorisesti hierarkkisissa rakenteissa keskeiset toimijatahot sekä suunnittelu-, toteutus- että juurruttamisvaiheessa.

Pääkaupunkiseutu on iso toimintakenttä, jossa on paljon työntekijöitä, ja tällöin kehittämistoiminnan toteutus pilotti-tyyppisesti on perusteltua. Pilottien kehittämistyön levittäminen ei ole kuitenkaan yksiselitteistä saati helppoa. Pilotit ovat valikoituneet mukaan omasta kiinnostuksesta ja innostuksesta erillisellä haulilla. Tämä on pilottien onnistumisen kannalta oleellista. Miten näiden kehittämismyönteisten pilottiyhteisöjen työ levitetään ja juurrutetaan muihin lastensuojelun yksiköihin, joissa ei ole välttämättä samanlaisia edellytyksiä tai innostusta kehittämistyölle? Kehittämistyö on aina oppimisprosessi, jossa työyhteisön osaaminen kasvaa ja oma työ kehittyy prosessin aikana. Miten tämä oppimisprosessi siirtyisi pilottien ulkopuolelle niin, etteivät pilotit tuottaisi ainutkertaista osaamista ilman siirrettävyyttä?

Pilottien kehittämistyön levittämistä edistävät pääkaupunkiseudun kehittämissyksikössä:

- tiedonvälitys: hyvät www-sivut, joilla keskitetysti kerätty tieto
- tiedonvälitys pilottien kautta
- projektityöntekijöiden henkilökohtaiset vuorovaikutussuhteet ja verkostot alueen toimijoihin: projektityöntekijät käsitteellistävät ja levittävät kokemus- ja oppimistietoa, mahdollistavat vuorovaikutuksellisen toiminnan, ajatustenvaihdon ja vertaistoimijoilta toisiltaan oppimisen
- erilaiset foorumit, mm. aktiivinen neuvottelukunta.

Juuruttamista estävät:

- levittämisesurssien puute: mikä on mm. pilottien kautta tapahtuvan tiedonvälittämisen systemaattisuus?
- kiire / aikapula: erityisesti asiakastyötä tekevien aika on rajallista kehittämissyksikössä
- kehittämistyö vie aikaa suhteessa lyhyeen hanke aikaan
- hankeväsymys ja informaatiotulva: työntekijät väsyvät kehittämissuoritteihin
- pelko lisätyöstä.

Seudullisuuden kriteerit

Seudullisuuden kriteerit puolestaan edellyttävät kehittämissyksikkötoiminnalta, että toiminta on selkeästi kuntien yhteistä, konkreettista toimintaa. Kehittämissyksikön odotetaan myös välittävän tutkimus- ja kehittämistietoa omalla alueellaan suunnitelmallisesti. Yksi seudullisuuden kriteereistä on, että kehittämissyksikkö kehittää seudullisia asiakasprosesseja.

Seudullisuuden kriteerit toteutuvat pääkaupunkiseudun toimintaympäristössä niin hyvin kuin mahdollista. Pääkaupunkiseudun kunnissa on omaa kehittämissaamista, mistä syystä asiakasprosessien kehittäminen on kaupunkien omaa kehittämistoimintaa eikä kehittämissyksikön sisältöaluetta. Asiakasvolyyymi on alueella niin suuri, ettei seudullisten asiakasprosessien kehittämisen tarvetta välttämättä ole. Neuvottelukunnan näkemyksen mukaan lastensuojelutarpeen selvitysprosessi on kuitenkin hyvä esimerkki asiakasprosessista, jota on pohdittava sekä seudullisesti että valtakunnallisesti.

Toiminnalliset kriteerit

Toiminnan kriteerit valtakunnallisella tasolla edellyttävät kehittämissyksiköltä osallistumista oman substanssialueen tutkimus-, kehittämis- ja koulutustoimintaan. Lisäksi kehittämissyksiköiden odotetaan tunnistavan, dokumentoivan ja jakavan alueellaan arvioitua kokemustietoa. Yksiköissä tulee olla kokemusta ja osaamista kehittämistyöstä ja -prosesseista, ja yksikköjen odotetaan lisäävän kehittämistyön suunnitelmallisuutta ja kytkeytymistä alueen strategiseen kehittämiseen. Kehittämissyksiköiltä odotetaan lisäksi aktiivista toimijuutta oman substanssialueen tutkimuksen eri rooleissa.

Pääkaupunkiseudun lastensuojelun kehittämissyksikön voi todeta lyhyen olemassaolonsa aikana toimineen aktiivisesti kehittämis-, tutkimus- ja koulutustoiminnassa. Piloteissa tehtävää kehittämistoimintaa on monin tavoin tuettu ja erityistä huomiota on kiinnitetty kokemustiedon muuntamisesta hyödynnettävään muotoon myös muille alan toimijoille. Hanketoimintaan kytketty käytäntötutkimus on tuonut pilottitoimijat esille tiedontuottajina.

Kehittämissyksikkötoiminnan aikaista kehittämistyötä on dokumentoitu monella eri tasolla. Kehittämissyksikkö on toiminut alueellaan erityisesti koulutusten välityksellä tiedon jakajan ja välittäjän roolissa, kohdennetummin tätä samaa roolia on toteutettu kuntakohtaisten kehittäjätyöntekijöiden ja pilottityöyhteisöjen kanssa. Kehittämissyö on kiinnittynyt kuntien omiin strategioihin ja siten omalta osaltaan tukenut niiden toteutumista. Seudullisia strategioita lastensuojelun kehittämiseen ei pääkaupunkiseudulla ole ollut tarkoituksenmukaista luoda.

Pilottien kehittämistyön arviointi

Hankkeen kehittämistyö toteutettiin pitkälti pilottityöyhteisöissä. Helsingissä pilottityöyhteisöinä toimivat Herttoniemen-Itäkeskuksen työryhmä sekä Kaarelan Malminkartanon työryhmä, Espoossa Leppävaaran toimisto ja Vantaalla kehittäjäsosiaalityöntekijöiden verkosto, joka ei ole varsinaisen työyhteisö. Kaikki pilottitoimijat osallistuivat hankekehittämisen arviointiin.

E erityisenä haasteena hankemuotoiselle kehittämiselle koettiin ajan löytäminen kehittämistyölle. Toisaalta jokaisesta työyhteisöstä löytyi useita innokkaita ja aktiivisia, kehittämisorientoituneita työntekijöitä, jotka olivat valmiita joustamaan eri tavoilla voidakseen olla osallisina kehittämistyössä.

Joidenkin työntekijöiden kiinnostus kehittämistyöhön selittää toisaalta sitä, että työ jakautui työyhteisöissä epätasaisesti. Tämä aiheutti jonkin verran keskustelua vastuista sekä ylimääräisestä tehtävälisästä, jota osa kunnista maksoi kehittämistyöhön osallistuville työntekijöilleen.

Kehittämistyöhön osallistuneet työyhteisöt/verkot olivat erikokoisia, yhtäältä suuria kuten Leppävaara ja Herttoniemi-Itäkeskus, toisaalta pieniä kuten Kaarela sekä Vantaan kehittäjäverkosto ja toisaalta myös hajallaan toisistaan toimivia. Tämä aiheutti myös sen, että tieto ei kaikkien osallistujien mielestä kulkenut riittävän hyvin tai edes välttävästi kehittämistyön aikana. Tosi asiassa liian isot ryhmät nostavat esiin monta erilaista mielipidettä ja monta tapaa tehdä asioita, jotka vaatisivat perusteellista käsittelyä ja keskustelua. Pääkaupunkiseudun lastensuojelun kehittämissikkötoiminnan hankekehittämisen sykli todettiin liian lyhyeksi suhteessa vaativiin tavoitteisiin.

Kehittämistyöhön osallistuneet pilottien työntekijät toivat esille myös sen, että työyhteisön perusasioiden tulisi olla kunnossa ennen kuin lähdetään mukaan mittaviin kehittämishankkeisiin. Monissa työyhteisöissä oli hankkeen aikana tai juuri sitä ennen uudelleen organisoituneita, työntekijöiden vaihtuvuudesta johtuvia muutoksia tai useita täyttämättömiä sosiaalityöntekijän vakansseja koko hanketoiminnan ajan. Onkin tärkeää jatkossa pohtia, miten olisi järkevintä resursoida varoja asiakastyössä tapahtuvaan kehittämistyöhön. Keskitetty hankemuotoinen kehittäminen osaltaan ”pakottaa” työyhteisöt kehittämiseen, mutta toisaalta lisäresursointi työyhteisöön voisi irrottaa enemmän työntekijöiden aikaa tähän työhön.

Kehittävän arvioinnin työote voidaan ottaa käyttöön missä tahansa työryhmässä, jossa on havaittu kehittämiskohde, johon halutaan tarttua. Kehittämisen alkuvaiheessa olisi kuitenkin syytä keskustella yhdessä siitä, mitä on tutkiva ja arvioiva työote ja miten ne ilmenevät työryhmän jäsenten arkityössä. (Pietilä 2008, 68.) Kehittämistyö haastaa tekemään toisin huomioiden erityisesti arjen lastensuojelutyön tarpeita. Tutkiva ja arvioiva työote on systemaattista ja suunnitelmallista toimintaa kehittämistyön tueksi, ja käynnistyäkseen se vaatii keskustelun lisäksi nimetyn fasilitaattorin, joka pitää kehittämisen ajatusta ja sen vaatimaa työtä esillä. (Heinonen 2007, 84–85.)

Hankehenkilöstöltä olisi kehittämistyön käynnistyessä odotettu tarkempaa perehdyttämistä sekä kehittämissikkötoimintaan että kehittämistyöhön. Tässä mielessä työnjako työyhteisöjen kehittämistyöstä vastaavien ja hankehenkilöstön kesken jäi osin käymättä. Hankehenkilöstö siirtyi liian

nopeasti toimintaan, kun kehittämistyö olisi vaatinut pitempää valmistautumista. Työntekijät olisivat tarvinneet enemmän aikaa tavoitteenasettelulle ja nykytilanteen hahmottamiselle. Nyt kehittäminen alkoi joidenkin osallisten mielestä ikään kuin ”puun takaa”. Ennen kehittämistyön käynnistymistä olisi ollut paikallaan pohtia, millaista sitoutumista kehittäminen vaatii ja miten se saadaan aikaiseksi työyhteisöissä. Motivointia ei oikeastaan ehditty ennen toiminnan käynnistymistä tehdä. Jo pelkästään työntekijöiden vaihtuvuuden ja kuormittavan työtilanteen vuoksi olisi syksy 2007 pitänyt käyttää kokonaan motivointiin ja sitouttamiseen, mikä ei lyhyen hankeajan puitteissa ollut kuitenkaan realistisesti mahdollista.

Vaikka kehittämistyön käynnistäminen oli osassa kehittämissyhteisöjä hidasta ja työlästä, oli vajaan vuoden kuluttua kehittämistyön käynnistymisestä kaikilla pilottitoimijoilla esiteltävänä tuloksia hankkeen pilottitoimijoiden kutsuvierasseminaarissa. Kaiken kaikkiaan kehittämistyöhön osallistuneet olivat tyytyväisiä voidessaan esittää kehittämistyötä muille hankekehittämiseen osallistuneille. Kehittämistyön eksplikointi vahvisti käsitystä omasta osaamisesta sekä lisäksi uskoa kehittämistyön mahdollisuuksiin. Kuten Pietilä (2008, 68) toteaa, työntekijöiden itsensä toimiminen kehittäjinä mahdollistaa sen, että tuotokset ovat välittömästi heidän käytössään osana asiakastyötä. He myös tuntevat kehitettyjen työmuotojen taustalla vaikuttavat arvot, mikä helpottaa niiden käyttöönottoa ja soveltamista.

Prosessi on avain kestävän ja päivittäisiin työkäytäntöihin integroidun kehittämiskulttuurin luomisessa. Prosessilla tarkoitetaan ei-lineaarista, jatkuvasti muuntuvaa, yhteen liitetyistä palasista koostuvaa, ajallisesti kulkevaa jatkumoa. Se ei siis aina ole luonteeltaan looginen ja rationaalinen. Prosessi viittaa ennemminkin siihen, miten asioita tehdään kuin mitä tehdään. Tyypillistä prosessikehittämiselle on etenemisen hitaus. Se usein yllättää lineaariseen projektikehittämiseen tottuneet työntekijät. Kehittäminen tulee nähdä osana työyhteisön tehtävää, oli rinnalla projektirakenteita tai ei.

Johtopäätökset

Hanke ajoittui lastensuojelun sosiaalityön kannalta haastavaan ajankohtaan: uusi lastensuojelulaki tuli voimaan vuoden 2008 alussa. Hankekehittämisen käynnistymisvaihe kului uuteen lakiin valmistautuessa ja jatko puolestaan uuteen lakiin totuttautuessa. Toisaalta tämä loi tarpeen seudulliselle vuoro-

puhelulle. Lisäksi lastensuojelun sosiaalityön kehittämistyötä hankaloitti työntekijöiden vaihtuvuus, täyttämättömät sosiaalityöntekijöiden vakanssit sekä jatkuva kiire ja kuormittuneisuus. Isoissa pilottiyhteisöissä kehittämisen vastuu siirtyi huomaamatta tai vähän tietoisemmin sosiaaliohjaajille. Kaarelan työyhteisössä sekä sosiaalityöntekijät että sosiaaliohjaajat osallistuivat kehittämistyöhön tarkastellen asiakasprosessia omasta ammatillisesta viitekehiksestään käsin. Vantaalla puolestaan kehittämistyöhön osallistuivat ainoastaan kehittäjäsosiaalityöntekijät ja he myös kantoivat työstä vastuun koko hankkeen ajan.

Hanke kuitenkin asetti sosiaalityön oman kehittämistyön aiempaa parempaan positioon. Se on hankkeen avulla juurtunut vahvemmin lastensuojelun sosiaalityöhön. Tätä voidaan perustella sillä, että Espoossa hankkeen myötä kokeiltiin ensimmäistä kertaa rakennetta, jossa toimi erillinen kehittäjäsosiaalityöntekijä, Helsingissä kehittämisverkostossa toimineet työyhteisöt toivat esiin asiakastyössä olevaa laaja-alaista kehittämisosaamista ja innostusta kehittämistyöhön ja Vantaalla kehittäjäsosiaalityöntekijät vakiinnuttivat asemaansa ja työnkuvaansa hankekehittämisen aikana.

Kuntien lastensuojelun johtavat viranhaltijat olivat erityisen tyytyväisiä myös lastensuojelun opetus- ja tutkimusklinikan suunnittelun käynnistymiseen. Yliopiston on tähän saakka koettu pysytelleen eräänlaisena omana saarekkeenaan, jolloin kentällä tehtävän sosiaalityön ja yliopiston sosiaalityön opetuksen kehittämistarpeet eivät kohtaa toisiaan. Sen sijaan yhteys ammattikorkeakouluihin koettiin helpoksi ja myönteiseksi, eivätkä ammattikorkeakoulut harrastaneet lastensuojelun kehittämisessä sellaista ”ohipuhelua” kuin yliopiston koettiin tehneen.

Kuntien näkökulmasta arvokkaana nähtiin se, että hankkeessa saatiin aikaiseksi paljon dokumentoitua kehittämistietoa, kuten Vantaalla lastensuojelun Hyvät käytännöt, Leppävaarassa ESP-työmalli ja Kaarelassa sosiaalityön prosessin tarkastelu lastensuojelun työntekijöiden näkökulmasta. Lisäksi ei-aiottuna tuloksena voidaan pitää sitä, että kehittämissankkeen myötä pääkaupunkiseudulle syntyi keskinäinen verkosto lastensuojeluasioiden käsittelyyn. Lastensuojelun neuvottelukunnan toiminnasta toivottaisiin vakiintunutta elintä pääkaupunkiseudun lastensuojeluasioiden yhteiseen käsittelyyn.

OSA II Asiakastyön pilotit

4. Hyvien käytäntöjen kokoamisen prosessi

HELENA NYMAN

Kehittäjäverkoston toiminta

Vantaan lastensuojelun sosiaalityön kehittäjäverkosto perustettiin vuonna 2005, ja syyskuussa ensimmäiset kehittäjäsosiaalityöntekijät aloittivat työnsä. Kehittäjäsosiaalityöntekijöiden pätevyysvaatimuksena on sosiaalityöntekijän muodollinen kelpoisuus ja muina vaatimuksina kehittämismyönteisyys sekä innostunut asenne sosiaalityöhön. Heiltä edellytetään esiintymis-, konsultaatio- ja käytännön tutkimustaitoja. Lisäksi tehtävä edellyttää vankkaa sosiaalityön työkokemusta ja työn kannalta merkityksellistä täydennyskoulutusta. Tehtävässä tarvitaan lisäksi hyviä vuorovaikutustaitoja, hyvää oman työn organisointitaitoa sekä riittävää kielitaitoa ja kouluttajan valmiuksia, jotta pystyy välittämään tietoa työyhteisölle.

Verkoston luomisella pyrittiin yhdenmukaistamaan ja koordinoimaan eri alueilla tehtävää kehittämistyötä ja kehittämään kaikissa palvelupisteissä samanaikaisesti yhteisesti sovittua aihetta tai teemaa. Tavoitteena oli luoda kehittämistyön rakenne, joka varmistaisi kehittämistyön ja asiakastyön kiinteän yhteyden. Kehittäminen tapahtui alusta alkaen vuorovaikutuksessa sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin kanssa, joiden kautta työntekijät sitoutuivat toimimaan myös pääkaupunkiseudun verkostossa.

Verkoston visio kehittämissyksikköhankkeessa oli: *”Läpinäkyvä avoimuuden palveluvalikko ja toimiva asiakasohjaus sekä mallitettut ja juurrutetut lastensuojelun hyvät käytännöt”*. Tavoitteena oli tuoda kuvaamalla näkyväksi

sitä hyvää lastensuojelutyötä ja hyviä työkäytäntöjä, joita lastensuojelun avoimuudessa ja sijaishuollossa on toteutettu. Samalla on pyritty löytämään keinoja levittää toimivat työkäytännöt toisiin työyksiköihin ympäri Vantaata.

Hyvät käytännöt koottiin avopalveluissa toimintayksiköittäin. Avopalveluiden johtoryhmä valitsi käytännöt, joita lähdettiin työstämään. Sijaishuollossa hyvien käytäntöjen valinta tapahtui sijaishuollon työryhmän esityksen mukaisesti. Hyvien käytäntöjen valinnan jälkeen valittiin jokaiselle kehittäjäsosiaalityöntekijälle 2–3 hyvää käytäntöä. Valtaosa käytännöistä kuvattiin ja arvioitiin kahden kehittäjäsosiaalityöntekijän parityönä (ks. liite 1. Hyvien käytäntöjen luettelo).

Hyvien käytäntöjen kokoamiseksi tehtiin hankkeen aloitusseminaarissa toukokuussa 2007 toimintasuunnitelma. Kuvailu aloitettiin syksyllä, ja alkuperäisenä tavoitteena oli saada kuvaukset valmiiksi syksyn aikana. Kehittämistyöhön määriteltiin käytettäväksi 50 prosenttia työajasta. Tämä ei kuitenkaan toteutunut asiakastyön paineiden vuoksi. Työntekijät pystyivät käyttämään kehittämistyöhön keskimäärin 20–30 prosenttia työajastaan. Aikataulu jouduttiin muuttamaan ja kuvaukset valmistuivat maaliskuussa 2008. Hyvien käytäntöjen kuvaukseen liitettiin jo varhaisessa vaiheessa tarkasteltavana olevien käytäntöjen arviointi.

Hyvien käytäntöjen kuvaamisissa käytettiin erilaisia menetelmiä, kuten fokusryhmähaastatteluja, prosessissa mukana työskentelyä, menetelmän käyttäjien yksilöhaastatteluja, verkoston osallistumista koulutuksiin ja perehtymistä menetelmiä käsittelevään kirjallisuuteen. Tämän lisäksi kehittäjät olivat mukana eri työryhmissä valmistelemassa prosessikuvauksia ja olivat vastuussa näiden kuvaamisesta.

Hankkeen kautta verkostolle avautui mahdollisuus saada konsultatiota Stakesista. Konsultaatiossa käsiteltiin hyvin käytäntöjen arviointia eri näkökulmista. Käyttäjä- ja asiakasnäkökulman hankkiminen saivat vahvistusta. Konsultaation avulla kehittäjäverkosto pystyi paremmin paikantamaan oman asemansa ja roolinsa sekä Vantaan lastensuojelun asiakastyössä että lastensuojelun seudullisessa kehittämissyhteistyössä. Verkoston työskentelystä tehtiin hankkeessa pro gradu -työ, joka käsittelee organisaation luomia mahdollisuuksia, joiden varassa kehittäjäsosiaalityöntekijäverkosto työskentelee (ks. Korhonen 2008). Hankehenkilöstöltä saatiin tukea hyvien käytäntöjen kuvaamiseen, arviointiin ja johtopäätösten luomiseen sekä kehittämistyön sisällölliseen johtamiseen.

Hanke järjesti pilottiseminaaripäivän arvioinnista. Se auttoi verkostoa kokoamaan kehittämistyöstään vaikutusketjukortin, jonka avulla kehittämistyön tarve konkretisoitiin suhteessa panoksiin, toimenpiteisiin ja niiden pohjalta syntyneisiin tuotoksiin ja tuloksiin. Vaikutusketjukortin avulla pystyttiin arvioimaan, minkälaisia vaikutuksia kehittämistyöllä on lastensuojelutyöhön. Myös muun arviointikoulutuksen avulla arviointiosaaminen on lisääntynyt verkostossa.

Kehittämistyön tulokset

Kehittämistyön välittömiä tuotoksia olivat hyvien käytäntöjen kuvaukset. Kaikki kuvatut hyvät käytännöt arvioitiin. Arvioinnin pohjalta syntyi käytännön kehittämissuhteita ja ideoita jatkotyöstämiseen sekä kehittämistyöhön. Lisäksi tehtiin juurruttamiseen ja levittämiseen liittyvä suunnitelma. Menetelmän käyttäjien kesken syntyi haastattelujen pohjalta työkäytäntöihin liittyviä kehittämissuhteita, esimerkiksi yhteinen työohjaus tietyn menetelmän käyttäjille. Sen tarve nousi esiin haastatteluiden yhteydessä. A-klinikan ja lastensuojelun yhteisen tilannearviointimallin kehittämisprosessiin kuului mallin esittely koulutustilaisuuksissa, mikä on edesauttanut mallin käyttöönottoa eri puolilla Vantaata.

Kuntakehittäjän resursseja käytettiin Vantaalla lastensuojelun avohuollon tukitoimivalikon selkiyttämiseen ja koontiin. Avohuollon tukitoimet koottiin yhtenäiseksi luetteloksi, jonka on tarkoitus helpottaa niin uuden työntekijän perehdyttämistä kuin olla tukena pidempään lastensuojelutyötä tehneelle. Tukitoimivalikon keräämisestä on ollut hyötyä myös toimivan asiakasohjauksen kehittämiselle. Asiakasohjaus lastensuojelun avopalveluissa on monimutkainen kysymys, johon liittyy muun muassa sosiaalityöntekijöiden konsultaation järjestäminen. Avopalveluiden asiakasohjausta suunnitellaan parhaillaan.

Kehittäjäsosiaalityöntekijöiden alkuperäisessä hyvien käytäntöjen luettelossa oli muutama perhetyön sisällöllinen käytäntö, joita päätettiin työstää osana perhetyön kehittämisen kokonaisuutta. Kuntakehittäjä teki Vantaan perhetyöntekijöille (avopalveluiden perhetyöntekijöille, intensiiviperhetyön ja laitosten perhetyöntekijöille) työajanseurannan, jonka perusteella tehtiin vertailua ja arviointia Vantaalla tehtävistä perhetyön eri muodoista ja tavoista. Selvityksen perusteella päätettiin perustaa perhetyön kehittämistyöryhmä. Kehittämistyöryhmän jäseninä ovat sosiaalityön esimies sekä sosiaalityöntekijä ja perhetyöntekijä jokaiselta sosiaaliasemalta.

Kehittämistyöryhmän tavoitteeksi kirjattiin seuraavien asioiden määrittäminen ja kuvaus: 1) Vantaan lastensuojelun avopalvelujen perhetyön prosessi osana avohuollon sosiaalityötä ja avohuollon tukitoimena, 2) perhetyön eri vaiheet, 3) perhetyön sisältö/eri työmuodot (esim. kriisiperhetyö), 4) perhetyön menetelmät, 5) työaikakysymykset ja 6) paikka organisaatiossa sekä työn johtamiseen liittyvät kysymykset.

Mitä opimme kehittämistyöstä?

Kehittämissyksikköhankkeen myötä verkoston kehittämistyö jäntevoityi ja systematisoitui. Hankkeen aikana tehdyt toimitasuunnitelma ja vaikutusketjukortti selkeyttivät kehittämistyön sisältöä ja päämäärää. Johdon sitoutuminen kehittämistyöhön on lisääntynyt substanssi- ja kehittämissosaamisen vahvistumisen myötä. Palvelupäällikön tuki kehittämissrakenneiden sekä kehittämistyöhön käytettävän työajan vahvistamiseksi tukivat osaltaan kehittämistoiminnan vakiintumista.

Kehittäjäverkoston yhteiset tapaamiset ja hankkeen pilottipäivät toimivat kehittämistyötä eteenpäin vievänä voimana. Verkosto sai esimerkiksi arvokasta tietoa arvioinnista ja työntekijät oppivat tekemään arviointityötä käytännössä. Pilottipäivien antina nähtiin myös muiden kuntien rakenteisiin ja työmalleihin tutustuminen ja ideoiden jakaminen. Kehittäjäsosiaalityöntekijöiden isoin haaste oli oppia hyvän käytännön kuvaamistapa, kuvaamiseen liittyviä menetelmiä ja eri tapoja kerätä tietoa. Käytännössä opittiin myös, mitä ”hyvä käytäntö” tarkoittaa ja mitkä sen kriteerit ovat.

Kehittäjäsosiaalityöntekijät näkivät kehittämistyön ohella tärkeäksi tutustua eri yksiköissä tehtävään lastensuojelutyöhön. Vertaiskäyntien aikana nähtiin, miten käytännön työ ja käytännöt eroavat eri puolilla Vantaata. Tämä lisäsi heidän sosiaalityön substanssiosaamistaan. Laadukkaan kehittämistyön edellytys on, että kyetään arvioimaan olemassa olevia käytäntöjä ja palveluja. Tämän kehittämissprosessin aikana kehittäjät oppivat erilaisten menetelmien ja käytäntöjen sisällön arviointia.

Kehittämisen mahdollisuus kulminoituu yleensä taloudellisten reunaehtoien ja sisällöllisten kysymysten yhteensovittamiseen, näin myös Vantaalla. Talouden ja sosiaalityön sisällöllisen laadun yhteensovittaminen oli kehittäjäsosiaalityöntekijöille haaste mutta myös mahdollisuus. Prosessin aikana menetelmien ja käytäntöjen laadun arviointi systematisoitui ja sai

sisäisiä kriteerejä, joilla on helpompi perustella esimerkiksi henkilöstöresursseja tai poikkihallinnollisia yhteistyörakenteita.

Myös pääkaupunkiseudun kuntien välillä tehtävä yhteistyö tuli kehittäjäsosialityöntekijöille tutummaksi. Sekä pilottipäivät että käytännön kuvailuun liittyneet vertailut eri kuntien käytäntöjen välillä avasivat ymmärtämään oman kunnan palveluverkoston kehittämistarpeita. Kuntien välisen yhteistyön lisäksi hankkeen aikana lisääntyi ja vahvistui arvokas yhteistyö avoimuuden ja sijaishuollon välillä ja monien prosessien selkiyttäminen helpotti tehtyä yhteistyötä.

Kehittämistyön edetessä avoimuudessa työskentelevät kehittäjäsosialityöntekijät joutuivat pohtimaan omaa paikkaansa ja rooliaan työyhteisössään sen lisäksi, että kehittämistyö vaati monien taitojen opettelua. Asiakastyön monimutkaistuesssa ja sosiaalityöntekijävajeen ristipaineissa kehittämistyön johtamisen merkitys on korostunut entisestään. Vantaalla toteutettiin hallinnon uudistus 2006 ja 2007 vuodenvaihteessa, jolloin siirryttiin alueorganisaatiosta linjaorganisaatioon. Uudistukset hidastivat osaltaan kehittämistyön käynnistymistä ja organisoitumista.

Käytännössä toimivan, laadukkaan ja asiakastyöhön integroituvan kehittämistyön edellytys on, että organisaation johtamisvastuu on tiedossa ja työntekijöiden roolit määritelty. Esimerkiksi avoimuudessa esimiehet ja johtavat sosiaalityöntekijät ovat jääneet kehittämistyön ulkopuolelle. Yhteisistä esimiesten, johtavien sosiaalityöntekijöiden ja kehittäjien työkokouksista huolimatta kehittäjien työ on nähty muusta työstä irrallisena eikä kehittäjien työskentely ole aina pystynyt integroitumaan osaksi sosiaalityön tiimien työskentelyä. Kehittäjien työnkuviissa ja rooleissa on ollut ristiriitoja eri työyhteisöjen välillä. Ristiriitojen ratkaisemisessa johtavan sosiaalityöntekijän rooli on merkittävä.

Kehittäjäverkosto näki, että sijaishuollon rakenteet ovat toimivampia ja kehittämistyötä paremmin edesauttavia kuin avoimuuden rakenteet. Sijaishuollossa kehittäminen ja asiakastyö ovat kulkeneet käsi kädessä hankkeen alkuvaiheista alkaen eikä varsinaista kehittämistyötä ole aina pystynyt erottamaan työyhteisön muusta toiminnasta. Sijaishuollon etuna nähtiin pieni tiimikoko. Monien tutkimustulosten mukaan ryhmädynamikan kannalta parhaat tulokset saadaan 5–7 hengen työyhteisöissä. Esimerkiksi sijaishuollon ostopalvelutyöryhmä on ollut tämän kokoinen. Ryhmällä on vain yksi esimies, jolla on selkeä vastuu sekä asiakastyöstä että kehittämistyöstä. Samanlaisia ongelmia kuin isoilla ja toisistaan poikkeavilla avopalveluiden toimintayksiköillä ei ole ollut.

Tulevat haasteet

Kehittäjäverkoston näkemysten mukaan toimiva kehittämistyö edellyttää jatkossa sitä, että kehittämistarpeet nostetaan esiin työyhteisöistä. Vaikka näin tehtiin tämänkin hankkeen alussa, on jatkossa varmistettava vielä huolellisemmin, että työyhteisöt ja asiakastyötä tekevät pääsevät mukaan valitsemaan kehittämiskohteita sekä olemaan mukana suunnittelemassa, miten kehittämistyö integroidaan ko. yhteisöön. Tässä prosessissa johtavan sosiaalityöntekijän rooli on ensisijainen eikä asiakastyön johtamista voida erottaa työn kehittämisen johtamisesta työyhteisötasolla. Tämän lisäksi tarvitaan kehittämistyön sisällöllistä johtamista, koordinointia ja vuoropuhelua muiden kaupungin kehittämiskohteiden välillä. Lisäksi tulisi varmistaa, että kehittäjäsosiaalityöntekijöillä on ammatin ja kehittämisen vaatimat taidot.

Kehittämistyön ja kehittäjäsosiaalityöntekijän olemassaolon oikeutuksen perustelu on verkoston näkemyksen mukaan vienyt kohtuuttomasti aikaa ja resursseja kehittäjien työskentelyltä. Kehittäjien on hankalaa tehdä työtään, jos he kamppailevat yksin kehittämistyön ja asiakastyön ristipaineissa. Jatkossa onkin huomioitava, että kehittäjillä on esimiesten mandaatti kaksoisroolilleen ja kehittämistyön edellytykset toteutuvat käytännössä. Palvelupäällikön, esimiesten ja johtavien sosiaalityöntekijöiden on selkeästi määriteltävä mihin työntekijän työpanosta halutaan käyttää. Kehittäjäverkoston tehtävä ei voi olla jatkuva kehittämistyön oikeutuksen hakeminen.

Hyvien käytäntöjen kehittäminen on koettu irralliseksi työyhteisöissä tapahtuvasta asiakastyöstä. Kehittämistyön ja asiakastyön integrointiin sekä kehittämiskohteiden valintaan tulee jatkossa kiinnittää huomiota. On myös syytä pohtia, onko järkevää, että kehittäjäsosiaalityöntekijät kuvaavat perhetyön käytäntöjä, kuten WMCI-menetelmää, Näppäri-toimintaa tai perheinterventiota. Perhetyön käytäntöjen kehittämisessä oleellista on, että perhetyöntekijät ovat siinä mukana ja pystyvät vaikuttamaan omaan työhönsä. Jatkossa voitaisiinkin ajatella, että perhetyöntekijä – ideaalita-pauksessa ”kehittäjäperhetyöntekijä” – yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa kehittäisi perhetyön menetelmiä.

Yhtenä isona haasteena kehittämistyölle nähtiin myös lastensuojelulain muutos. Syksy 2007 oli kehittämistoiminnan kannalta hyvin rikkonainen lainmuutoksen tuomien muutosten takia. Myös kehittämistyötä ohjaavan erityisasiantuntijan työpanos kehittäjäverkoston hyväksi oli erittäin vähäinen juuri lastensuojelulain muutosten vaatimien muiden työtehtävien vuoksi.

Lisäksi työyhteisöjen mahdollisuudet vastaanottaa kehittämistyötä olivat heikkomat lain muutosten tuomien paineiden vuoksi.

Haastavasta kehittämisprosessista oppineina kehittäjäsosiaalityöntekijät ovat jatkossa paremmin valmistautuneita kehittämistyön haasteisiin. Esimerkiksi FinSocin kuvausmalleja osataan jatkossa hyödyntää jo alusta alkaen. Tämän lisäksi verkosto on varautunut siihen, että kehittämistyö vaatii suunnitelmallisuutta ja johtamisvastuusta sopimista alusta alkaen. Tulevaisuudessa tulisi työstää vähemmän hyviä käytäntöjä kerrallaan, jotta asioihin olisi riittävästi aikaa perehtyä. Riittävän ajan takaaminen tekee mahdolliseksi perehtyä myös muiden kehittäjien kehittämiskohteisiin, mikä koettiin tärkeänä. Verkostojen tärkeys tulee esille myös kehittämisen jatkuvuuden turvaamisessa.

Kaiken kaikkiaan kehittämistyöhön motivoitumisen ja oman työn merkityksen nähtiin kasvaneen hankkeen aikana. Haasteena jatkossa verkosto näkee opitun tiedon jakamisen toisille työntekijöille. Toisaalta vuoropuhelua eri käyttäjien kesken syntyi alustavasti jo kuvauksien tekemisen aikana.

Kehittämistyön jatkuminen

Verkosto teki juurruttamis- ja kehittämissuunnitelman kesällä 2008. Suunnitelman toteutus aloitettiin sitouttamalla esimiehet ja johtavat sosiaalityöntekijät. Arviointia vahvistetaan jatkossa asiakasnäkökulman mukaan ottamisella, kun sosionomiopiskelija aloittaa opinnäytetyön tekemisen hyvistä käytännöistä. Kehittämiseen käytetyn työn osuudesta olisi sovitava jatkossa koko kaupungin osalta. Kehittäjien omien työyhteisöjen kehittämiskohteet on oltava yhdenmukaiset kaupungin kehittämisstrategian ja tulokortin kanssa. On erittäin tärkeää, ettei kehittämistyö jää kuvauksiin ja arvioinnista saatuihin johtopäätöksiin vaan tehty kehittämistyö toimii yhteisen jatkokehittämisen pohjana ja tukena.

Liite 1. Hyvien käytäntöjen luettelo

Hyvä käytäntö	Hyvän käytännön kuvaaja(t)-arvioija(t)
Tilannearviotyöskentely lastensuojelun ja A-klinikan yhteistyönä	Katri Maahi, Annukka Paasivirta, Anna Vuori
Ryhmämuotoinen asiakastyö lastensuojelussa	Annukka Paasivirta, Anna Vuori ja Anne Kröger
Sijaishuoltoon sijoitetun lapsen selvittely- ja arviointityön sosiaalityö	Jaana Lohvansuu
Sijaishuoltopaikkojen hankinta, tarkastaminen ja valvonta	Jaana Lohvansuu
Beardsleen perheinterventio	Annukka Paasivirta ja Bengt Lindblom
WMCI-menetelmä lastensuojelun työvälineenä	Anna Vuori
Kuvastin	Bengt Lindblom ja Katri Maahi
Näppäri	Bengt Lindblom
Yhteistyö turvatalon kanssa	Maija Uramo
Perhetyön käytännöt: työstetään osana perhetyön kehittämishanketta	Helena Nyman

5. Tilannearviotyöskentely lastensuojelun ja A-klinikan yhteistyönä

KATRI MAAHI, ANNUKKA PAASIVIRTA JA ANNA VUORI

Vantaalla on kehitetty A-klinikan ja lastensuojelun yhteinen tilannearviomalli tilanteisiin, joissa vanhempien päihdeidenkäyttö herättää huolen lastensuojelun avohuollossa. A-klinikan päihdekartoitus on sovitettu osaksi lastensuojelun tilannearvion rakennetta huomioiden uuden lastensuojelulain asettamat määräajat. Yhteistyömalli selkeyttää kunkin toimijan rooleja ja vastuita sekä prosessin etenemistä ja aikataulutusta. Yhteistyönä toteutettu tilannearviomalli toimii paitsi asiakkaan tilanteen arviointina myös alkuvaiheen interventiona. Parhaimmillaan tämä interventio on riittävä tukitoimi perheen tilanteessa. Mikäli jatkotyöskentelyä tarvitaan, saadaan yhteisestä tilannearviosta selkeät suuntaviivat suunnitelmalliselle muutostyölle.

Yhteistyömallin toimintaympäristö

Yhteistyömalli on kehitetty Vantaan lastensuojelun avohuollossa aikana, jolloin lastensuojelu oli organisoitu alueittain. Yhteistyömallia on kehitetty samanaikaisesti sekä Länsi- että Itä-Vantaalla erillisinä kehittämisprosesseina.

Yhteistyömallin kehittämistyö alkoi Länsi-Vantaalla keväällä 2006 kahden myyrmäkeläisen lastensuojelun sosiaalityöntekijän sekä Läntisen A-klinikan kehittäjäsosiaalityöntekijän yhteistyönä. Lastensuojelussa monet päihdeongelmista kärsivät perheet keskitettiin toiselle, A-klinikalla

aiemmin työskennelleelle sosiaalityöntekijälle. Mallin syntyyn vaikuttivat tämän lisäksi päihiteisiin liittyvien lastensuojeluilmoitusten määrän kasvu sekä A-klinikalla herännyt toive ja tarve perhelähtoisemmästä työotteesta. Kehittämistyötä edesauttoi myös tuntemus molempien, lastensuojelun sekä A-klinikan, työskentelytavoista. Kolmen työntekijän yhdessä kehittelemää mallia esiteltiin lastensuojelun ja A-klinikan yhteisessä tapaamisessa ja sovittiin sen käyttöönottamisesta. Ensimmäiset yhteiset tilannearviot toteutettiin kesäkuussa 2006. Olennaisena mallin osalta nähtiin se, että A-klinikka on ikään kuin ulkopuolinen arvioija vanhempien päihdeongelmassa, mikä helpottaa lastensuojelussa esiintyvää ”iänikuista” kiistaa siitä, onko päihdeongelma olemassa vain sosiaalityöntekijän mielestä.

Samoihin aikoihin Itä-Vantaalla Tikkurilan lastensuojelun ja Itäisen A-klinikan yhteistyönä kehitetty malli sai alkusysäyksensä Hula-hankkeen (Huostaanoton lakkauttamiseen tähtäävä hanke) yhteistyötä ja kehittämistä miettivässä työryhmässä, jossa ilmaistiin tarve myös arvioinnin kehittämisestä. Perheneuvolan konsultoiva sosiaalityöntekijä pyydettiin mukaan yhteistyöhön, ja hänen avullaan niin sanottua Jällivaaran mallia ryhdyttiin soveltamaan yhteisessä tilannearviossa. Menetelmänä Jällivaaran malli tuntui istuvan hyvin lastensuojelun ja A-klinikan yhteistyöhön. Hula-hankkeen puitteissa järjestettiin koulutusta Jällivaaran mallista. Yhteinen tilannearviomalli Jällivaaran malleineen otettiin käyttöön joulukuussa 2005. Malli on pysynyt kuluneiden parin vuoden aikana suhteellisen samana, A-klinikalla mallia on muunneltu hieman enemmän sen työhön soveltuvammaksi. Lastensuojelun ja A-klinikan yhteistä tilannearviota pohtiva työryhmä on ollut koko ajan olemassa ja tapaa edelleen. Mallin syntyyn vaikuttavaksi tekijäksi työryhmässä nähdään lastensuojelun sekä A-klinikan tarpeiden kohtaaminen.

Yhteistyömallin viitekehys

Lastensuojelun ja A-klinikan yhteistyönä tekemän tilannearviotyöskentelyn viitekehystenä toimii Kohtaavaa lastensuojelua -hankkeessa kehitelty lapsikeskeinen tilannearvio (ks. Muukkonen & Tulensalo 2004; Ervast & Tulensalo 2006). Vantaan lastensuojelun avoimuudessa lapsikeskeistä tilannearviota lähdettiin pilotoimaan vuosina 2003–2004, jolloin mukana olivat Myyrmäen ja Tikkurilan lasten ja perheiden palveluiden sosiaalityön toimintayksiköt. Vuoden 2005 alusta aloitettiin tilannearviomallin levit-

tämistyö jokaisen avohuollon lastensuojelun sosiaalityön toimintayksikön työmenetelmäksi.

Muukkonen ja Tulensalo (2004, 8) jäsentävät lastensuojelun sosiaalityön kolmeen eri vaiheeseen: tilannearvioon, suunnitelmalliseen muutostyöhön ja kriisityöhön. Vuoden 2008 alusta voimaan astunut lastensuojelulaki määrittelee lastensuojelutarpeen selvittämiseksi kolmen kuukauden määräajan. Näistä lähtökohdista käsin lastensuojelun tarpeen alkuarvioinnin kehittäminen eri yhteistyötahojen, kuten päihdehuollon, kanssa on tärkeää.

Lastensuojelun tilannearvioprosessi sisältää neljä eri vaihetta (ks. Muukkonen & Tulensalo 2004, 12–13):

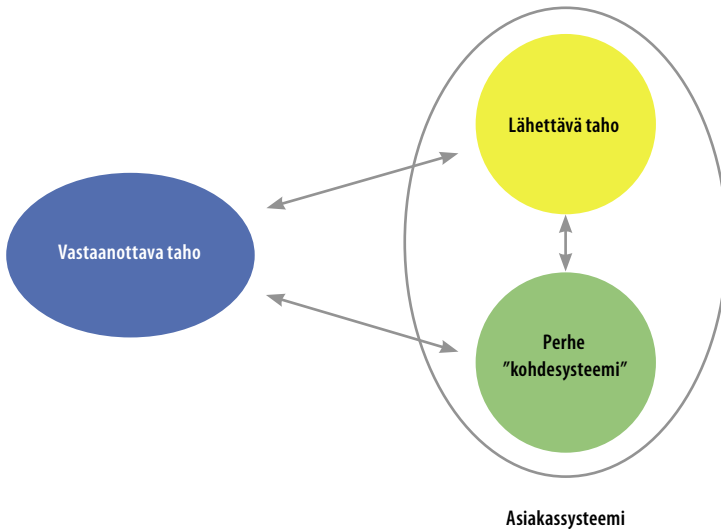
1. Vireilletulo (yhteydenotto lastensuojeluun, määritetään lapsen ja vanhempien sosiaalityöntekijä sekä työpari).
2. Aloitusvaihe (yhteys lapseen ja vanhempiin, alkutapaaminen).
3. Tapaamis- ja selvittelyvaihe (lapsen tapaamiset, vanhempien tapaaminen, kotikäynti, yhteys yhteistyökumppaneihin).
4. Yhteenveto ja jatkon suunnittelu (kirjallinen yhteenveto, yhteenvetotapaaminen).

Tilannearvion tapaamisten sisällöt ja tavoitteet on tarkkaan mietitty. Keskeisenä periaatteena tilannearviossa on lapsikeskeisyys. Tilannearviossa jokainen asiakkaaksi tuleva lapsi kohdataan erikseen. Tarkoituksena on saada lapsen tarpeet esiin kartoittamalla sekä lapsen että vanhemman näkemyksiä. Nämä kirjataan kirjalliseen yhteenvetoon. Saatua tietoa ja sosiaalityöntekijän huolet välitetään lapselle ja vanhemmille. Tärkeää onkin asiakkaiden osallisuus koko prosessin ajan.

Yhteinen tilannearviomalli sitoo päihdekartoituksen osaksi lastensuojelutarpeen selvitystä, jolloin asiakkaan asioissa on meneillään yksi prosessi vaikka asiointipaikkoja on kaksi. Asiakkaiden näkökulmaa ei mallin suunnitteluvaiheessa ole kysytty asiakkailta itseltään vaan kokemukset ovat välittyneet käytännön asiakastyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden kautta.

Tässä kuvauksessa puhutaan tilannearviosta tai tilannearviomallista, vaikka vuoden 2008 alusta voimaan tulleen lastensuojelulain perusteella tulisi puhua lastensuojelutarpeen selvityksestä (LSL 27 §). Tilannearviomallin käsitettä käytetään sen vuoksi, että systemaattisena arviointimallina se on otettu Vantaalla käyttöön tällä nimellä ja sen pohjalta yhteistyömalli A-klinikan kanssa on alun perin kehitetty.

Jällivaaran mallilla tarkoitetaan strukturoitua mallia, joka on alun perin kehitetty Pohjois-Ruotsissa Jällivaaran lastenpsykiatrisen poliklinikan työskentelytavaksi kartoittamaan huonosti motivoituneiden asiakasperheiden tilanteita. Malli kehitettiin tuomaan struktuuria tilanteisiin, joissa perheet ovat saapuneet poliklinikalle lastensuojelun avohuollon ohjaamina, eivät niinkään omasta halustaan. Tämän seurauksena perheet ovat harvoin kykeneviä määrittelemään tavoitteitaan poliklinikkakäynneilleen tai perheen määrittelemät tavoitteet ovat lastensuojelutyön näkökulmasta toisarvoisia. Vaarana tuolloin on, että työskentely perheen itse määrittelemien tavoitteiden ohjaamana johtaa kaikkia osapuolia turhauttavaan näennäistyöskentelyyn. (de Bruijn 2007.)

Kuvio 4. Jällivaaran malli (de Bruijn 2007)

Jällivaaran mallissa kyseessä on interventio, jolla on selkeät puitteet. Malli perustuu kolmio-asetelmaan, jossa osapuolina ovat perhe, lähtävä taho ja vastaanottava taho. Asiakassysteemi muodostuu perheestä ja lähtävästä tahosta yhdessä. Vastaanottavan tahon asema on neutraali. Oleellista mallin käytössä on, ettei perhe olisi ottanut yhteyttä itse vastaanottavaan tahoon vaan joku muu on tilannut palvelun. Yleensä tilaajana toimii lastensuojelun avohuolto. Tämän vuoksi lastensuojelun työntekijöitä haastatellaan yhteisessä alkuneuvottelussa ensimmäisenä, koska he ovat huolenkantajia

eikä perhe ilman heitä olisi ylipäättään paikalla. Asetelmalla on myös psykologinen vaikutuksensa, sillä se joka ensimmäisenä saa puheenvuoron, pystyy määrittelemään pitkälti sitä seuraavan keskustelun suuntaviivat. Jälkikäteen on vaikeaa muuttaa keskustelun kulkua. Mahdollisten muiden tahojen haastattelu voi tapahtua perhehaastattelun jälkeen.

Istuntoon kuuluu viisi vaihetta. Istunnon johto on selkeästi vastaanottavalla taholla, jota edustaa vähintään kaksi työntekijää. Istunnon alussa on tärkeää muistaa kertoa asiakkaalle istunnon kulusta, jotta tämä malttaa odottaa omien mielipiteidensä kanssa omaa puheenvuoroaan. Tärkeimmät esille nostettavat asiat kirjoitetaan fläppitaululle.

Keskustelun ensimmäinen vaihe on lähettävän tahon haastattelu, jolloin käydään läpi aikaisemmat ja menossa olevat työvaiheet sekä lähettävän tahon toiveet vastaanottajan työskentelylle. Istunnon aikana puhutaan kaikista perheenjäsenistä.

Toisessa vaiheessa on perheen haastattelu, jolloin tehdään perhekarttaa, kysytään jokaiselta perheenjäseneltä erikseen perheen huolia ja mahdollisia kysymyksiä sekä toiveita vastaanottavan tahon suhteen. Kolmannessa vaiheessa käydään yhteiskeskustelu. Mikäli kyseisessä ryhmässä on reflektoinnin osaamista, sitä kannattaa hyödyntää tässä vaiheessa.

Neljännessä vaiheessa käydään läpi työskentelyn puitteet ja taustaehdot. Vastaanottavan tahon työskentelyn aloittamisesta sovitaan vasta kun tavoitteista on päästy riittävään yhteisymmärrykseen ja ne ovat sellaiset, joihin myös pystytään vastaamaan. Työskentelyn aloitus on aina oltava ”kolmen kauppa”. Malliin kuuluu oleellisena osana se, että keskustellaan auki mitä seuraa siitä, että perhe keskeyttää työskentelyn tai päättää olla tulematta työskentelyyn lainkaan. Viidentenä vaiheena on työskentelysopimuksen teko. Tämän jälkeen sovitaan yhteisestä raportista, yhteisestä loppuneuvottelusta sekä mahdollisesta välitapaamisesta.

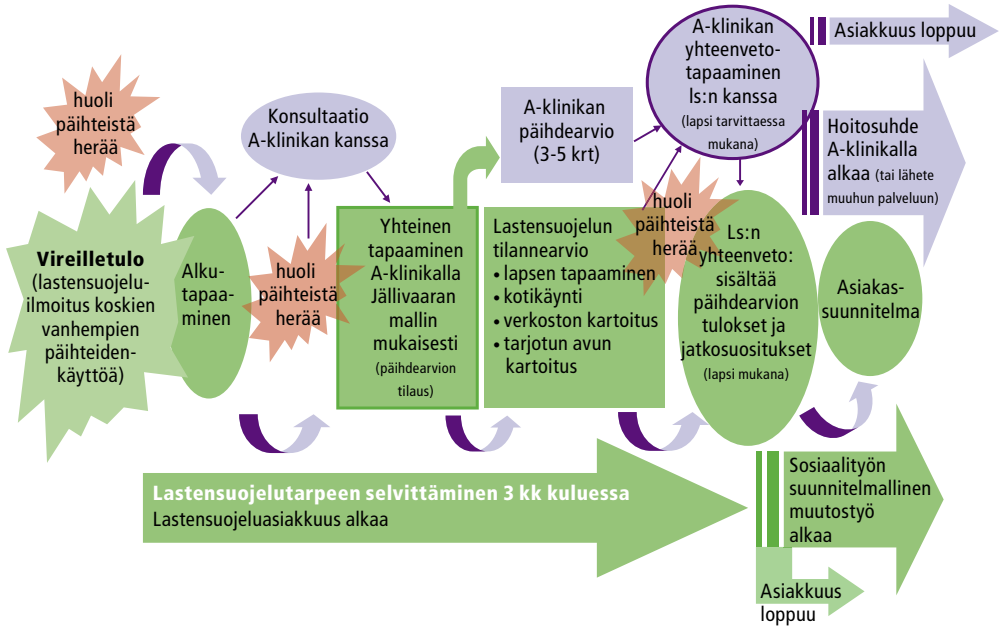
Mallia sovelletaan tällä hetkellä lastensuojelun ja A-klinikan yhteistyönä toteutettavissa tilanearvioissa, Tikkurilan perheneuvolassa sekä Nuorisoasemalla. Malli soveltuu myös muihin tilanteisiin, joissa ”huonosti motivoituneita” asiakkaita ohjataan palvelusta toiseen.

Yhteistyömallin käytäntökokemuksia

Länsi-Vantaan lastensuojelun ja A-klinikan yhteinen tilanearviomalli lähtee siitä, että huoli asiakkaana olevan vanhemman päihiteidenkäytöstä on tullut jo ennen tilanearvion aloittamista, esimerkiksi lastensuojeluilmoi-

tuksen sisällöstä (ks. kuvio 5). Lastensuojelun sosiaalityöntekijät tapaavat työparina perhettä tilannearvion alkutapaamisessa ja esittelevät perheelle tilannearvion kulun. A-klinikan tekemä päihdekartoitus esitellään perheelle osana tilannearviota. Alkutapaamisen jälkeen työntekijät ottavat yhteyttä A-klinikalle ja varaavat ajan A-klinikan, asiakkaan ja lastensuojelun yhteiseen tapaamiseen. A-klinikalta tapaamiseen osallistuu yksi tai kaksi työntekijää riippuen siitä, tehdäänkö päihdekartoitus yhdelle vai kahdelle vanhemmalle. Yhteisessä tapaamisessa toimitaan Jällivaaran mallin mukaisesti eli käydään läpi vanhemman päihteidenkäyttöön liittyvät lastensuojelun huolenaiheet sekä sovitaan A-klinikalla tapahtuvan päihdekartoituksen käytännön toteuttamisesta ja reunaehdoista. Jos asiakas ei esimerkiksi saavu sovituille ajoille A-klinikalle, ilmoitetaan siitä lastensuojelun työntekijöille. Joskus jo ensimmäisen yhteisen tapaamisen pohjalta voidaan A-klinikalla todeta, ettei asiakkaalla ole tarvetta jatkaa heillä.

Kun päihdekartoitusta lähdetään tekemään, tehdään tilannearvio eli toteutetaan vanhempien ja lapsen tapaamiset, kotikäynti, verkoston ja tarjotun avun kartoitus sekä A-klinikan päihdekartoitus toistensa lomassa. Jotta prosessista ei tulisi perheelle liian tiivis, on malli alkujaan suunniteltu toteutettavaksi neljässä kuukaudessa. A-klinikalla tehdyn päihdekartoituksen jälkeen A-klinikan työntekijä lähettää lastensuojelun sosiaalityöntekijälle yhteenvedon päihdekartoituksesta. Tämän jälkeen lastensuojelun sosiaalityöntekijällä on mahdollisuus tarkentaa yhteenvedossa esitettyjä asioita A-klinikan työntekijältä ennen tilannearvion yhteenvedon kirjoittamista. Tilannearvion yhteenvedoon kirjataan päihdekartoituksessa esiin tulleita mahdollisia huolenaiheita, päihdehoitosuosituksia tai se, ettei huolta päihteidenkäytöstä ole. Yhteenvetotapaamisessa on paikalla koko perhe ja lastensuojelun sosiaalityöntekijät. Paikalle voidaan pyytää myös A-klinikan työntekijä, jos päihdekartoituksen perusteella jollakin perheenjäsenellä on päihdeongelma. Yhteenvetotapaamisessa sovitaan joko lastensuojeluasiakkuuden loppumisesta tai sosiaalityön suunnitelmallisen muutostyön aloittamisesta. Tarpeen vaatiessa tukitoimia tai päihdehoitoa voidaan ehdottaa ja järjestää jo tilannearvion aikana.

Kuvio 5. Lastensuojelun ja A-klinikan tilannearviomalli päihdeperheessä

Kuvio 5 havainnollistaa Tikkurilan lastensuojelun ja Itäisen A-klinikan yhteistä tilannearviomallia lastensuojelutarpeen selvittämiseksi päihdeperheessä. Lastensuojelussa asiakkuus alkaa vireilletulosta, joko lastensuojeluilmoituksesta tai lastensuojelutarpeen selvityspyynnöstä. Ilmoitukseen voi sisältyä huoli päihteiden väärinkäytöstä, mutta se voi kohdistua muuhunkin huoleen.

Lastensuojelussa järjestetään ensin tilannearviomallin mukainen alkutapaaminen. Tilannearvion toteuttaa aina kaksi sosiaalityöntekijää. Jos huoli päihteistä on herännyt jo ilmoituksessa, otetaan tämä puheeksi alkutapaamisessa. Huoli päihteistä voi herätä myös vasta alkutapaamisessa, vaikka itse lastensuojeluilmoituksessa ei olisi ollut tästä mainintaa. Alkutapaamisessa kerrotaan A-klinikalla tehtävästä päihdearviosta osana lastensuojelun tilannearviota.

Alkutapaamisen jälkeen sosiaalityöntekijä konsultoi A-klinikkaa asiakasasiasta ja kertoo päihdearvion tarpeesta osana lastensuojelun tilannearviota. Sosiaalityöntekijä sopii yhdessä A-klinikan työntekijän kanssa yhteisen tapaamisen A-klinikalle.

A-klinikan päihdearvio osana lastensuojelun tilannearviota alkaa yhteisellä tapaamisella lastensuojelun kanssa. Yhteistapaaminen toteutetaan Jällivaaran mallin mukaisesti, joten sosiaalityöntekijä tuo huolen esille. Yhteistapaamisen jälkeen A-klinikalla tehdään päihdearvio, johon sisältyy 3–5 tapaamista.

Lastensuojelun tilannearvio jatkuu alkutapaamisen jälkeen mallin mukaisesti yhtä aikaa A-klinikan päihdearvion kanssa. Lastensuojelun tilannearvioon kuuluvat lapsen tapaamiset, vanhempien tapaamiset, kotikäynti, verkoston kartoitus sekä tarjotun avun kartoitus. Lapsen tapaamiset on tähän asti toteutettu mallin mukaan pääasiassa lastensuojelussa, mutta jatkossa on ajateltu kehittää työparimahdollisuuksia A-klinikan työntekijöiden kanssa.

A-klinikan päihdearvion valmistuttua A-klinikalla järjestetään päihdearvion yhteenvetotapaaminen lastensuojelun kanssa. Lapsi osallistuu siihen tarvittaessa.

Lastensuojelun tilannearvion yhteenvetotapaaminen järjestetään vasta A-klinikan yhteenvetotapaamisen jälkeen. Lastensuojelun tilannearvion yhteenveto sisältää näin ollen myös päihdearvion tulokset ja jatkosuositukset. A-klinikan työntekijä osallistuu tarvittaessa lastensuojelun tilannearvion yhteenvetotapaamiseen. Lapsi on aina mukana lastensuojelun tilannearvion yhteenvetotapaamisessa.

A-klinikan päihdearvion tuloksena voi asiakkaalla alkaa hoitosuhde A-klinikalla, hän voi saada lähetteen muuhun palveluun tai asiakkuus päättyy. Lastensuojelun tilannearvion jälkeen asiakkuus voi päättyä tai jatkua sosiaalityön suunnitelmallisella muutostyöllä, joka alkaa asiakassuunnitelmatapaamisella. Lastensuojelutarpeen selvitys tulee tehdä uuden lastensuojelulain mukaisesti kolmen kuukauden kuluessa, mikä tuo oman haasteensa myös yhteistyöhön A-klinikan kanssa (LSL 27 §).

Huoli päihteiden väärinkäytöstä perheessä voi herätä vasta selvitystyön loppuvaiheilla. Myös tällöin lastensuojelun sosiaalityöntekijä konsultoi A-klinikan työntekijää ja päihdearvio A-klinikalla alkaa yhteistapaamisella lastensuojelun kanssa. Lastensuojelutarpeen selvitys täytyy kuitenkin tehdä määrääjassa, joten joskus A-klinikan päihdearvio on vielä kesken lasten-

suojelutarpeen selvityksen päättyessä. Tällöin selvityksen yhteenvedossa yhtenä suosituksena on päihdearvio A-klinikalla.

Yhteistyömallin arviointi

Lastensuojelun ja A-klinikan yhteisestä tilannearviomallista tehtiin fokusryhmähaastattelut Myyrmäen ja Tikkurilan lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöille sekä Itäisen ja Läntisen A-klinikan työntekijöille. Pienimmässä fokusryhmässä haastateltavia oli kolme ja suurimmassa seitsemän. Haastatteluja ei nauhoitettu, vaan ne kirjoitettiin käsin muistiin kysymysrunгон teemojen mukaan. Käyty keskustelu pysyi asiassa jämäkän haastattelurungon ansiosta. Aineisto analysoitiin jäsentelemällä sitä seuraavien kysymysten mukaan: mitkä ovat mallin hyvät ja huonot puolet, miten mallissa huomioidaan lapsinäkökulma ja vanhemmuus ja mitkä ovat kehittämisehdotukset malliin? Haastatteluissa kysyttiin lisäksi mallin käytön kannalta olennaisia asioita, kuten miten paljon mallia on käytetty, onko idän ja lännen mallien välillä eroja, onko olemassa joitain tyyppiperheitä, joiden kanssa mallia on käytetty ja millaisia resursseja mallin käyttämiseen vaaditaan. Haastateltavilta pyydettiin myös lyhyt kokonaisarvio mallin käyttöönotosta koko Vantaalla.

Mallia on käytetty noin 20 perheen kanssa. Tikkurilassa lastensuojelun yhteistyötä Itäisen A-klinikan kanssa tiivistettiin ja lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kokemus oli, että malliin on alettu selvästi panostaa. Mallin esillä pysymiseen vaikuttaa työntekijöiden vaihtuvuus. Tämä tuli näkyviin esimerkiksi Länsi-Vantaalla, jossa mallia kehittäneet henkilöt eivät olleet enää töissä ja missä joillekin A-klinikan työntekijöille oli epäselvää, miten Jällivaaran malli ja tilannearviomalli eroavat toisistaan.

Niin lastensuojelussa kuin A-klinikallakin yhteistyömallista oli kuultu pääasiassa oman yksikön kehittäjäsosiaalityöntekijältä tai johtavalta sosiaalityöntekijältä. Lisäksi oli pidetty yhteistyöpalavereita A-klinikan ja lastensuojelun kanssa, joissa oli käyty läpi yhteisiä käytäntöjä ja kokemuksia.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan noin puolet aloitetuista prosesseista jatkui loppuun saakka. Prosessin keskeytymisten syytä olivat muun muassa vanhempien elämäntilanteiden muuttuminen (raitistuminen, työllistyminen), vanhempien kieltäytyminen yhteistyöstä ja kesken prosessin tapahtuneet lastensuojelulliset toimenpiteet, kuten kiireellinen huostaanotto.

Työntekijöiden yhteinen näkemys oli, että prosessi on selvästi lastensuojelun vastuulla, mutta A-klinikalla on oma osansa mallissa. Tämä kiteytyy hyvin Tikkurilan sosiaalityöntekijöiden vastauksessa:

”A-klinikalla on oma sarka, lastensuojelulla omansa, tämä on yhteistyötä, josta lastensuojelun työntekijä on vetovastuussa ja hän tuo tämän A-klinikalle työksi.”

Harvoin yhteinen tilannearviomalli toteutuu niin sanotusti oppikirjan mukaan, ja usein tilanteet muuttuvat prosessin aikana. Lähtötilannekin voi olla poikkeuksellinen, esimerkiksi jos lapset on jo kiireellisesti sijoitettu. Mallia on voitu soveltaa erilaisissa tilanteissa riippumatta huolen vakavuudesta, ja kokemukset erilaisista lähtökohdista alkaneista prosesseista olivat myönteisiä.

Tikkurilan sosiaalityöntekijät toivat esille, että he ovat pitäneet idän mallissa hyvänä sitä, että A-klinikan yhteenvetotapaaminen on järjestetty erikseen, eivätkä lapset ole olleet siinä läsnä. Tilannearviomallin yhteenveto on järjestetty A-klinikan yhteenvetotapaamisen jälkeen, jolloin lapsille on tiivistetysti kerrottu myös A-klinikan kartoituksesta.

Malleja kehitettäessä idän ja lännen malleissa oli eroja, mutta käytännössä ne ovat lähentyneet toisiaan eikä eroja enää ole havaittavissa. Lastensuojelun puolelta malli on otettu käyttöön silloin, kun lastensuojeluilmoitus on koskenut selkeästi päihteiden käyttöä, esimerkiksi tilanteessa, jossa vanhemmat ovat juovuksissa pienen lapsen kanssa tai vanhempien päihteenkäyttö on aiheuttanut pitkään jatkunutta epämääräistä huolta. A-klinikan asiakkaissa on kahdenlaisia perheitä. Toisaalta näkyy päihdekartoitukseen pakotetut ja toisaalta selkeästi hoitoon motivoituneet asiakkaat.

”Parhaimmillaan malli voi johtaa siihen, että vanhemmat, joilla voi olla rankkaakin päihteenkäyttöä ja jotka on veloitettu lastensuojelusta A-klinikalle, sitoutuvat päihdehoitoon ja lastensuojelun asiakkuus voidaan lopettaa ja jatkaa hoitoa A-klinikalla.”

Tarkempia viitteitä siitä, minkälaisille perheille malli erityisesti soveltuu, ei tässä käytetyn haastatteluaiaineiston perusteella saatu. Jatkossa mallia ja sen käyttöä kehitettäessä olisikin syytä tavoitella myös tutkimuksellista asiakasnäkökulmaa.

Tikkurilan lastensuojelussa sosiaalityöntekijöillä oli kokemus, että A-klinikka ei huomioi lasta ja keskittyy vanhempaan. Suhtautumisessa oli kuitenkin sosiaalityöntekijöiden mielestä työntekijäkohtaisia eroja. Itäisellä A-klinikalla työntekijät pyrkivät tuomaan keskustelussa vanhemman kanssa lapsen näkökulman esille. Lapset eivät kuitenkaan itse pääsääntöisesti osallistu A-klinikan tapaamisiin.

Läntisellä A-klinikalla tuotiin esille, että olisi tärkeää, että lapset olisivat edes puheen tasolla esillä päihdekartoituksessa. Länsi-Vantaan lastensuojelutyöntekijöiden näkemyksissä nousi esiin, että lasten läsnäolo A-klinikan tapaamisissa on harkittava tapauskohtaisesti. Vanhemman motivointia päihdeongelman hoitoon ei kuulu tehdä lasten kuullen, mutta päihdeongelmasta pitää puhua myös lasten kanssa. Työntekijöiden kokemus oli, että yhteisen mallin kautta päihdekartoituksessa vanhemman näkökulma tulee näkyviin mutta ei niinkään lapsen.

Lastensuojelun toiveena on, että A-klinikan loppupalautteessa tuotaisiin esille lapsen näkökulma vanhempien puheissa. Esimerkiksi jos vanhempi ei mainitse lastaan lainkaan, on sekin merkittävä tieto. Jotkut A-klinikan työntekijät kokivat, ettei heillä ole riittävää osaamista lasten tapaamisiin. Vaikka lapset eivät ole tapaamisissa mukana, tehdään vanhemman kanssa niin sanottua havahduttamista, jotta vanhempi ymmärtäisi miten päihteenkäyttö näyttäytyy lapselle. Vanhempien kertomia asioita voidaan peilata myös esimerkiksi kysymällä, mitä lapsi sanoisi, jos kuulisi vanhemman kertoman.

Yhteinen kokemus haastateltavilla oli, että monissa tapauksissa malli on luonut tukevan rakenteen yhteistyölle lastensuojelun ja A-klinikan kanssa. Yhteistyö on myös ollut tiivistä. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden mielestä A-klinikalle ohjaaminen toimii monessa tapauksessa itsessään interventiona. Kun A-klinikka on prosessissa mukana, asiakkaat suhtautuvat vakavammin päihdeasioiden käsittelyyn. Joissakin tapauksissa sosiaalityöntekijöiden kokemus oli ollut, että yhteisessä prosessissa tehdään jotain hienoa ja ennaltaehkäisevää.

Monet yhteisistä asiakkaista olivat haasteellisia perheitä, ja Jällivaaran mallin mukainen aloitusneuvottelutapa soveltui hyvin heidän kanssaan käytettäväksi. A-klinikan työntekijöiden arvion mukaan tulos oli Jällivaaraa käyttäen parempi kuin jollain muulla neuvottelutavalla. A-klinikan työntekijät toivat myös esille, että Jällivaaran malli on rehellinen asiakkaalle ja se tuo selkeästi esiin olemassa olevan valtarakenteen, kun sosiaalityöntekijällä on oikeus tuoda huoli ensin esille. Jällivaaran mallissa on hyvää, että kaik-

kien näkemykset kirjataan näkyville ja asiakas näkee omat näkemyksensä ja esimerkiksi mahdolliset pettymyksensä dokumentoituina.

Lastensuojelun kokemus oli, että A-klinikalta on aina saanut hyvin aikoja yhteisen tilannearvion tekemiseen. A-klinikalta todettiin, että dokumentointiin panostetaan enemmän, kun päihdekartoitus on osana tilannearviomallia. A-klinikan puolella yhteinen malli on myös vähentänyt näennäsasiakkuuksia.

Johtopäätökset ja kehittämisehdotukset

A-klinikan työntekijät toivoivat, että lastensuojelun sosiaalityöntekijä toisi ensimmäisessä yhteisessä tapaamisessa selkeästi esille huolensa ja myös pidemmältä ajalta kuin viimeisimmästä lastensuojeluilmoituksesta. Toiveena oli myös, että lastensuojelusta tuotaisiin selkeästi esille, milloin päihdekartoitus pyydetään osana tilannearviota.

Yhtenä yhteistyön tiivistämisehdotuksena esitettiin, että A-klinikalla ja lastensuojelulla olisi säännöllinen yhteinen viikkotapaaminen. A-klinikalle kaivattiin myös niin sanottuja nopean puuttumisen aikoja, joita on muun muassa nuorisoasemalla. Haastattelussa nousi esille myös mahdollisuus toimia yli sektorien työpareina. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden toiveena oli, että A-klinikalta otettaisiin yhteenvedossa selkeä kanta siihen, minkälaisesta päihdehoidosta asiakas hyötyisi eniten sen ohella, mihin hän oli jo suostunut.

Lastensuojelussa ja A-klinikalla mietitytti, miten esitetään asiakkaalle, jos lastensuojelulla on huoli päihdeongelmasta mutta A-klinikalla ei. Lastensuojelu toivoisi A-klinikan kanssa keskustelua heidän asiakkuuskriteereistään. Vaikka A-klinikka toteaisi, ettei huolta ole, tulisi silti lastensuojelun työntekijöiden ja asiakkaan kanssa pitää yhteinen tapaaminen. Lisäksi lastensuojelusta toivottiin lisää tietoa siitä, mitä päihdekartoitus sisältää.

A-klinikan kokemuksena oli, että neljä kartoituskertaa A-klinikalla ei aina riitä vaan tarvittaisiin lisää kartoitusta. Tämän toteuttamista he pohtivat esimerkiksi yhteistyössä lastensuojelun perhekuntoutuksen kanssa. A-klinikalla kaivattiin koulutusta Toimiva lapsi ja perhe - perheinterventiosta. Itäisellä A-klinikalla tuotiin esille, että jos koulutus järjestetään, heillä olisi halukkaita koulutukseen osallistujia.

Kysyttäessä A-klinikalta päihdekartoituksen kestosta Itäisen A-klinikan mukaan neljä kuukautta on kartoituksen tekemiseen realistisempi aika kuin kolme kuukautta. Läntinen A-klinikka kertoi pyrkivänsä jatkossa kahteen

kuukauteen, mutta nähtäväksi jäi, onnistutaanko tässä. Lapsiperheet ovat A-klinikalla kuitenkin etusijalla, joten he saavat nopeammin ajan, mutta esimerkiksi Itäisellä A-klinikalla oli kyseisellä hetkellä ruuhkainen tilanne. A-klinikka kertoi käyttävänsä päihdekartoitusten tapaamisten dokumentointiin tavallista enemmän aikaa, kun kartoitus suoritetaan osana lastensuojelun tilannearviota.

Lastensuojelun kokemus oli, että tilannearvio vaatii enemmän tapauksia silloin, kun se toteutetaan yhdessä A-klinikan kanssa ja näin siihen kuluu enemmän aikaa. Mallin käyttöönotto ei vaadi työntekijältä mitään erityiskoulutusta, mutta perehtyminen Jällivaaran malliin on kuitenkin olennaista. Kaupungin sisäisiin tilannearviokoulutuksiin tulisi sisällyttää osio yhteistyöstä A-klinikan kanssa. Siihen myös A-klinikan työntekijät voisivat osallistua.

Tilannearviomalli yhdessä A-klinikan kanssa on sosiaalityöntekijän työväline, jonka voi ottaa käyttöön lastensuojeluprosessin eri vaiheissa. Mallin mukaan voidaan lähteä työskentelemään heti ensimmäisen lastensuojeluilmoituksen selvittämiseksi tai esimerkiksi tilanteessa, jossa lapset on jo kiireellisesti sijoitettu. Mallin käyttöönotto ei vaadi lisäresursseja, vaan se jäsentää työskentelyä ja yhteistyötä, jota tehdään joka tapauksessa. Yhteistyömallista on tärkeää tehdä myös asiakkaille jaettava esite.

Malli ei pysy itsestään elossa vaan vaatii myös jatkossa kehittämistä ja juurruttamista. Jokaisessa työyhteisössä yhden avaintyöntekijän, esimerkiksi johtavan sosiaalityöntekijän tai kehittäjäsosiaalityöntekijän, on pidettävä mallia esillä ja perehdytettävä uudet työntekijät siihen. Silloin työntekijöiden vaihtuvuus ei tule esteeksi mallin käytölle. Lisäksi paikallinen yhteistyö lastensuojelun ja A-klinikan toimipisteiden välillä on erittäin tärkeää.

Joissakin tapauksissa malli voi toimia jo itsessään riittävänä interventio-
na. Yleensä mallin hyöty on kuitenkin siinä, että sen avulla vähemmänkin motivoituneet asiakkaat saadaan kiinnittymään A-klinikkatyöskentelyyn. Jällivaaran mallin mukainen neuvottelu lisää myös avoimuutta, varmistaa työskentelyn keskittymisen todellisiin ongelmakohtiin ja vähentää näennäistyöskentelyä. Yhteistyömalli lastensuojelun ja A-klinikan välillä selkeyttää työskentelyn kulkua sekä työntekijän että asiakkaan kannalta. Kahden selvitysprosessin nivoutuminen yhdeksi säästää aikaa ja vaivaa niin työntekijältä kuin asiakkaaltakin.

6. Hullusta ideasta hyväksi käytännöksi?

Uuden perhetyön mallin suunnittelun ja käyttöönoton prosessi

SANNA VÄLIMÄKI

Pääkaupunkiseudun lastensuojelun kehittämissyksikköhankkeessa Leppävaaran pilottitoimiston yhdeksi keskeiseksi tavoitteeksi asetettiin uusien palveluiden kehittäminen nuorille lastensuojelun asiakkaille. Taustana tavoitteelle oli nuorten (12–17-vuotiaiden) suuri osuus sijoitetuista. Usein kiireellisesti sijoitetut nuoret palasivat sijoituksen jälkeen kotiin, joidenkin kohdalla se tarkoitti uutta kiireellistä sijoitusta, joidenkin kohdalla väliintulo toimi. Työntekijöiden keskuudessa todettiin usein, että tarvittava väliintulo perheeseen olisi pitänyt voida tehdä myös avohuollon toimenpitein. Vastaanottokodeissa tehdään perheen kanssa tilanteen kartoitusta, arviointia ja myös perhetyötä. Tämä olisi ollut mahdollista toteuttaa myös lastensuojelun avohuollossa tekemällä perusteellinen lastensuojelutarpeen selvitys ja asiakassuunnitelma sekä aloittamalla perhetyö tai muut perheen tarvitsemat tukitoimet.

Toukokuussa 2007 pidetyssä pilottiseminaarissa työryhmämme alkoi keskustella siitä, miksi lastensuojelussa ei ole tarjolla kriisissä olevalle nuorelle ja hänen perheelleen tarkoituksenmukaista apua. Totesimme, että jonkun työntekijän tulisi muuttaa perheeseen ja olla siellä ikään kuin vanhempana, poliisina, tuomarina ja sosiaalityöntekijänä hetken aikaa. Aluksi hullulta kuulostavasta ideasta lähdettiin leikkimielisesti kehittämään ”ennen

sijoitusta -pakettia”, josta aloimme nopeasti käyttää työnimeä ESP. Ajattelimme paketin olevan kuin vastaanottoyksikön tai laitoksen tuominen kotiin: lyhyt ja tiivis arviointijakso, jolla nuoren kielteinen elämäntilanne pyritään pysäyttämään ja muuttamaan sen suuntaa. Nimen valinnassa kuvastui oletus, joka työntekijöillä tilanteesta usein on: todennäköisesti nuori joudutaan kuitenkin sijoittamaan.

Aloitettuani kehittäjäsosiaalityöntekijänä aloin pohtia sitä, olisiko ESP-ideasta mahdollista luoda kehittämishankkeen aikana työyhteisöömme uusi työkäytäntö? Myllärniemen (2006) tutkimuksen mukaan 41 prosenttia Espoossa sijoitetuista lapsista tai nuorista ja heidän perheistään sai 0–2 avohuollon palvelua tai tukitoimea ennen sijoitusta. Myllärniemen mukaan nuorille tarjotaan vähemmän tukitoimia kuin pienille lapsille ja heidän perheilleen. Tutkimuksen mukaan myös yli 50 prosenttia sijoituksista oli sellaisia, joissa vanhemmat itse toivoivat sijoitusta tai aloite oli tullut heiltä. Tämän tiedon pohjalta oli kiinnostavaa lähteä pohtimaan mallia, jossa vanhemmille palautettaisiin vastuu nuoren asioista sekä heille kuuluva vanhemmuus. Tärkeänä näimme myös sen, että meillä olisi mahdollisuus tarjota pelkästään nuorille ja heidän perheilleen suunnattu avohuollon tukitoimi, jonka lähtökohtana olisi nimenomaan ehkäistä sijoituksia. Tarvittiin vielä ”viimeinen oljenkorsi” sijoitusuhan alla oleville nuorille ja heidän perheilleen.

Suunnitteluprosessi

Suunnittelutyöryhmään kuului kehittäjäsosiaalityöntekijä, kaksi sosiaaliohjaajaa ja kaksi perheohjaajaa. Suunnittelutyö käynnistyi olemassa olevilla resursseilla. Alkutapaamisissa jaoinme kokemuksia lastensuojelun työskentelytavoista ja mahdollisuuksistamme auttaa nuoria. Monen työryhmäläisen toiveena oli tehdä jotakin toisin: tavata enemmän nuoria, työskennellä intensiivisemmin ja tutustua kunnolla perheeseen. Ryhmän työskentelytapa oli hyvin vapaamuotoinen. Monet hyvät ideat ja ajatukset syntyivät siitä vapaasta keskustelusta, joita suunnittelukokouksissa kävimme. ”Tajunnanvirrasta”, periaatteellisista keskusteluista ja väittelyistä nousi esiin niitä helmiä, joiden pohjalta mallia alettiin rakentaa. Ensimmäisiä sovittuja asioita työryhmän kesken olivat mallin rajaaminen koskemaan nuoria ja heidän vanhempiaan ja päätös työskentelyotteen intensiivisyydestä.

Heikkisen (2007, 61–62) mukaan hyvin toimivan intensiivisen tuen tulisi olla suunnitelmallista ja tavoitteellista ja työskentelyn tulisi olla

selkeästi ajallisesti rajattua. Arviointiin tulisi olla omat työvälineet ja tavoitteiden toteutumista tulee seurata yhdessä nuoren kanssa. Tuen tulisi sisältää kotiin, kouluun ja vertaisryhmään vaikuttamista, sen pitäisi tapahtua lähellä nuoren omaa elinpiiriä ja olla monimenetelmällistä. Nuorta ei myöskään tulisi pallotella useissa eri pisteissä asioimassa, vaan hänen olisi hyvä saada mahdollisimman paljon tukea ja palveluja intensiivimallin sisältä. Tällaisessa mallissa työntekijöiden tulisi pystyä olemaan joustavia ja reagoimaan nopeasti. Työntekijöillä olisi hyvä olla jokin yhteinen menetelmä, joka sitouttaisi työntekijöitä yhteiseen toimintaan. (Mt.)

Totesimme pian, että tämänkaltaista intensiivimallia emme voi Loppävaarassa toteuttaa, mutta lähdimme samalla miettimään, millainen malli olisi resurssiemme mahdollista käynnistää. Totesimme, että lähtökohtana tulisi olla työskentelyn selkeys ja tiiviys. Totesimme arvioinnin olevan yksi keskeinen osa prosessia ja nuorten motivoimisen tärkeää. Työryhmä pohti muun muassa ahkerasti, miten työskentely perheiden, erityisesti niin sanottujen vastahakoisten perheiden, kanssa voitaisiin aloittaa mahdollisimman sujuvasti. Miten kuulla asiakkaiden omat näkemykset ja toiveet sekä valmiudet työskentelyyn?

Mielestämme oleellista suunnitteilla olevassa mallissa oli muun muassa työskentelyn ajallinen intensiteetti, selkeä prosessi, rajattu aika sekä asiakasmäärä. Myös työskentelyn toiminnallinen painotus sekä tietty terapeuttisuus tulisi huomioida. Työryhmä näki tärkeänä samanaikaisen työskentelyn sekä vanhempien että nuoren kanssa. Keskeisiä kysymyksiä suunnittelutyössä olivat: mihin tarpeeseen haluamme mallilla vastata ja mitä haluamme sillä saavuttaa?

Tutkimuskatsausten lisäksi mallin suunnittelun tukena toimi tutustuminen Vantaan kaupungin intensiiviperhetyö- ja Potkuri-hankkeisiin. (Ks. Vantaan kaupungin Sosiaali- ja terveystoimen tiedote 11.6.2008; Potkuri-hanke 2007–2008.) Eniten kiinnostuimme kuitenkin Tampereella toimivasta Nopean perhetyön mallista. Syksy ja talvi 2007–2008 olivat malleihin tutustumisen aikaa. Työryhmä tapasi useita kertoja ja tapaamisissa muokkasimme malliamme. Työryhmää puhututtivat muun muassa seuraavat kysymykset: mikä on intensiivisen perhetyön ja lastensuojelutarpeen selvityksen yhteys, voivatko ne olla samanaikaisia tai rinnakkaisia prosesseja? Onko asiakkaalle selvää, ketkä työntekijät tekevät mitään? Voiko olla työntekijärinki, jonka vaihtuvat jäsenet työskentelisivät perheen kanssa? Miten löydettäisiin prosessiin oikea määrä oikeanlaisia työntekijöitä?

Yksi työryhmää mietittänyt asia oli, mikä on käyttäteoriamme? Miltä teoreettiselta pohjalta työtä teemme? Kaikilla työryhmän jäsenillä oli jonkinlaisia näkemyksiä ja kokemuksia perhetyöstä ja siellä käytössä olevista tausta-ajatuksista. Jollakin tapaa kaikki ryhmässä kokivat, että nuoren tilanteeseen ei voi vaikuttaa vain tapaamalla nuorta tai tapaamalla vanhempia. Huomasimme, että ajattelumme perustui systeemiseen perhekäsitykseen. Ajattelimme, että perheen tilanteeseen voi vaikuttaa pienelläkin, yhden systeemin osan muutoksella. Systeemisessä perhekäsityksessä perheen ajatellaan olevan vuorovaikutuksen kenttä, jossa terapian tai työn kohteena ei ole yksittäinen perheenjäsen tai perhe, joka toimii huonosti. Kiinnostus kohdistuu perheen vuorovaikutukseen ja ikään kuin ”peliin”, jota perhe pelaa. (Hoffman 1982.)

Ratkaisu- ja voimavarakeskeisyys oli toinen käyttäteoria, jonka koimme sopivan perhetyön taustalle. Nopean perhetyön mallina käytettiin ratkaisukeskeisyyttä, ja se tuntui sopivan hyvin intensiivisen ja strukturoidun mallin perustaksi. Ratkaisu- ja voimavarakeskeinen työ lähtee asiakaslähteisyydestä, siinä asiakas (perhe tai yksilö) asettaa itse omat tavoitteensa työskentelylle. Keskusteluiden painopiste on nimenomaan tulevaisuudessa ja tässä hetkessä, tosin menneisyyttä voidaan tarvittaessa tarkastella voimavarana. Ratkaisukeskeisyydessä pienetkin edistymiset ja muutokset huomioidaan ja niissä tuetaan ja kannustetaan. Jatkuva palautteen anto ja kiitoksen jakaminen kuuluvat ratkaisukeskeiseen työtapaan. (Salmi 2003.) Ratkaisu- ja voimavarakeskeisyys olivat selvästi havaittavissa ESP:n taustalla. Tämän lisäksi siihen otettiin soveltuvin osin ajattelutapoja myös systeemisestä perhekäsityksestä. Nämä eivät ole mitenkään harvinaisia käyttäteorioita perhetyössä ylipäätään (ks. Myllärniemi 2007), mutta mielestäni ESP-mallissa ratkaisukeskeisyys on korostuneesti esillä ja työn lähtökohtana.

Vertaisarviointi kehittämistyön tukena

Tammikuussa 2008 meillä alkoi olla jo selkeä käsitys siitä, millaista mallia olemme tekemässä. Tiettyjen asioiden kohdalla olimme kuitenkin epävarmoja ja mietimme muun muassa työntekijäresurssien määrää ja riittävyyttä, perhetyön kestoa ja sitä, kuinka työmuoto saadaan alkamaan. Totesimme, että olisi tarkoituksenmukaista hyödyntää niiden kokemuksia, jotka ovat jo omaa malliaan rakentaneet. Suunnittelutyöryhmämme matkusti Tampereelle tutustumaan Nopea- ja Kotio-työmalleihin sekä kuulemaan

Etsivän nuorisotyön kokemuksia nuorten kohtaamisesta ja motivoinnista sekä kokemuksia Tampereen avoperhetyöstä.

Tampereen Nopea perhetyö on aloitettu vuonna 2004 ja sen toiminta jatkuu edelleen. Työskentely on pääasiassa ennaltaehkäisevää perhetyötä 12–17-vuotiaille nuorille perheineen. Työskentely tapahtuu ennen kuin perhe on lastensuojelun piirissä. Me olimme kiinnostuneita Nopean selkeästä mallista tapaamisiin: tapaamisia on 1–6 kertaa ja ne sisältävät ohjausta, neuvontaa ja perhetilanteen arviointia. Työskentely on parityötä lähinnä perheen kotona. Työskentelyn viitekehys on voimavara- ja ratkaisukeskeinen. (Ks. Nopean puuttumisen perhetyö...).

Rousu ja Holma (2004) ovat määritelleet vertaisarvioinnin siten, että se on kahden samaan ammattiryhmään kuuluvan tai saman ongelman tai aihepiirin ympärillä työskentelevän keskinäistä työn kehittämistä. Vertaisryhmässä on olennaista vertaisen kriittinen arviointi, vertaisten muodostama ryhmä arvioi kriittisesti ja järjestelmällisesti toistensa toimintaa. Rousun ja Holman mukaan arvioinnista seuraa johtopäätöksiä ja suosituksia. Arvioinnin kohteena voivat olla muun muassa hoitokäytännöt, mittarit, asiakirjat, toimintaprosessit jne. (Mt.) Meille vertaisarvioinnin tarkoituksena oli saada asiaan perehtyneiden ammattilaisten näkemykset suunnitteilla olevaan malliimme ja samalla antaa heille kysymysten ja kommenttien kautta mahdollisuus oman toimintansa perustelemiseen ja kriittiseen arvioimiseen.

Vertaisarviointitapaaminen onnistui hyvin. Saimme erittäin tärkeitä huomioita ja vinkkejä oman mallimme kehittämiseen. Erityinen merkitys oli sillä, että saimme Nopean työntekijöiltä positiivista palautetta mallista ja kuulimme myös heidän myönteisiä kokemuksiaan tällaisen työmuodon järkevyydestä ja vaikuttavuudesta. Vertaisarvioinnin kautta saimme pohdittavaksi muun muassa seuraavia asioita: Kuinka saamme ESP-työlle tilaa, kun työntekijöillä on myös muuta lastensuojelun asiakastyötä? Miten suunnitteleamme 1–2 kuukauden työskentelyaika riittää muutoksen aikaansaamiseen? Nopean työntekijöiden mukaan ESP-idean syntymisessä on ollut paljon yhteneväisyyttä Nopean idean syntymisen kanssa. Heidän kokemuksensa mukaan nuoren kuuleminen on tärkeää mutta myös vanhemmat on saatava toimimaan. Tamperelaiset toivat esiin myös erilaisia ehdotuksia: Voisiko nuori valita oman työntekijänsä? Voisiko perheelle lähettää ennakkohtävän, joka motivoisi ja sitouttaisi työskentelyyn? Parasta tamperelaisten kollegojen tapaamisessa oli, että

he totesivat innostuksemme olevan hieno asia, ja toivoivat, että omalla maaperällämme kehittämistyötä osattaisiin arvostaa.

Tapaamisen jälkeen kehitimme mallia edelleen uudella innolla. Haasteena oli esitellä malli seuraavaksi espoolaisille lastensuojelun ammattilaisille ja omalle tiimillemme. Keväällä 2008 pidimme informaatiotilaisuuksia, jossa ESP-työntekijät esittelivät mallia. Vastanotto oli varovaisen innostunutta. Myös epäilyjä kuultiin; jotkut olivat sitä mieltä, että mallissamme ei ole mitään uutta aiemmin tehtyyn perhetyöhön verrattuna tai että tällä tapaamismäärällä ei voida puhua intensiivisestä työstä. Toisaalta saimme myös kommentteja, joiden mukaan tämä on parasta, mitä Espoossa on pitkään aikaan kehitetty.

ESP-perhetyön malli

Nimi ESP toimi alkuun vain työnimenä. Suunnittelutyön edetessä totesimme nimen olevan itse asiassa hyvin sopiva: se on lyhyt ja ytimekäs ja viittaa Espooseen. ESP:n voidaan sanoa olevan perhetyötä sijoituksen ehkäisemiseksi. ESP-lyhenne on tuttu toisaalta myös automaailmasta: se on ajonvakautusjärjestelmä, auton erikoisominaisuus, jonka avulla kuljettaja saa vaikeissa olosuhteissa ajolinjaltaan ajautuneen auton takaisin hallintaansa. Myös ESP-mallin ajatuksena on perhetyöllä ohjata sivuluisuun ajautunut nuoren ja perheen tilanne takaisin urilleen.

ESP määriteltiin seuraavasti: ESP on korjaavaa, tehostettua, strukturoitua perhetyötä, jonka kohderyhmänä ovat 12–17-vuotiaat lastensuojelun asiakkaina olevat nuoret ja heidän perheensä tilanteessa, jossa muut avoimuuden tukitoimet eivät riitä tukemaan nuoren asumista kotona. Myös perheen muiden lasten pääsy lastensuojelun ja työskentelyn piiriin tulee huomioida, mutta työskentelyn pääpaino on nuoressa ja hänen vanhemmissaan. ESP:n piiriin tuleva nuori on lastensuojelun asiakas, ja hänestä on tehty lastensuojelutarpeen selvitys siinä laajuudessa kuin se on ollut tarpeellista. ESP:n aloittamisen ehtona on, että sijoitusta on mietitty tai siitä on puhuttu. Asiaa on voinut pohtia nuori itse, hänen vanhempansa tai nuoren asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Jos tilanne ei ole tässä pisteessä, tulee perheelle tarjota muita, ”kevyempiä” tukitoimia, kuten tavallista perhetyötä tai muuta avoimuuden tukea.

ESP on suunniteltu viimesijaiseksi avoimuuden tukitoimeksi kotiin. ESP:n tarkoitus on ehkäistä nuoren sijoitus, silloin kun se on mahdollista ja järkevää. Sijoituksen tullessa eteen ESP-työntekijät ovat nuoren

ja perheen sekä myös sosiaalityöntekijän tukena, jotta sijoituksesta tulisi mahdollisimman hallittu, harkittu ja nuoren edun mukainen suunnitelmallinen prosessi.

ESP:n ajankohta on herättänyt paljon keskustelua, ja moni on kysynyt, miksi aloittaa ESP vasta kun tilanne on kriisissä ja sijoitusta on jo mietitty. Työryhmämme pohti pitkään samaa. Totesimme kuitenkin, että intensiiviin työsken­tel­lyyn ei välttämättä olla motivoituneita aiemmin, vaan usein tarvitaan sijoituksen uhka, jotta perhe todella lähtee työskentelyyn (ks. myös Leijala 2008). Toisaalta työskentely ennen sijoitusta kannattaa joka tapauksessa. Jos sijoitukseen joudutaan, sekä perheellä että työntekijöillä on kokemus siitä, että on todella yritetty työskennellä muutoksen aikaansaamiseksi. Lisäksi koimme, että meillä on kuitenkin olemassa myös muita avo­huollon tukitoimia ja perinteistä lastensuojelun perhetyötä perheiden ja nuorten tueksi, ja niitä tulisikin kokeilla ensisijaisesti.

ESP-perhetyötä tekevät Leppävaaran lastensuojelussa kaksi sosiaali­ohjaajaa (mies ja nainen) ja kaksi perheohjaajaa (mies ja nainen). Työtä tehdään työpareina siten, että toinen on nuoren oma työntekijä ja tapaa nuorta ja toinen on vanhempien tai vanhemman työntekijä ja tapaa pääasiassa heitä. Perheen yhteisissä tapaamisissa työpari toimii yhdessä. Työpari suunnittelee tarkkaan jokaisen tapaamisen. Tiedon ja ajatusten vaihtaminen sekä reflektointi työntekijöiden kesken on tärkeää. Nuoren oma työntekijä on mielestämme mallissa keskeinen. Nuorelle annetaan aito mahdollisuus kiinnittyä ja tutustua aikuiseen työntekijään, joka jatkuvasti huolehtii, että myös nuoren ääni ja hänen ajatuksensa tulevat esiin.

ESP-työskentely käynnistyy sosiaalityöntekijän aloitteesta. Mikäli hän arvioi ESP-työskentelyn olevan nuorelle mahdollinen, ottaa sosiaalityöntekijä yhteyttä kehittäjä­sosiaalityöntekijään ja käy tämän kanssa keskustelun siitä, miten ja millä edellytyksillä perhetyö voidaan aloittaa. Tämän jälkeen asiaa käsitellään ESP-työntekijöiden kanssa ja valitaan työpari. Tavoitteena on, että työskentely voitaisiin aloittaa mahdollisimman pian, jopa viikon sisällä, jotta kriisissä olevaa tilannetta päästäisiin heti purkamaan.

Työskentely alkaa alkuneuvottelusta, johon vanhemmat ja nuori kutsutaan omilla kutsukirjeillä. Tätä ennen sosiaalityöntekijä on jo antanut perheelle esitteen työskentelystä ja varmistanut, että he ymmärtävät, mitä se vaatii. Kutsukirjeen mukana lähetetään lista, johon vanhempia ja nuoria pyydetään miettimään ennakkoon kolme asiaa, joihin he toivovat perheen tilanteessa muutosta. Tällä tavalla saadaan keskustelu jo käynnistymään perheen sisällä, joten perheenjäsenet ovat paremmin valmistautuneita

neuvotteluun. Alkuneuvotteluun osallistuu myös lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä työpareineen.

ESP-työntekijät vetävät neuvottelun suunnittelemamme haastattelurungon mukaisesti. Haastattelurungon avulla pyritään saamaan tarvittavat, oleelliset tiedot perheestä ja osallistamaan kaikki neuvotteluun osallistuvat tasavertaisesti. Haastattelurungon avulla keskustelu myös pysyy keskeisissä asioissa. Sosiaalityöntekijän rooli on olla asiantuntijana ja antaa oma näkemyksensä perheen tilanteesta ESP-työntekijöiden käyttöön. Haastattelurungon käytöstä olemme saaneet jo erittäin positiivisia kokemuksia: sitä käyttämällä ESP-työntekijät ovat saaneet nuoren osallistumaan neuvotteluun aivan uudella tavalla. Myös sosiaalityöntekijän rooli on vaikuttanut hyvältä, kun hän käy avointa dialogia perheenjäsenten ja ESP-työntekijöiden kanssa.

Neuvottelun keskeisin osa on kaikkien perheenjäsenten muutostoiveiden läpikäyminen ja niistä keskusteleminen. Muutostoiveiden kautta luotavat tavoitteet ovat nimenomaan perheen itse pohtimia eivätkä sosiaalityöntekijän sanelemia. Näin perheen oma motivaatio työskentelyyn on toisella tasolla kuin jos työn tavoitteet vain annetaan ulkopuolelta. Sosiaalityöntekijä on kuitenkin koko ajan prosessin omistaja ja tekee tiivistä yhteistyötä ESP-työntekijöiden kanssa. Jo alkuneuvottelussa sovitaan työskentelyn pituudesta sekä lopputapaamisen ajankohdasta. Neuvotteluun kuuluu myös turvasuunnitelman teko. Siinä sovitaan, kehen eri perheenjäsenet voivat olla yhteydessä, jos tilanne kriisiytyy. Sosiaalityöntekijä tekee perhetyöstä päätöksen ja kirjaa työn tavoitteet asiakassuunnitelmaan.

ESP-työskentely kestää 1–2 kuukautta, ja tuolloin tapaamisia on 1–3 kertaa viikossa. Nuorilla ja vanhemmilla on omat tapaamisensa, lisäksi on yhteisiä tapaamisia. Alkuneuvottelun jälkeen pidetään ensin yhteinen tapaaminen, yleensä kotikäynti, jossa sovitaan hyvin tarkasti kaikkien tapaamisten ajankohta sekä työskentelyn teemat perheen muutostoiveiden ja sosiaalityöntekijän asettamien tavoitteiden avulla. Perheen kanssa voidaan käsitellä muun muassa nuoren kotona asumisen edellytyksiä (kotisäännöt), vuorovaikutusta, rooleja perheessä sekä käyttäytymis- ja toimintamalleja. Toimivia asioita pyritään vahvistamaan ja ongelmallisia asioita muuttamaan. Käsiteltävät teemat kuitenkin muotoutuvat sen mukaan, millaisia tavoitteita perhe on asettanut ja millaisia muutostoiveita heillä on. ESP-työntekijöiden työtapana on voimavara- ja ratkaisukeskeinen. Työskentelyyn kuuluu myös aina yhteistyö koulun ja muiden nuorta hoitavien tahojen kanssa sekä oman läheisverkoston kokoaminen. Nuoren päihteidenkäytön tai psyykkisen

oireilun ollessa ongelma ohjataan perhe tarvittavan erityisavun (esim. nuorisopsykiatriaan) piiriin ESP-työskentelyn edelleen jatkuessa.

Työskentelyjakson jälkeen pidetään loppuneuvottelu, johon tulee mukaan nuoren asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Tässä sovitaan jatkotyöskentelystä (tavallinen perhetyö, ohjaus muihin palveluihin tai mahdollisesti sijoituksen valmistelun aloittaminen). Jos päädytään sijoitukseen, tutut ESP-työntekijät ovat mukana tukemassa nuorta ja perhettä. ESP-työntekijät voivat edelleen jatkaa perheen kanssa harvennetuilla tapaamisilla. Joka tapauksessa ESP-työntekijät ovat yhteydessä perheeseen kahden kuukauden päästä loppuneuvottelusta. Näin voidaan seurata perheen tilannetta ja varmistaa hyvä suunta.

Työskentelyn loppuvaiheessa perheeltä pyydetään palaute työskentelystä ja pidetään palautekeskustelu. Myös työntekijät itse arvioivat omaa työskentelyään. Palautekeskustelun jälkeen työntekijät tekevät työskentelystä kirjallisen yhteenvedon, johon voidaan vielä liittää palautekeskustelussa ilmi tulleita asioita. Kirjallinen yhteenvedo on perheelle osoitus tehdystä yhteisestä työstä sekä myös sosiaalityöntekijälle väline jatkotyöskentelyn suunnitteluun.

Keskeiset seikat ESP-perhetyössä voidaan tiivistää seuraavasti:

1. **Nopeus:** malli voidaan ottaa nopeasti käyttöön
2. **Intensiivisyys:** useita tapaamisia viikossa rajatun ajan (1–2 kk)
3. **Asiakaslähtöisyys:** perhe asiakkaana luo omat tavoitteensa ja muutostoiveensa
4. **Konkreettisuus, ratkaisukeskeisyys:** ei pyritä tilanteen täydelliseen muuttamiseen vaan tilanteeseen, joka on riittävän hyvä (nuoren asuminen kotona onnistuu, perhe motivoituu ottamaan apua vastaan, tietyistä säännöistä on päästy sopimaan jne.), pieni muutos voi johtaa uusiin suurempiin muutoksiin, keskitytään nykyhetkeen ja jo toimiviin asioihin
5. **Huomioi nuoren:** nuorella on oma työntekijänsä, samalla tavoin kuin laitoksessa nuorella on omaohjaaja, joka huolehtii hänen äänensä kuulumisesta
6. **Huomioi vanhemmat ja koko perheen:** vanhempien oma työntekijä, vanhempien omat tapaamiset ja koko perheen yhteiset tapaamiset

7. **Strukturi:** mallissa on aina alkuneuvottelu, joka tehdään tietyn rungon mukaisesti, ensimmäinen tapaaminen tapahtuu kotona, kaikki tapaamiset aikataulutetaan koko työskentelyjaksolle ja keskusteluteemat mietitään ennakoon, loppuneuvottelun päivämäärä mietitään jo työskentelyn alussa
8. **Verkoston hyödyntäminen:** yhteys läheisverkostoon, kouluun, harrastuksiin, muihin hoitotahoihin
9. **Joustavuus:** toiminnallisuutta ja terapeuttisuutta tarpeen mukaan, työntekijät ovat mukana myös, jos nuori joudutaan sijoittamaan, samat työntekijät voivat jatkaa harvennetuilla tapaamisilla
10. **Palautteen anto:** perheen sisäinen palaute, työntekijöiden ja perheen molemminpuolinen jatkuva palaute sekä pientenkin edistysaskeleiden huomioiminen.

Mallin käyttöönotto

ESP-työskentely päästiin aloittamaan kahden asiakasperheen kanssa toukokuussa 2008. Toisessa perheessä työskentely päättyi elokuussa ja toisessa se oli vielä syyskuussa kesken. Syksyn aikana käynnistettiin 2–3 uutta ESP-asiakkuutta.

Toimintaa tulee arvioida jatkuvasti sekä mallin toimivuuden kannalta että myös työn vaikuttavuuden ja nuorten ja perheiden osallisuuden kannalta. Nuorten kanssa työskentely, erilaiset matalan kynnyksen kriisipisteet sekä muut intensiivisen työn ja nuorten perhetyön mallinnukset ovat kehittäneillä myös muualla. ESP:läisten tulee jatkuvasti olla tietoisia erilaisista toimintamuodoista ja kehittää jatkossa työskentelyä edelleen.

ESP:iä tullaan seuraamaan erillisen ajankäyttöseurannan avulla muun muassa sen suhteen, kuinka paljon työmuoto vie sosiaaliohjaajien ja perheohjaajien työaikaa. Työn vaikuttavuutta ja työskentelymuodon sopivuutta arvioivat myös asiakasperheet ja nuoret itse. Asiakkaille on palautelomake, jonka avulla kerätään tietoa muun muassa tavoitteisiin pääsemisestä ja siitä, mikä työskentelyssä onnistui ja mikä epäonnistui. Työntekijät täyttävät lomakkeen, jonka avulla arvioidaan työskentelyn onnistumista, välineiden käyttöä, työn tuloksia, tavoitteiden saavuttamista jne.

ESP:n käynnistyessä pohdin omaa rooliani kehittäjäsosiaalityöntekijänä mallin juurruttamisessa. Totesimme suunnitteluryhmässä, että ESP:in asiakasohjaus tulisi olla jonkun vastuulla. Päädyimme siihen, että toimin ESP-koordinaattorina eli yhdyshenkilönä ESP-työntekijöiden ja sosiaali-

työntekijöiden välillä arvioiden yhdessä työntekijöiden kanssa, onko ESP perheelle sopiva tukimuoto. Minulla on myös tieto siitä, mikä on kunkin työntekijän tilanne sekä koska ja ketkä voivat seuraavan ESP-perhetyön aloittaa. Samalla otin vastuulleni kutsukirjeiden, ajankäyttölomakkeen ja arviointi- sekä palautelomakkeiden kehittämisen sekä työmuodon arvioinnin. ESP-työryhmä päätti myös pitää omia tiimejä, joissa voidaan käydä läpi perhetyöhön liittyviä asioita.

Kehittämällä kohti hyvää käytäntöä

Tämän lyhyen työskentelyn perusteella voin kehittäjäsosiaalityöntekijänä arvioida joitakin asioita prosessissa ja itse mallissa. Kehittämisprosessi on ollut aikaavievä ja pitkä, se on kestänyt kaiken kaikkiaan lähes vuoden. Ajattelen kuitenkin, että se on vaatinut tämän ajan. Ensinnäkin meillä on kaikkien ”kiistelyjen” jälkeen hyvin yhtenäinen kuva siitä, mitä ESP on ja mikä on työn tarkoitus. Työryhmä on käynyt välillä kiivaitakin keskusteluja siitä, miten lastensuojelutyötä tulisi tehdä ja mikä on kenenkin rooli lastensuojeluprosessissa. Toiseksi työryhmä on tämän vuoden aikana hitsautunut tiiviiksi ryhmäksi, jonka jokaisella jäsenellä on oma paikkansa. Työryhmän keskinäinen tunteminen ja luottamus tulevat olemaan jatkossa vahvuus myös käytännön työtä tehdessä.

Helsingissä on kehitetty kriisiperhetyötä, jonka kohteena ovat väkivaltaa kokeneet perheet. Kriisiperhetyö alkoi kehitysprojektina. Kehitysprojektin kulkua ja suunnittelussa huomioituja seikkoja on koottu ”Kriisiperhetyön kehittämisestä” -nimiseen artikkeliin (2007). Artikkelin mukaan heidän suunnitteluprosessissaan merkittäviä tekijöitä ovat olleet sekä olemassa oleva esimies että tukiryhmä, joiden avulla kehittämistä on viety eteenpäin. ESP:n suunnittelussa ei ole ollut tukiryhmää. Hankkeella on ollut Espoossa oma ohjausryhmä, mutta siinä ESP-asioita on käsitelty vain pinnallisesti. Kehittämissyksikön kautta saatu tuki muun muassa keskusteluiden ja kommenttien muodossa on ollut omalta osaltaan viemässä työskentelyä eteenpäin.

Esimiesten mahdollisuudet osallistua suunnitteluun ovat olleet myös melko pienet. Suunnittelu on tapahtunut pienryhmässä, jota olen vetänyt kehittäjän ominaisuudessa. Usein työryhmä sai keskusteluissa paljon ideoita ja ajatuksia, joiden työstäminen samoin kuin materiaalin hankinta ja työstäminen sekä käytännön järjestelyt jäivät kehittäjälle. Samalla kun toimin ikään kuin ”tiiminvetäjänä” minulla ei ollut esimiesasemaa eikä

esimerkiksi päätösvaltaa asioissa. Tämän koin erityisen pulmalliseksi. Myös suunnittelutyöryhmä painiskeli sen kanssa, kuinka paljon työaikaa ESP-perhetyön mallin suunnitteluun voi käyttää. Koin myös ongelmalliseksi sen, että en tiennyt millä tasolla ja kuinka usein asioita olisi pitänyt raportoida esimiesten suuntaan, koska selkeää rakennetta ei ollut. Suunnittelutyöryhmämme koostui pääasiassa ohjaajista. Oli mielenkiintoista tehdä heidän kanssaan yhteistyötä ja suunnitella mallia, jota ohjaajat alkaisivat toteuttaa. Olisin silti toivonut, että myös sosiaalityöntekijät olisivat olleet kehittämässä perhetyön mallia. Se olisi ollut avuksi erityisesti prosessin suunnittelussa.

Lastensuojelua on mahdollista kehittää myös arjen lastensuojelutyössä. Se kuitenkin vaatii mielestäni suunnittelijan, kehittäjän tai muun erillisen resurssihenkilön, jolla on vetovastuu kehittämisestä. Työntekijät, jotka tekevät työtä pääasiassa asiakastyössä tai sen johtamisen parissa, eivät pysty irrottamaan niin paljon aikaa kehittämiseen, että hyvääkään suunnitelmaa saataisiin vietyä käytäntöön. Innokas ja energinen työryhmä sai paljon aikaa suunnittelun tasolla, mutta monien pienien yksityiskohtien miettiminen, asioiden kirjaaminen ja käytännön toteutus vaativat jonkun, jolla on aikaa tehdä ne. Hyvä idea, jopa aluksi vähän hullulta kuulostava, voi muotoutua sellaiseksi, että siitä voi luoda uuden toimintamallin tai käytännön. Se vaatii kuitenkin aikaa suunnitteluun ja toimeenpanoon.

Mallin suunnittelusta mallin käyttöönottoon on kuitenkin usein pitkä matka. Siinä työryhmän oma työ ei riitä vaan vaaditaan työyhteisön hyväksyntä kehitetylle mallille ja koko työyhteisön kiinnostuminen asiasta. ESP on mallina lähtenyt liikkeelle melko hitaasti. Tähän on vaikuttanut se, että perhetyön käynnistyminen on ollut sosiaalityöntekijöiden ja ESP-työntekijöiden omasta aktiivisuudesta kiinni. Kiire, lastensuojeluasiakkaiden tilanteiden monimuotoisuus ja monet muut asiat ovat vaikeuttaneet toiminnan käynnistymistä.

Vantaa on Pääkaupunkiseudun lastensuojelun kehittämissyksikkö-hankkeen aikana kuvannut jo olemassa olevia hyviä käytäntöjään ansiokkaasti. Minulla on usko siihen, että hyviä käytäntöjä voidaan kehittää ja juurrutuksen kautta saada niistä pysyviä toimintatapoja ja malleja, joita on mahdollisuus käyttää myös muualla.

Saadaanko ideastamme hyvää käytäntöä, selviää vasta jonkin ajan kuluttua. Työntekijöillä itsellään on kuitenkin ollut vahva usko siihen, että tämän työmallin kanssa olemme keskeisten, hyvien ja toimivien asioiden parissa. Todellisen vaikuttavuuden ja mallin toimivuuden osoittavat kui-

tenkin vasta nuorten ja perheiden kokemukset siitä, onko ESP-perhetyö auttanut perhettä ja onko nuoren tilanne oleellisesti muuttunut perhetyön avulla.

7. ”Ootsä mun sossu?”

Pohdintoja nuorten kohtaamisesta ja nuorten antamasta palautteesta

SANNA VÄLIMÄKI

Leppävaaran perhekeskuksen lastensuojelun työryhmän kehittämistyö on kohdentunut lastensuojelun avohuollon työskentelyyn nuorten kanssa. Olen vuosina 2007–2008 pilottitoimiston kehittäjäsosiaalityöntekijän ominaisuudessa tehnyt asiakastyötä kohdennetusti 12–17-vuotiaiden lastensuojelun asiakasnuorten ja heidän perheidensä kanssa. Pääosin työ on ollut lastensuojelutarpeen selvitysten tekemistä ja avohuollon työprosessien johtamista, mutta osa asiakkuuksista on jatkunut huostaanottoon, sijoitukseen ja aina jälkihuoltoon saakka. Edellisessä luvussa esitellyn ESP-työmallin kehittämisen ohella yhtenä keskeisenä ajatuksena oli pyytää nuorilta asiakkailta palautetta työskentelystä.

Tämän vuoden aikana olen tavannut lukuisan määrän nuoria ja heidän perheitään. Ennen tätä kokemukseni nuorista oli samanlainen kuin monen muunkin lastensuojelun sosiaalityöntekijän: koin nuorten kanssa työskentelyn haastavana, jopa vaikeana. Vaikeana ehkä siksi, että en tiennyt, kuinka kohdata ja auttaa heitä juuri lastensuojelun sosiaalityöntekijän roolissa. Aiemmat kokemukseni nuorten tapaamisista nuorisotiloissa tai kouluissa eri ammattiroolissa eivät auttaneet kovinkaan paljon. Olin epävarma siitä, miten kohdata toimistolle vanhempien toimesta ”väkisin raahattu” nuori, jolla voi olla jo liiankin paljon kokemusta aina vaihtuvista työntekijöistä ja samoista kysymyksistä, joihin tutuin ja turvallisin vastaus on ”emmä tiä”.

Tapaamani nuoret ovatkin haastaneet minut työntekijänä ylittämään itseni monta kertaa ja myös miettimään nuoren kannalta monia asioita tämän päivän lastensuojelussa. Tapaamiset ovat herättäneet minussa tarpeen miettiä sitä, kuinka nuori tulisi lastensuojelussa kohdata ja millaisia todellisen kohtaamisen ja kuulemisen paikkoja voisivat lyhyetkin tapaamiset parhaimmillaan olla.

Uusi 2000-luvulla syntynyt lapsikeskeinen työote on syntynyt tarpeesta kohdata lastensuojelussa nimenomaan lapsi sekä kuulla ja ymmärtää hänen kokemuksiaan ja näkemyksiään omasta ja perheensä tilanteesta. Lapsen kohtaaminen antaa mahdollisuuden ymmärtää paremmin sitä elämäntilannetta ja elämämpiiriä, minkä vuoksi lapsi on lastensuojelun asiakkaaksi tullut. Näin voidaan saada selville myös ne voimavarat ja resurssit, jotka lapsesta tai nuoresta ja hänen perheestään löytyvät.

Lastensuojelutyön näkökulmasta olen miettinyt sitä, miten työntekijän ja nuoren työskentelysuhde syntyy ja kuinka luottamus työntekijän ja nuoren välillä rakentuu. Lastensuojelussa on aina mukana sekä tuen että kontrollin elementit. Se luo työhön erilaisen jännitteen kuin työskentelysuhde, jossa keskitytään pelkästään psykososiaaliseen tukemiseen.

Olen tähän artikkeliin koonnut ajatuksia siitä, millaisia asioita nuoren kohtaamisessa tulisi lastensuojelussa erityisesti huomioida. Nämä huomioiden olen tehnyt omassa käytännön työssäni, ja ne perustuvat omiin kokemuksiini ja havaintoihini, joita peilaan myös hieman käytössä olevaan tutkimustietoon. Tällaista niin sanottua institutionaalisista vuorovaikutustilanteita koskevaa tutkimusta on olemassa jo jonkin verran (ks. Eskonen, Korpinen, Raitakari 2006). Sen sijaan tutkimusta, joka liittyisi suoranaisesti nuoriin ja heidän kohtaamiseensa ja kuulemiseensa lastensuojelussa, on suhteellisen vähän. Artikkelini pohjautuu subjektiivisiin kokemuksiini ja pohdintoihini siitä, mitä ne ovat minulle lastensuojelun sosiaalityöntekijänä opettaneet. Artikkelin lopuksi kokoan ajatuksia nuorilta kerätystä palautteesta ja sen merkityksestä sosiaalityöntekijänä työssä kehittymiselle.

Nuori lastensuojelun asiakkaana

Lastensuojelun asiakkaista tehdyn tutkimuksen mukaan yhä suurempi osan pääkaupunkiseudun lastensuojelun asiakkaista on 13–17-vuotiaita nuoria. Syynä voivat olla nuorten ”näkyvämmät” ongelmat kotona ja koulussa, vanhempien väsymys ”taistella” murrosikäisen kanssa ja perheen omat yhteydennot lastensuojeluun. Myös kynnys hakeutua lastensuojelun

asiakkaaksi voi olla laskenut viime vuosina. (Myllärniemi 2006.) Selvää on, että yhä suurempi määrä lastensuojelun asiakkaista on murrosikäisiä nuoria ja heidän vanhempiaan. Tämä asettaa erilaisia haasteita lastensuojelutyölle. Lastensuojelussa tulisi ymmärtää entistä paremmin nuoruuteen liittyvät kehitystehtävät, nuoren suojautumiskeinot ja ”normaalin” nuoruuden häilyvä raja. Nuorella on lapsen verrattuna suuremmat mahdollisuudet hakea itse apua ja toisaalta toimia monella tapaa vaikuttaakseen omaan tilanteeseensa.

Nuorella on myös usein laaja verkosto, jossa keskeisessä roolissa ovat ystävät. Myös koulu on merkittävässä osassa nuoren elämässä. Lastensuojelussa tulee siis huomioida nuoren oma tahto ja toiveet, oma verkosto ja laaja elämänpiiri. Tämän lisäksi selvitystyöskentelyssä tulee huomioida vanhemmat ja perheen vuorovaikutus, jonka selvittäminen voi olla huomattavasti vaikeampaa kuin jos kyseessä on pienempi lapsi. Nuorelle on myös usein ennen lastensuojelun piiriin tuloa ehtinyt syntyä useita kontakteja eri viranomaisiin ja ammattilaisiin: opettajiin, kuraattoriin, nuorisopsykiatriaan, nuorisotyöhön, poliisiin jne. Nuori on voinut jo kertoa elämäntarinaansa monta kertaa ja monelle eri taholle.

Heino (2007) on tutkimuksessaan lastensuojelun uusista asiakkaista hahmotellut kahdeksan lastensuojelun profilia. Yksi selkeimmistä oli profiili, jonka Heino nimesi liittyvän ”*monissa vaikeuksissa olevan nuoren asiaan*”. Tällöin nuorella on vaikeuksia koulunkäynnissä, ristiriitoja vanhempien ja kavereiden kanssa, päihteidenkäyttöä, rikoksia sekä mielenterveysongelmia. (Heino 2007.) Lastensuojelun piiriin tullessaan nuorella voi olla takanaan jo useamman vuoden ajalta päihteidenkäyttöä, koulupoissaoloja ja mielenterveysongelmia. Lastensuojeluun nuori päätyy usein vasta kun kaikki muut tahot on jo läpikäyty.

Koivu (2008) on pro gradu -tutkielmassaan tutkinut tamperelaisten vuonna 2005 kiireellisesti sijoitettujen nuorten sijoitusten syitä. Kolme eniten mainittua sijoituksen syytä olivat: 1) alkoholinkäyttö, lääkkeiden käyttö ja sekakäyttö, 2) sosiaalinen sopeutumattomuus ja rikollinen toiminta sekä 3) muut nuoresta johtuvat syyt (Koivu 2008). Tampereella kiireellisiä sijoituksia tehtiin vuonna 2005 suhteellisen paljon. Saarnin (2006) mukaan kiireellisten huostaanottojen määrään vaikuttaa myös tamperelaisvanhempien aloitteellisuus. Saarni esittää edelleen, että tutkimensa kiireellisten sijoitusten kohdalla ainakin joissakin tapauksissa olisi voitu toimia myös toisin, avohuollon työskentelyllä ilman sijoitusta. Hänen mukaansa tällainen tyypillinen tilanne on, kun sijoitetaan nuori tyttö,

jonka välit vanhempiin ovat tulehtuneet ja vanhemmilla on vaikeuksia selvittää arkisista tilanteista nuoren kanssa. (Mt.)

Koivun (2008) mukaan nuorista tehtyjen kiireellisten huostaanottojen päätösteksteissä toistui vanhempien neuvottomuus ja uupumus nuoren hakiessa rajusti rajojaan. Valtaosassa vanhemmat myös hyväksyivät nuoren kiireellisen huostaanoton, ja kahdeksassa prosentissa päätöksistä kiireellinen sijoitus oli vanhemman oma toive. Vanhempien vastustus ei päätöksissä noussut juuri ollenkaan esiin. Nuori itsekkin usein suostui kiireelliseen huostaanottoon, ja noin viisi prosenttia nuorista haki itse apua tilanteeseensa. (Mt.)

Nuorten tilanteissa kiireellinen sijoitus voi tulla eteen hyvin nopeastikin asiakkuuden alkaessa. Syynä tähän on nähty muun muassa se, että ilmoitukset tulevat lastensuojeluun liian myöhään. Kysymyksessä voi kuitenkin olla myös se, että lastensuojelun mahdollisuudet tukea ja puuttua nuorten elämään avohuollon keinoin ovat rajalliset. Myös nuoren ja perheen sitouttaminen työskentelyyn voi olla puutteellista. (Myllärniemi 2006.) Uusia lastensuojeluasiakkaita koskevassa tutkimuksessa 15 prosenttia aineistoissa olleista lastensuojelun uusista asiakkaista otettiin kiireellisesti huostaan asiakkuuden alussa. Näistä 71 prosenttia oli kouluikäisiä ja murrosikäisiä nuoria. (Heino 2007.)

Lastensuojelun ”tyyppiprofiliksi” näyttää muotoutuvan nuori, joka on monella tapaa ongelmainen ja josta ollaan huolissaan niin koulussa kuin usein myös kotona. Nuorten tilanteet ovat usein kuitenkin vaihtelevia, joskus nuoren oireilun takana ovat vanhemman omat ongelmat. Kovin harvinaista ei kai ole, että nuoren oireilun takia lastensuojelun piiriin tulevasta perheestä löytyvät poissaolevat vanhemmat, vanhemman mielenterveys- tai päihdeongelma tai yleisesti vain kateissa oleva vanhemmuus.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijä: nuorta, perhettä vai instituutiota varten?

Lastensuojelua on pitkään leimannut perhekeskeisyys. Vuoden 1983 lain henki vaikuttaa pitkään; siinä työn keskiössä oli perhe ja perheen sisällä ratkaistavat ongelmat. Uusi lastensuojelulaki painottaa lastensuojelun olevan lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelutyötä. Lastensuojelulaki edellyttää sosiaalityöntekijää myös tapaamaan lasta henkilökohtaisesti. Uuden lastensuojelulain hengen mukaista on kohdata lapsi myös itsenään, omana

erillisenä yksilönä, jolla on oikeus osallisuuteen itseään koskevilla asioilla. (Ks. esim. Hurtig 2006.)

Usein lastensuojelun tapaamisissa puhevalta on kuitenkin edelleen aikuisilla. Eskonen, Korpinen ja Raitakari (2006) ovat artikkelissaan vertailleet lapsen ja asiantuntijan puhetta erilaisissa instituutioissa; hallinto-oikeudessa, nuoren tukiasumisen moniammatillisissa palaverissa sekä lasten terapeuttisissa vertaisryhmissä. Näistä tukiasumisen moniammatillinen palaveri edustaa perinteistä moniammatillista neuvottelua tai palaveria lastensuojelussa, sillä aineistossa kyse oli avohuollon tukitoimenpiteestä, tukiasumisesta ja lastensuojelun asiakasnuorista. Neuvottelujen osapuolena oli aina myös lastensuojelun sosiaalityöntekijä. Neuvotteluiden tarkoituksena oli yleensä päivittää nuoren tilanne ja arvioida avohuollon tukitoimen, tukiasumisen, tilanne.

Eskonen, Korpinen ja Raitakari (2006) kuvaavat osuvasti sitä, kuinka näissä palaverissa vuorovaikutus ei ole suunnattu yksin nuoreen, asiakkaaseen, vaan vuorovaikutuksen yleisönä ovat myös toiset ammattilaiset. Palaverien tavoitteena voi olla instituution uskottavuuden ja avoimuuden osoittaminen tai vahvistaminen eikä todellinen kohtaaminen nuoren kanssa. Palaverit toimivat tiloina, joissa nuorta ohjataan ja ohjeistetaan (Mt.)

Kirjoittajien mukaan palaverissa oltiin myös niin sanotusti ”tosiasioita etsimässä” siitä, miten nuorella sujuu ja millaista tukea hän tarvitsee. Kirjoittajien mukaan tyyppillistä palaverissa oli nuoren läsnäolo, mutta aikuisten, asiantuntijoiden, puhe oli vallalla. Nuorelle itselleen jää usein mahdollisuus vain vastata aikuisten esittämiin arviointeihin nuoresta ja nuoren arjen sujumisesta. Aineistona olevasta neuvottelusta nousee esiin kasvatussävytteinen puhe, jossa nuori asetetaan osittain ”syytetyksi penkille” ja jossa häntä vastuutetaan omasta tilanteestaan. Nuoren puhe kiinnittyy arkeen, käytännön ongelmiin, esimerkiksi koulukirjojen puutteeseen, kun taas samassa neuvottelussa ammattilaisten puhe on abstraktimpaa. Palaverissa nuorille esitetään myös ilmaan jätettyjä neuvoja ja ohjeita, joihin hänen toivotaan tarttuvan. Nuoren elämää voidaan myös verrata siihen, minkä ammattilaiset ajattelevat olevan normaalia ja tavalliseen nuoruuteen kuuluvaa. (Eskonen, Korpinen ja Raitakari 2006.)

Tapaamisessa aikuisen ammattilaisen ja asiakkaana olevan lapsen tai nuoren välillä on aina myös kyse vallasta. Valtaa tilanteissa voidaan ottaa ammattilaisen puolelta muun muassa vetoamalla asiantuntijuuteen, lakiin tai ammattiin. Toisaalta lapsi tai nuori voi kohtaamistilanteessa käyttää valtaa käyttämällä vastarinnan eri muotoja ja esimerkiksi vaikenemalla

tai poistumalla paikalta. (Mt.) Näistä lähtökodista käsin on kiinnostavaa pohtia, osataanko lastensuojelun avohuollossa tarpeeksi hyvin kohdata nuori ja hänen tilanteensa ja luoda sellainen luottamuksellinen työsuhde, jossa auttaminen tulee mahdolliseksi.

Lapsen yksittäisestä tapaamisesta on vielä pitkä matka lapsisensitiiviseen tai lapsikeskeiseen työskentelyotteeseen. Se, että lasta tai nuorta tavataan toimistossa selvitystä tehtäessä, ei vielä mielestäni riitä. Nuoren ja lapsen tulisi olla koko työskentelyn ajan aktiivisesti sosiaalityöntekijän mielessä. Vain tällä tavalla voidaan pitää mielessä aina kulloisenkin nuoren tilanne, hänen toiveensa ja tarpeensa sekä kulloisenkin nuoren etu. Myös Hurtig (2006) on artikkelissaan kiinnittänyt huomiota siihen, että pelkästään lapsen tapaaminen ei riitä. Hänen mukaansa kyse on asenteesta, jossa lapsella on työskentelyssä erityinen asema. Hurtigin mukaan kyse on myös siitä, että lasta tai nuorta ei nähdä vain arvioinnin tai työskentelyn kohteena vaan myös aktiivisena toimijana.

Ervastin ja Tulensalon (2006) mukaan lapsikeskeisessä työssä on ensisijaisesti kyse nimenomaan asiakkaan kohtaamisesta. Heidän mukaansa lastensuojelussa tulisi puhua nimenomaan kohtaamisesta ennemmin kuin haastattelemisesta. Kohtaaminen on tapahtumana moniulotteisempi ja sisältää ajatuksen, että työskentelyssä lähdetään asiakkaan kokonaisvaltaisesta huomioimisesta.

Nuoren mahdollisuudet valintaan ja vaikuttamiseen

Hotarin (2007) pro gradu -tutkielmassa nuoret saivat itse kertoa kokemuksiaan kuulemisesta lastensuojelussa. Tuloksia jäsenettiin mentaalisen ja fyysisen tilan kautta. Nuoret kokivat kodin yksityiseksi tilaksi, jonne ammattilaisen tulo ei ole yksiselitteisesti positiivinen asia. Mentaalisena tilana koti ja siellä olevat perheenjäsenet voivat joko edistää tai estää nuoren ja työntekijän kohtaamisia. Koulu taas näyttäytyi nuorille tuttuna fyysisenä tilana, jossa nuori on omassa elinpiirissään ja ystävien keskellä. Ammattilaisten toimistot kohtaamispaikkoina olivat nuorille paikkoja, joissa kohtaaminen oli usein vaikeampaa. Nuoren ohittaminen, ohjaaminen toiseen huoneeseen odottamaan tai toiselle työntekijälle on yleisempää toimistoissa, ammattilaisten omalla kentällä, kuin nuoren kotona. Hotarin mukaan vuorovaikutukseen tulisi kiinnittää erityisesti huomiota nimenomaan toimistoissa tavattaessa. (Mt.)

Oman kokemuksen mukaan nuoren kotona muut perheenjäsenet voivat ottaa tilaa nuorelta tai kontrolloida tilannetta niin, ettei nuoren kanssa ole mahdollista puhua kahden kesken. Erilaiset esineet, kuten tietokone, voivat myös vetää nuorta pois vuorovaikutuksesta. Toisaalta sosiaalityöntekijälle nuoren kodin näkeminen ja nuorelle oman huoneen esitteleminen voivat olla vuorovaikutusta avaavia asioita. Yhteiset puheenaiheet voivat löytyä alkuun helpommin seinillä olevista julisteista, harrastusvälineistä tai cd-levyissä olevista bändeistä.

Tapaamisaika ja -paikka ovat asioita, joissa nuorelle voi helposti antaa päätösvalan ja valinnan mahdollisuuden. Hotarin (2007) mukaan nuori toivoo olevansa yhteistyökumppani omassa asiassaan ja oman elämänsä subjekti, ei vain sosiaalityön tai lastensuojelun kohde. Oma päätösvalta tapaamispaikasta tai -ajasta luo siltaa yhteiselle tekemiselle. Itselläni on hyviä kokemuksia nuoren tapaamisista muun muassa kahviloissa, jäätelöllä tai puistossa. Toimistosta ulos lähteminen vaatii ammatilliselta kuitenkin oman ammatillisen ”haarniskan” riisumista ja astumista turvallisista toimistopuitteista nuorten omille elinalueille (Mt.).

Nuoren kutsuminen omalla kutsukirjeellä tapaamiseen kuuluu lapsilähtöisen lastensuojelutarpeen selvityksen perusajatuksiin. Kontaktin ottaminen nuoreen puhelimitse tai kirjeitse on parempi ja motivoivampi tapa kuin pelkästään kontakti vanhemman välityksellä. Näin voidaan huomioida myös nuoren omat toiveet tapaamisen ajankohdan suhteen. Nuorelle on annettava mahdollisuus valita, haluaako hän mieluummin vain keskustella vai haluaako myös tehdä jotakin toiminnallista.

Omassa työryhmässämme olemme käyneet keskusteluja siitä, pitäisikö nuorelle antaa mahdollisuus myös valita oma työntekijänsä. Perinteiseen lastensuojeluun ei työntekijöiden ”valitseminen” ole kuulunut, mutta olemme pohtineet, voisiko nuoren suhteen tehdä eri tavalla. Usein kuitenkin toimitaan työpareina tai jopa työryhmänä yhdessä sosiaali- tai perheohjaajien kanssa, jolloin voisi olla mahdollista, että nuorta tapaisi ”hänen valitsemansa” henkilö ja vanhempia toinen työntekijä. Nuorelle voi olla merkitystä sillä, että hän on saanut valita tapaamansa henkilön esimerkiksi sukupuolen tai iän mukaan. Vuorovaikutuksen ja luottamuksen syntymisen kannalta on varmasti merkityksellistä, kuinka ”omalta” työntekijä tuntuu. Tämä edellyttää lastensuojelun työntekijöiltä uutta lähestymistapaa ja omien tunteiden käsittelyä, jotta nuoren valintaa ei koeta loukkaavana tai ammatillista itsetuntoa heikentävänä. Lastensuojelussa on monia mahdollisuuksia antaa nuoren valita ja vaikuttaa.

Vaikka moni nuori hakee itsekkin apua lastensuojelusta tai tulee lastensuojeluun omasta halustaan esimerkiksi kuraattorin ohjaamana, tulee yhä moni nuori vastoin tahtoaan. Erityisesti ne nuoret, jotka ovat lastensuojelun piirissä päihteidenkäyttösä, lintsamisen tai muun oireilunsa takia, voivat kokea lastensuojeluun tulon vaikeaksi ja tulevat tapaamisiin pakon sanelemina. Näissä tapauksissa nuoren ensikohtaaminen on erityisen tärkeä.

Nuoren kehitykseen kuuluu usein voimakas tahto pärjätä omillaan ja omien ongelmien kieltäminen. Tai ne asiat, jotka näyttävät vanhemmille, koululle tai muille viranomaisille ongelmina tai kehityksellisinä riskitekijöinä, eivät ole nuoren näkökulmasta ongelmia. Avun tarpeen tunnistaminen ja aikuisen avun hyväksyminen voivat haavoittaa nuoren mielikuvaa omasta pärjävyydestään ja elämänhallinnastaan. Tähän liittyy myös ongelmien kieltäminen tai niiden heijastaminen muihin. Usein nuoret kokevat, että ristiriidat kotona ovat lähinnä vanhempien ongelma, eivät hänen.

Nuoreen ja hänen tilanteeseensa tutustuminen voi auttaa purkamaan vastustusta. Toisaalta nuorella voi olla paljon esimerkiksi kavereilta saatua ”tietoa” lastensuojelusta tai pelko siitä, että hänet otetaan huostaan heti ensimmäisellä tapaamisella. Faktoihin perustuvan informaation kertominen lastensuojelusta ja sen ilmaiseminen, kuinka huolissaan hänen tilanteestaan ollaan, antavat nuorelle oikeamman kuvan lastensuojelusta ja sen toiminnasta.

Lastensuojelutarpeen selvitysprosessi sisältää nuoren omat tapaamiset. Koska nuoren on usein vaikea myöntää haluavansa tilanteen paranemista tai selvittämistä, voi aluksi olla hyvä perustella tapaamisia sillä, että ne kuuluvat selvitykseen ja että ilman nuorta itseään ei arviota suojelun tarpeesta voida tehdä. Usein vastentahtoinen nuori suostuu tulemaan yhteen tai kahteen tapaamiseen. Ensimmäisessä tapaamisessa tulisi kiinnittää huomiota siihen, ettei keskustelu ole vanhempien ja sosiaalityöntekijän keskinäistä. Vanhemmille tulee myös järjestää omat tapaamiset, jossa heillä on tilaisuus purkaa pettymystään nuoren käyttäytymisestä ja pohtia vanhemmuuttaan.

Nuoren ensimmäisessä omassa tapaamisessa kohtaamisen mahdollisuudet ovat yhteisneuvottelua paremmat. Joskus nuori toivoo saavansa apua ja haluaisi kertoa tilanteestaan, mutta vaikeus hyväksyä ja näyttää avun tarve tai vanhempien painostus estävät suostumasta tapaamisiin. Tällöin sosiaalityöntekijä voi lakiin vetoamalla (”lapsi on tavattava henkilökoh- taisesti..”) helpottaa nuoren tilannetta. Nuori voi reilusti sanoa kavereille

ja vanhemmille, että käy tapaamassa ”sossua”, koska on ”pakko”. Sosiaalityöntekijän velvollisuus prosessin johtajana on varmistaa nuoren osallisuus ja kuulluksi tuleminen. Nuoren omassa tapaamisessa sosiaalityöntekijän on saatava luotua nuoreen sellainen yhteys, että tapaamisen päätteeksi tämä on valmis uuteen tapaamiseen. Tässä työssä vastuu on sosiaalityöntekijän, nuori on tehnyt oman osuutensa tullessaan paikalle.

Kohtaava, kuuleva ja läsnä oleva aikuinen

Hotarin (2007) mukaan nuoren tullessa ammattilaisen luokse puhumaan asioistaan hän odottaa tapaavansa ”kohtaavan, kuulevan ja läsnä olevan aikuisen, jonka kanssa voi avoimesti ja luottamuksellisesti yhteistyötä tehden etsiä ratkaisuja nuoren elämän vaikeuksiin”. En ole varma, kuinka paljon lastensuojelun arkityössä mietitään sitä, mitä nuoret aikuiselta ammattilaiselta odottavat. Usein selvitysvaiheessa sosiaalityöntekijällä on oletus nuoren ja perheen ongelmista ja hän toivoo nuorta tapaamalla saavansa vastauksia ja varmuutta siihen, mitä ongelmat ovat ja mistä ne johtuvat. Prosessin edetessä sosiaalityöntekijä arvioi, millä keinoin nuorta ja perhettä voidaan lastensuojelussa auttaa. Usein auttamista toteuttavat käytännössä muut ammattilaiset sosiaalityöntekijän ollessa prosessin omistaja tai johtaja. Prosessia johtaessa ja arviointia tehdessä on riskinä, että nuori muuttuu tekemisen kohteeksi.

Viime vuosina lastensuojeluun on syntynyt yhä vahvempi arviointia korostava työote. Lastensuojelutarpeen selvityksessä on lain mukaan arvioidava muun muassa lapsen kasvuolosuhteita sekä vanhempien ja huoltajien mahdollisuuksia vastata lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Myös lapsen etua on moneen otteeseen arvioidava lastensuojeluprosessien aikana. (Lastensuojelulaki 417/2007.) Laissa ei kuitenkaan juuri puhuta suoranaisesti lapsen auttamisesta. Hurtig (2006) kuitenkin toteaa, että työntekijä ei kerää tietoa lapselta itseään tai muita ammattilaisia varten vaan nimenomaan lasta auttaakseen. Lisääntyvä arviointi- ja selvitystyö vie tilaa sosiaalityön keskeiseltä merkitykseltä psykososiaalisen avun tarjoajana.

Kokemus kohtaamisesta, kuulemisesta ja aidosta välittämisestä voi olla nuorelle ja lapselle merkittävä kokemus. Laakkonen (2007) kuvaa aikuisen ammattilaisen ja nuoren kohtaamista artikkelissaan nuoren ”kesyttämiseksi”. Pikkuhiljaa, olemalla läsnä, nuoren käytettävissä ja tästä välittäen voi syntyä suhde, jossa vuorovaikutus mahdollistuu.

Useat kirjoittajat (ks. Varilo ym. 2000) puhuvat häpeän merkityksestä lastensuojeluperheiden kanssa työskentelyssä. Heidän mukaansa lapsen ainoa tapa välttää häpeän ja syyllisyyden tunteita on olla tapaamatta ketään tai ainakin olla päästämättä ketään lähelle, koskettamaan niin fyysisesti kuin psyykkisesti. Heidän mukaansa häpeän tunteen tehokkaimpia torjuntakeinoja on röyhkeys niin puheissa kuin teoissakin. Tämän ymmärtäminen on antanut itselleni mahdollisuuden yrittää uudella tavalla lähestyä nuorta, joka toimii kuin siili; piikit ovat pystyssä heti kun joku tulee liian lähelle. Kova ja tyly kieli on yritys pitää omassa kontrollissa edes jollain lailla niitä vaikeita tunteita, joita ei voi ulospäin näyttää.

Nuoren ”kesyttämiseen” kuuluu kuitenkin myös vastuu. Sosiaalityöntekijä ei voi kuunnella nuorta ja kohdata hänet ja sen jälkeen tehdä hänestä kirjallinen arvio ja siirtää ”hoitoon” jollekin toiselle. Mikäli nuoren kanssa on syntynyt työskentelysuhde, tulee sille antaa arvoa ja myös aikaa. Työskentelysuhde ei ole sellainen, jonka voi olettaa syntyvän nuoren ja toiseen ammattilaisen välille vain siirtämällä asiakkuus. Kiinnostava kysymys, joka on ollut mielestäni jollakin tapaa ammattilaisten keskusteluissa koko lastensuojelutarpeen selvityksen olemassaolon ajan, on se, mitä teemme sillä tiedolla, mitä asiakkailta saamme. Millä tavalla arvostamme tai arvotamme niitä asioita, joita nuoret luottamuksella kertovat? Miten tuomme ”tiedon” esiin lapsen edun nimissä? Erityisen vaikeita ovat ne tilanteet, joissa joudutaan nopeasti siirtymään selvityksestä suojeluun. Kuinka silloin huolehdimme siitä, että kaiken kuuntelemisen ja kohtaamisen jälkeen nuorelle ei jää olo, ettei olisi kannattanutkaan puhua mitään?

Nuoren tapaamisista perheen tapaamisiin

Lastensuojelussa on perinteisesti ajateltu hyvinkin perhekeskeisesti. Uusi laki ja erilaiset lapsen kohtaamiseen ja kuulemiseen liittyvät työmuodot ovat ajaneet lastensuojelua siihen suuntaan, että lapsi tai nuori on työskentelyn keskiössä. Lastensuojelussa lasta tai nuorta ei voi kuitenkaan tavata ilman vanhempia eikä lapsen tilannetta voi selvittää vain vanhempia tapaamalla (Ervast & Tulensalo 2006).

Lastensuojelun asiakkuuden alussa useammassa kuin joka kolmannessa lastensuojelun asiakasperheessä oli vanhemman tai vanhempien jaksamattomuus läsnä. Vanhemman jaksamattomuus (37 %), perheristiriidat (27 %) sekä vanhempien riittämätön vanhemmuus (28 %) olivat lastensuojeluasiakkuuden taustasyinä, silloin kun lastensuojeluun tulossyy

oli vanhemmassa tai vanhemmuudessa. Vanhemman mielenterveysongelmat ja vanhemman päihiteidenkäyttö olivat yllättäen pienemmässä osassa (molemmat 20 %). (Heino 2007.)

Koivun (2008) pro gradu -tutkielmassa nuoret itse näkivät lastensuojelun tarpeen liittyvän perheen tilanteeseen ja lastensuojelutarpeen arvioinnin olevan perheen tilanteen selvittämistä. Nuoret näkivät perheen vaikean tilanteen heijastuvan nuorten elämään, toisaalta he näkivät, etteivät ammattilaiset saisi tehdä liian suoria johtopäätöksiä siitä, kuinka vanhemman tilanne vaikuttaa nuoreen. (Mt.)

Joskus nuori voi joutua vaikeaan tilanteeseen ollessaan ehkä ainoa, joka kertoo perheen tilanteesta totuudenmukaisesti. Lastensuojeluperheille on yleistä valehtelukommunikaatio: perhe valehtelee työntekijälle asioista ja työntekijä tietää tämän. Työntekijä kuitenkin esittää, ettei tiedä asiaa. Tähän perhe vastaa lisäämällä omaa valehteluaan. Tälle pohjalle ei työskentelyä voi rakentaa, tai ainakin se on vain näennäistä ja estää oikean avun antamisen ja saamisen. (Ks. Varilo ym. 2000.)

Ervast ja Tulensalo (2006) ovat pohtineet sitä, kuinka lojaaleja lapset ovat suhteessa vanhempiinsa. Heidän mukaansa lojaalius ei ole este tapaamisille ja vaikeista asioista puhumiselle. On kuitenkin hyvä huomioida se, ettei nuori joudu liian vaikeaan asemaan perheen salaisuuksien paljastajana. Nuoren kokemukset ja kuvaukset perheen tilanteesta ovat usein kuitenkin kokonaistilannetta valaisevia, ja ne on tärkeää palauttaa tiedoksi vanhemmille. Erilaisissa nuoruuteen liittyvissä tilanteissa, joissa nuori rikkoo sääntöjä ja vanhemmat ovat tilanteesta avuttomia, tulisi tavata koko perhettä. Pelkästään nuorta tapaamalla on vaikea vaikuttaa tilanteeseen. Vanhempien tapaaminen sen sijaan voi vaikuttaa myös nuoren tilanteeseen, mutta tapaamatta nuorta ei voi saada kokonaiskuvaa tilanteesta. Hyvin usein tavattuaan vanhemmat ensin sosiaalityöntekijän huoli perheen tilanteesta voi olla suuri. Usein huoli vähenee, kun työntekijä tapaa myös nuoren ja kuulee tämän mielipiteitä ja näkemyksiä tilanteesta. Usein perheen puheyhteys on kriisitilanteessa niin huono tai välit niin ristiriitaiset, ettei nuoren ja vanhempien keskustelu vaikeista asioista ilman ulkopuolista onnistu. Tällöin pelkästään kaikkien osapuolien kuuleminen voi auttaa akuutin tilanteen ratkaisemisessa.

Nuori on yleensä kiintynyt ja kiinnittynyt perheeseensä, oli se millainen tahansa. Nuoret ovat kokemukseni mukaan herkkiä kuuntelemaan sitä, miten heidän perheestään puhutaan ja syyllistetäänkö vanhempia perheen tilanteesta. Myös vanhemmat kokevat usein syyllisyyttä tai tuntevat, että heitä

syylistetään tilanteessa, jonka he näkevät johtuvan nuoren toiminnasta. On huomioitava se, millaista kuvaa lastensuojelussa perheestä rakennetaan. Nuorelle on tuskallista kuulla, kuinka ”erilainen” hänen vanhempansa tai perheensä on suhteessa muihin. Olisikin mietittävä, miten perhettä ja vanhempia voisi pitää arvossa ja antaa heille arvo nuoren silmissä myös silloin kun vanhemmuudessa on puutteita. Lastensuojelussa on kuitenkin tyypillisesti tapana etsiä ”syitä” niin nuoren käytökselle, lastensuojeluun tulolle kuin sijoituksellekin. Se mitä ja miten puhutaan ja mitä perheestä kirjoitetaan, on kuitenkin merkittävää sen kannalta, minkälaista elämäntarinaa nuori pystyy itselleen mielessään luomaan niin itsestään, perheestään kuin historiastaan. Nuoren takia sosiaalityöntekijän tulisi yrittää antaa myös vanhemmalle (ihmis)arvo tilanteessa kuin tilanteessa.

Välineet avuksi vuorovaikutuksen luomiseen

Kukkonen-Lahtinen (2008) esittelee ajatuksiaan nuoren kohtaamisen mahdollisuuksista psykiatrisena sairaanhoitajana nuorten päivätoiminnassa. Artikkelissaan hän tuo esiin kokemuksiaan nuoren kanssa työskentelystä elämäntarinan, sukupuun ja verkostokartan avulla. Hänen mukaansa nuoren kanssa työskennellessä rakennetaan yhteistä kieltä ja jaettua ymmärrystä nuoren tilanteesta. Keskusteluissa on häneen mukaansa kyse paitsi nuoren elämäntilanteen ja ongelmien kartoittamisesta myös ratkaisujen ja voimavarojen luomisesta. Yhteisen jaetun ajan ja kielen avulla nuori saa kertoa tarinaansa. Tässä voidaan huomata nuoren mahdollinen ongelmiin kietoutunut, epäsuotuisa tai paikallaan junaava tarina, jossa ei ole tulevaisuudennäkymää. Yhdessä työntekijän kanssa nuori voi jäsentää menneitä tapahtumia, saada käsityksen siitä, minne on matkalla, ja löytää myös omia voimavarojaan. (Mt.)

Lastensuojelussa on nuorten kanssa käytetty paljon samoja edellä mainittuja menetelmiä. Lisäksi lastensuojeluun on luotu erilaisia lomakkeita, joiden avulla voidaan arvioida muun muassa nuoren masentuneisuutta, päihteiden käyttöä ja verkostoa. Oma kiinnostukseni lomakkeiden kehittelyyn ja käyttöön on vaihtunut alun innostuksesta harkitumpaan suuntaan. Joissakin tilanteissa totesin, että nuori koki lomakkeet koulutehtävien tyyppisinä pakollisina tehtävinä, joiden täyttämiseen menee paljon aikaa ja joiden informaatioarvo voi olla melko pieni. Pesäpuu ry:n kehittämät Mun Stoori -kortit ovat mielestäni hyvä esimerkki toimivista välineistä, jotka avaavat kommunikaatiota ja joiden ulkonäkö on nuorille sopiva.

Kortteja on helppo käyttää esimerkiksi tutustumiseen. Myös Mythos- ja Saga-korteilla voidaan saada aikaan keskustelua esimerkiksi erilaisista rooleista perheessä.

Ervast ja Tulensalo (2006) toteavat, että sosiaalityöntekijöiden into menetelmien käyttöön on tiettyä uutuudenviehätystä, mutta lapsilähtöisyyden tullessa tutummaksi välineet ja menetelmät itsessään menettävät merkitystään ja tulevat väyläksi lapsen kohtaamiseen.

Itse olen kokenut mielekkäimmäksi juuri sukupuun ja verkostokartan piirittämisen. Niiden avulla sosiaalityöntekijä saa huomattavasti laajemmän ymmärryksen nuoren perheestä ja suvusta, jolloin yhdessä nuoren kanssa voidaan tehdä arvokkaita huomioita siitä, kuinka esimerkiksi nuoren oman äidin ja tämän äidin, nuoren isoäidin, suhde voi olla hyvin samantapainen kuin nuoren suhde omaan äitiinsä. Sukupuun ja verkostokartan avulla nuoren läheisverkosto tulee kartoitettua, mutta samalla saadaan yhteistä ymmärrystä siitä, mistä nuori on ”kotoisin”. Sukupuun tarkastelu koko perheen kanssa voi tuoda siihen taas aivan uusia ulottuvuuksia. Elämäankaari taas kertoo siitä, millainen nuoren lapsuus on ollut, kuka häntä on hoivannut ja kuinka paljon mahdollisesti vaurioittavia tai korjaavia kokemuksia elämänsäkaareen on mahtunut. Joskus nuori huomaa elämänsäkaarta tehdessään, kuinka ”tavallista”, ”normaalia” ja usein myös ”onnellista” lapsuutta hän on elänyt, miten hänestä on pidetty huolta ja rakastettu. Toisella tavalla puhuttelevia ovat tilanteet, joissa elämänsäkaari on kovin rikkonainen tai sen hahmottaminen on nuorelle vaikeaa tai jopa mahdotonta puuttuvien muistojen takia.

Olen usein joutunut kasvokkain myös omien ja kollegoideni ennakkoletusten kanssa: nuori ei varmasti tule tapaamiseen, tai jos tulee, niin hyvin vastentahtoisesti eikä suostu puhumaan mitään. Tai epäilemme, että tapaamiset ovat nuorille ”yhtä tuskaa”. Erilaiset oletukset ohjaavat toimintaamme. Jos oletamme, ettei nuori tule tapaamiseen tai suostu puhumaan, annamme huomaamattamme nuorelle mahdollisuuden olla tulematta tai puhumatta, emmekä itse näe suurta vaivaa asian eteen. Toteamme vain, että näinhän juuri ennustimmekin tapahtuvan.

Mieleeni on jäänyt erityisesti eräs hiljainen nuori tyttö, joka tuli tapaamisiin sovitusti mutta joka oli kovin hiljainen ja varautunut. Jossain vaiheessa ajattelin, että hän inhoaa tapaamisiamme. Omasta mielestäni en onnistunut luomaan lyhyessä ajassa parasta mahdollista suhdetta tyttöön. Pyysin häneltä tapaamisten lopussa palautetta työskentelystä lomakkeella (ks. myöhemmin nuoren palautteesta). Lomakkeeseen tyttö

antoi tapaamisten arvosanaksi 9 (asteikolla 4–10) ja oli kirjoittanut, että oli pitänyt tapaamisia mukavina ja oli kokenut tärkeäksi, että oli saanut kertoa tilanteestaan omasta näkökulmastaan. Yllätyin paljon tästä palautteesta ja keskustelimme siitä. Mietin jälkepäin, kuinka paljon oma oletukseni siitä, että tyttö inhosi tapaamisia vaikutti niiden laatuun. Ehkä ahdistuin itse tytön hiljaisuudesta ja varautuneisuudesta ja yritin lopettaa tapaamiset lyhyeen.

Tärkeimpiä vuorovaikutuksen laatuun ja myös syvyyteen vaikuttavia tekijöitä ovat luottamus ja turvallisuus. ”Luottamuksen syntyminen saattaa jo sellaisenaan olla nuorelle emotionaalisesti hyvin tärkeä, korjaava ja ainutlaatuinen kokemus”. Nuori on jo pitkällä, kun hän pystyy mielikuvissaan luomaan uutta ja parempaa itselleen ja miettimään myös tulevaisuutta. Työntekijän haastava tehtävä on ohjata nuorta muutokseen. Muutostarinaa ei voi kuitenkaan rakentaa tyhjästä, sen täytyy lähteä syntymään siitä sosiaalisesta ympäristöstä, jossa nuori elää. Työntekijän tulee myös varoa muutostoiveiden julkituomista kovin varhain ja voimakkaasti. Jos nuori ei tunne muutostoivetta omakseen, hän voi kokea, ettei kelpaa työntekijälle omana itsenään vaan hänen tulisi muuttua tullakseen hyväksytyksi. Nuoren väärin tekojen erottaminen nuoresta itsestään ja hänen persoonastaan on myös tärkeää, vaikka ei olekaan syytä hyväksyä kaikkia tekoja. (Kukkonen-Lahtinen 2008.)

Lastensuojelutyössä toivon ylläpitäminen on tärkeää. Toivon ja positiivisten asioiden välittämiseen tulisi kiinnittää entistä enemmän huomiota erityisesti niissä tilanteissa, joissa joudutaan puhumaan negatiivisista asioista tai asioista, jotka perheessä eivät suju. Asiakasperheistä tulisi pitää jollakin tavalla kiinni, säilyttää yhteys, vaikka perhe ei sitä itse toivoisikaan. Nuoren sinnikäs tavoittelu voi kuitenkin välittää kuvaa aidosta välittämisestä. Monissa perheissä saatetaan vältellä asioiden selvittelyä ja lyhytkin hyvä jakso antaa aiheen katkaista yhteyden lastensuojeluun. Kuitenkin sen tiedon välittäminen, että nuori voi olla lastensuojeluun itse yhteydessä ja että täällä häntä halutaan edelleen tavata, vaikka hän ei olisi tapaamisiin tullutkaan, voi olla merkittävää. Myös erilaiset pienet yhteydenpidot, kuten muistutus tapaamisesta tekstiviestillä tai soittaminen, voi luoda yhteyttä ja helpottaa yhteydenottoa. Älä siis oleta vaan luo toivoa ja pidä sinnikkäästi kiinni!

Nuorten antama palaute

Hankkeen aikana pohdimme työryhmässä, kuinka nuoren osallisuutta voitaisiin lisätä. Nuoren kokemukset lastensuojelusta tai prosessista jäi usein myös sosiaalityöntekijälle tavoittamattomaksi. Totesimme, että ainoa tapa saada esille nuorten kokemuksia työskentelystä on pyytää palautetta heiltä itseltään. Tätä varten kehitin Nuoren palautelomakkeen (ks. liite 1), jolla olemme pyytäneet palautetta lastensuojelun työskentelystä 12–17-vuotiailta asiakkailta. Esimerkkinä toimivat muissa hankkeissa kehitetyt palautesysteemit (ks. esim. Levamo 2007; Muukkonen 2008).

Yleisimmin käytimme palautelomaketta siinä vaiheessa, kun lastensuojelutarpeen selvitys oli saatettu päätökseen. Sosiaalityöntekijä antoi lomakkeen nuorelle täytettäväksi viimeisessä tapaamisessa tai loppuneuvottelussa. Lomakkeella pyydettiin palautetta kuitenkin myös muissa lastensuojeluprosessin vaiheissa, kuten pitkän asiakkuuden loppussa tai nuoren siirtyessä jälkihuoltoon.

Nuorten suhtautuminen palautteen antamiseen on ollut pääsääntöisesti positiivista. Muutama ei ole jaksanut täyttää lomaketta loppuun saakka, ja vastauksissa on siksi puutteita. Yllättäen palautteen keräämisessä onkin ollut vaikeinta saada sosiaalityöntekijät pyytämään palautetta nuorilta. Moni työyhteisössämme ei ole palautetta pyytänyt. Olen pohtinut johtuuko palautteen pyytämisen korkea kynnyks kiiireestä vai siitä, että palautetta voi olla vaikea pyytää ja sitä on vaikea ottaa vastaan. Moni sosiaalityöntekijä on kuitenkin kerran palautetta pyydettyään pyytänyt sitä sen jälkeen monta kertaa.

Forsberg (2000) on tuonut esiin lapsia ensi- ja turvakodeissa tutkiessaan, että lapsen palautetta ja lapsisensitiivisiä palautteen keinoja ja reflektointia tulisi lisätä käytännön auttamistyössä. Kokemusteni mukaan nuoret antavat melko rehellistä palautetta ja osaavat antaa sekä kritiikkiä että positiivista palautetta työskentelystä. Sosiaalityöntekijänä olen ottanut nuorten palautteen joka kerta hämmentyneenä vastaan. Nuoret ovat harvinaisen tarkkasilmäisesti analysoineet prosessin onnistumisia ja epäonnistumisia. Olen ollut myös hämmästynyt siitä, kuinka positiivisia kommentit ovat olleet. Toisaalta kaikkein vaikeimmissa asiakastapauksissa palaute on ehkä jäänyt pyytämättä, varsinkin jos tapaamisissa on paljon muita keskenkäisiä ja hankalia asioita käsiteltävinä. Toisaalta myös Ervastin ja Tulensalon (2006) mukaan lapset antoivat selvitystyöskentelyssä hyvää palautetta. Erityisesti hyvää palautetta sai heidän mukaansa mukava tekeminen ja se, että sai

puhua. Tapaamisissa ikävä palaute liittyi siihen, että jokin mukavampi tai mieluisampi asia tuli keskeyttää tapaamisten takia.

Palaute on ollut itselleni mahdollisuus jatkuvasti tarkastella tekemääni työtä. Palauteiden kautta olen joutunut muun muassa miettimään omia neuvottelukäytäntöjäni ja yleisesti neuvottelutapoja lastensuojelussa, koska nuoret pääsääntöisesti edelleen kokevat yhteiset neuvottelut ”tylsinä”.

Palautetta kerättiin vuonna 2008 noin kolmeltakymmeneltä 12–17-vuotiaalta nuorelta. Hieman yli puolet vastaajista oli tyttöjä. Suurin osa vastaajista valitsi ensimmäisen kysymyksen kohdalla ensimmäisen tai toisen ”naaman” vasemmalta kuvastamaan omaa oloa (ks. liite 1). Valintaan pyydettiin lomakkeessa perusteluja. Nuoret olivat vastanneet hyvin monipuolisesti, mutta joskus yksi sana riitti selventämään, miksi nuoren olo oli sillä hetkellä hyvä, kuten seuraavissa vastauksissa:

”koekoriutus” (poika, 17 v.)

”kesäloma” (tyttö, 13 v.)

Jotkut olivat perustelleet hyvää mieltään laajemminkin ja liittäneet sen nimenomaan lastensuojelun työskentelyyn.

”No koska kaikki menee tosi hyvin!” (tyttö, 14 v.)

”Koska minulla on hyvä ja turvallinen olo” (tyttö, 16 v.)

Kukaan vastaajista ei valinnut lomakkeen oikeassa laidassa olevia surullisia tai vihaisia naamoja. Sen sijana muutama valitsi kolmannen lähinnä hämmästyttä tai kummastusta osoittavan naaman vasemmalta. Näistä vastauksista nousikin esiin ihmettely työskentelyä tai tilannetta kohtaan.

”Melkein kaikki on ennallaan” (poika, 12 v.)

”Tässäkö tää oli?” (tyttö, 15 v.)

Näiden vastaajien kanssa olisi ollut mielenkiintoista käydä keskustelua siitä, mitä he odottivat työskentelyltä alun perin. Muutos on selvästi ollut nuoren näkökulmasta liian pieni tai työskentely on loppunut ehkä liian

aikaisin. Erään vastaajan tämän suuntainen kommentti vaikutti siihen, että itse päätin työskennellä perheen kanssa vielä hieman pidempään, sillä nuoren palautteesta tuli sellainen vaikutelma, että asioita on vielä puhumatta tai ehkä emme ole vielä päässeetkään keskustelemaan oikeista asioista. Ilman näitä palautteita nuoren kokemus olisi jäänyt saavuttamatta, eikä sosiaalityöntekijälle olisi jäänyt mahdollisuutta vielä muuttaa tilannetta – tavata uudelleen tai jatkaa asiakkuutta.

Palautteissa iloinen yllätys oli se, että kaikki nuoret ilmoittivat tietävänsä, miksi ovat lastensuojelun asiakkaina. Yhtä lukuun ottamatta kaikki myös tiesivät, kuka oli heidän asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä. Yhden vastaajan epätietoisuus oli aivan aiheellinen, hänen oma sosiaalityöntekijänsä oli pitkään poissa ja sosiaalityöntekijää paikkasivat muut henkilöt. Jäin miettimään, keskusteltiinko tämän nuoren kanssa siitä, miksi hänellä ei ole omaa sosiaalityöntekijää ja mitä nuorelle merkitsi olla ilman omaa sosiaalityöntekijää. Olen yllättäen huomannut, että ”oma sosiaalityöntekijä” on nuorelle merkityksellinen asia. Nuoret ovat usein kysyneet: ”Ootsä mun sossu?” ”Oman sossun” olemassaolo on ollut merkityksellistä myös silloin, kun nuori on lähtenyt sijoitukseen kauemmaksi. Silloin olemme keskustelleet siitä, vaihtuuko sosiaalityöntekijä vai jatkaako sama työntekijä työskentelyä nuoren kanssa. Nuoret ovat joskus toivoneet sosiaalityöntekijän säilymistä lastensuojelun asiakkuuden siirtyessä jopa toiseen kuntaan.

Olen kuullut myös hauskoja keskusteluja nuorten välillä siitä, kuka on kenenkin ”oma sossu”. Nuorelle on tärkeää, että on joku joka hänet tuntee ja on hänelle oma, vaikka usein ”oma sossu” ei voikaan toimia aivan nuoren toiveiden mukaisesti. Mielestäni nuorten kohdalla tulisi erityisesti kiinnittää huomiota siihen, että sosiaalityöntekijä olisi pysyvä. Näillä nuorilla on usein takana paljon muutoksia, aikuisten vaihtumisia ja pettymisiä aikuisiin. Lastensuojelussa tulisi kai välttää lisäämästä tätä taakkaa. Ainakin sosiaalityöntekijän vaihtuessa nuorella tulisi olla oikeus kuulla, ettei muutos johdu hänestä, ja nuori olisi hyvä ”vaihtaa saattaen”, jotta työskentely uuden työntekijän kanssa lähtisi mahdollisimman helposti käyntiin.

Palautteiden mukaan nuori oli pääsääntöisesti saanut oman kutsukirjeen tapaamiseen ja tapaamisista oli sovittu hänen kanssaan. Vastaajista noin puolet ilmoitti, että oli halunnut itse tavata lastensuojelun työntekijöitä. Ne, jotka eivät olleet itse saaneet päättää, haluavatko tavata vai eivät, ilmoittivat päätöksen tapaamisesta olleen yleisimmin joko lastensuojelun tai vanhempien. Lastensuojelun toive nuoren tapaamiseen tuli monella

tavalla esiin. Erään nuoren osuva kommentti siihen, kuka päätti puolestasi, oli että päätös tapahtui ”*aivopesun*” kautta. Tunnistin kommentista itsenikin käyttämän niin sanotun motivointipuheen, jolla nuori yritetään saada tapaamiseen ”ainakin kerran”. Loppujen lopuksi ammattilaisen käyttämä motivointipuhe ja perusteiden antaminen nuorelle ei ole niin kaukana nuoren ilmaisemasta ”aivopesusta”. Tämä ei kuitenkaan voi olla jatkuvasti käytössä oleva toimintatapa, vaan ammattilaisen vastuulla on yrittää herättää nuoren oma motivaatio keskusteluihin, tapaamisiin ja avun vastaanottamiseen.

Lähes kaikki vastaajat olivat sitä mieltä, että heiltä oli kysytty mieli- pidettä päätöksiä tehdessä ja tapaamiset oli järjestetty sopivassa paikassa sopivaan aikaan, ja kaikki vastaajat olivat sitä mieltä, että heille oli annettu mahdollisuus kertoa oma näkemyksensä tilanteesta. Näiden vastausten perusteella nuoren osallisuus omassa prosessissaan toteutuu melko hyvin.

Thomas (2002) on hahmotellut osallisuuteen kuuluvaksi mahdollisuuden valita, saada tietoa, vaikuttaa prosessiin, ilmaista itseään, saada apua ja mahdollisuuden itsenäisiin päätöksiin. Palautteen mukaan osallisuus on siis toteutunut monin osin lastensuojelun työskentelyssä. Useampi nuori kuitenkin antoi palautetta siitä, ettei ollut tiennyt, että hänellä on oikeus lukea itseään koskevat muistiinpanot. Mietityttämään jäikin se, unohdetaanko nuoren kanssa keskustella siitä, miten hänen kertomaansa dokumentoidaan, mihin tietoja kirjataan ja miten dokumentteja käytetään lastensuojelun työskentelyssä. Dokumentoinnin merkitys on kuitenkin lastensuojelussa merkittävä. Nuorelle olisi hyvä antaa mahdollisuus lukea lastensuojelun dokumentteja ja antaa mahdollisuus myös korjata epätarkkuuksia. Tällä voitaisiin välttyä siltä, että nuori ei tiedä, mitä tietoa hänestä kootaan ja mihin sitä käytetään.

Lomakkeen toinen osuus koski nuoren kokemusta siitä, kuinka hänet on asiakkaana kohdattu ja miten vuorovaikutus työntekijöiden kanssa on onnistunut. Kaikki paitsi yksi vastaaja ilmoitti, että hänen toiveitaan ja ajatuksiaan kuunneltiin lastensuojelussa. Enemmän vaihtelua oli siinä, ymmärsivätkö työntekijät nuoren toiveita ja ajatuksia ja ymmärsivätkö työntekijät, millaista nuoren elämä on. Tämän mukaan nuoria siis lastensuojelussa kuunnellaan, mutta nuoren ymmärtäminen vaihtelee. Tätä selvittää paljon myös se, että kyseessä on aikuisen ja nuoren kohtaaminen. Aikuinen ei välttämättä nuoren näkökulmasta voikaan ymmärtää tämän elämää kaikkine kiemuroineen. Toisaalta tätä on mielenkiintoista pohtia siitä näkökulmasta, onko tapaamisissa puhuttu oikeista asioista, onko nuo-

ren elämä nähty sellaisena kuin hän itse sen kokee vai onko elämäntilanne nähty huonompana tai parempana kuin nuoren oma kokemus on.

Nuorten vastaukset siitä, oliko lastensuojelun työntekijöille vaikea puhua, vaihtelivat eniten. Alle puolet oli sitä mieltä, että työntekijöille ei ollut vaikea puhua. Loput olivat sitä mieltä, että työntekijöille oli vaikea puhua tai vaikea puhua joskus. Nuoret selittivät puhumisen vaikeutta muun muassa, koska ”*pelottaa joskus*” (poika, 12 v.), ”*en tiedä*” (tyttö, 14 v.). Eräällä vastaajalla oli kokemusta useista sosiaalityöntekijöistä, ja hän liitti puhumisen vaikeuden sosiaalityöntekijän persoonaan: toisille työntekijöille puhuminen oli vaikeaa. Joskus vaikeampaa kuin työntekijöille puhuminen on puhua omille vanhemmille, kuten 17-vuotias poika ilmaisi:

”Työntekijöille ei ollut vaikea puhua, vaikeampi on ollut puhua äidille.”

Nuorten ei siis ole aivan helppoa avautua työntekijöille ja alkaa kertoa omasta elämästään. Tämä tulisi huomioida nuoren kanssa työskennellessä. Joskus tuntuu, että nuoren elämäntilannetta selvittelään hyvin nopeasti ja suorasukaisesti. Olisiko todelliselle tutustumiselle mahdollista antaa aikaa? Sosiaalityöntekijöiden tulisi huomioida myös se, kuinka valmis nuori on puhumaan asioistaan vanhemmilleen ja kuinka työntekijä voisi olla rakentamassa siltaa ja parantamassa perheen kommunikaatiota. Kuinka nuori voitaisiin paremmin huomioida vaikeissa tilanteissa ja etsiä ja miettiä yhteisiä sanoja asioiden kertomiseen esimerkiksi vanhemmalle?

Lastensuojelun merkityksestä, siitä auttoiko lastensuojelutyöskentely loppujen lopuksi, oli vaihtelevia kokemuksia. Kysymykseen vaikuttavuudesta ei olekaan helppoa löytää evidenssiä. Noin puolet vastaajista oli sitä mieltä, että lastensuojelun työskentely on parantanut perheen tilannetta. Asiaa kysyttiin myös avoimella kysymyksellä, jossa sai laittaa kommenttinsa siitä, pysyikö tilanne ennallaan vai menikö parempaan tai huonompaan. Tilanteen paraneminen ja avun saaminen näkyivät nuorten mukaan muun muassa seuraavilla tavoilla:

”asiat sujuvat paremmin” (tyttö, 16 v.)

”kyllä asiat muuttuneet parempaan suuntaan, alamme ymmärtää toisiamme” (tyttö, 14 v.)

”äidin kanssa sujuu paremmin” (tyttö, 16 v.)

”no neuvoja on saatu” (poika, 12 v.)

”harrastuksissa” (poika, 16 v.)

”elämä muuttui kokonaan, nyt on hyvä!” (tyttö, 14 v.)

”autto koulukiusaamisjutussa” (tyttö, 14 v.)

”perheen sisällä asiat muuttuivat vähän, itse olen ennallaan” (poika, 16 v.)

Moni vastaaja totesi, että tilanne oli muuttunut parempaan, mutta vielä oli vaikeaa sanoa, miten tilanne oli konkreettisesti muuttunut ja miten se näkyi. Lastensuojelutyöskentely ”*auttoi vaan*” tai ”*auttoi vähän jotenkin*”. Surullisinta luettavaa nuorten vastauksissa oli, jos tilanne ei ollut muuttunut mihinkään, vaan kaikki oli pysynyt ennallaan. Näissä tilanteissa olisi mielenkiintoista haastatella sosiaalityöntekijöitä: oliko tilanne lastensuojelun näkökulmasta muuttunut? Miten tilanteen muuttuminen parempaan on tulkittu, mikäli tilanne ei ole todellisuudessa nuoren näkökulmasta muuttunut? Jos näiden vastaajien asiakkuus on lopetettu selvityksen tekemiseen, millainen kokemus heille on jäänyt lastensuojelun mahdollisuuksista vaikuttaa tai auttaa, jos tilanne ei ole muuttunut työskentelyn aikana millään tavalla?

Nuoria pyydettiin arvostelemaan kouluarvosanalla lastensuojelun työskentelyä. En laskenut keskiarvoa, sillä vastaajia oli suhteellisen vähän ja osa nuorista oli jättänyt arvosanan antamatta. Arvosanat olivat viiden ja yhdeksän ja puolen väliltä painottuen kuitenkin noin kahdeksaan. Viimeinen avoin kysymys oli vapaa kaikille ajatuksille siitä, kuinka työskentely sujui ja mitä voisimme tehdä jatkossa toisin. Tässä joitakin vastauksia:

”Palaverit oli tylsiä, toisaalta ei oikeudenkäynnistä mitään kivoja ole, eli pakko ne neuvottelut on pitää, neuvotteluissa puhutaan ikävistä asioista” (poika, 17 v.)

”yhteiset tapaamiset tylsiä, omat ihan mukavia” (poika, 16 v.)

”omat tapaamiset ollu ok” (poika, 17 v.)

”kahvitarjoilu puuttui” (poika, 16 v.)

”kysymykset (jotkut) oli tylsiä” (tyttö, 14 v.)

Vastauksissa korostui nuorten negatiiviset kokemukset yhteisneuvotteluista. Niissä puhutaan ikävistä asioista, ja ne koettiin jopa ”oikeudenkäyntien” tyyppisinä pakollisina asioiden selvittelyinä ja neuvottelemisina. Kuinka nuoren sitten saisi paremmin neuvotteluissa mukaan ja kuinka asioita voitaisiin käsitellä niin, etteivät pelkät ikävät asiat olisi pinnalla? Ehkä neuvottelutapa, jossa työparista toinen huomioisi tilanteesta jatkuvasti nuoren ja hänen mielipiteensä, voisi olla nuorta huomioivampi. Myös asioiden käsittely nuoren kanssa kahdestaan ennen neuvottelua voisi tehdä tilanteesta hänelle helpomman. Lisäksi neuvottelurungon miettiminen ennakkoon voisi tuoda vain tärkeät asiat käsittelyyn. Jos runkoon olisi erityisesti huomioitu se, että nuoren mielipidettä kysytään usein, voisi se auttaa nuoren huomioinnissa. Toisaalta pelkkä nuoren mielipiteen huomioiminen ei riitä. Olisi varmasti syytä miettiä, millaista kieltä neuvotteluissa käytetään. Puhutaanko nuoresta hänen ylitseen, hänen puolestaan tai kuin hän ei paikalla olisikaan? Sosiaalityöntekijän tulisi neuvottelua vetäessään pitää huolta, että tätä eivät tee myöskään muut paikalla olevat ammattilaiset tai nuoren läheiset.

Osa nuorista on kokenut lastensuojelutyöskentelyn hyvin positiivisena asiana elämässään. Tätä kuvaavat muun muassa seuraavat kommentit:

”Olen tyytyväinen, koska asiat hoidettiin mielestäni oikein ja hyvin.”
(poika, 12 v.)

”Kaikki oli mukavaa.” (tyttö, 13 v.)

”Oli mukavaa kun sai kertoa oman mielipiteensä.” (tyttö, 16 v.)

”Asioista puhuminen on auttanut ja on ollut mukavaa” (poika, 12 v.)

Tyytyväisyys lastensuojeluun näyttää liittyvän hyvin paljon siihen, että nuorta on kuunneltu, hän on saanut puhua ja hänen mielipiteitään on arvostettu. Tämä on mielenkiintoista, kun miettii, kuinka vaikeaa nuorten tapaaminen sosiaalityöntekijöille joskus on. Oikeastaan ei tarvita kovinkaan paljon muuta kuin aitoa kiinnostusta ja kuulemisen taitoa. Joskus yhteys nuoreen syntyy helposti, vuorovaikutus on luontevaa ja ”henkilökemiat” toimivat, kuten tulee esiin seuraavan 14-vuotiaan tytön kommentista:

”(työntekijän nimi) on rento tyyppi. KIVAKIVAKIVA. Sen kaa oli hauskaa.”

Todellisen kohtaamisen, tällaisen usein harvinaisen tähtihetken, merkitys nuorelle ja myös työntekijälle on suuri.

”Mennyt paljon parempaan. Juu (työntekijän nimi) muutti mussa paljon!”

Liite 1. Palautelomake nuorelle

Leppävaaran perhe- ja sosiaalipalvelut/lastensuojelu, Espoon kaupunki
Pääkaupunkiseudun lastensuojelun kehittämisyksikköhanke

PALAUTELOMAKE NUORELLE

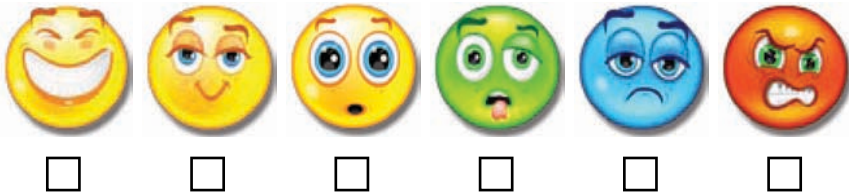
Miltä lastensuojelutyöskentely perheessäsi tuntui, missä onnistuttiin, missä taas mentiin ihan metsään? Anna palautetta, jotta osaisimme jatkossa tehdä paremmin!

Päivämäärä: _____

Ikä: _____

Olen: tyttö _____ poika _____

1. Oloni tällä hetkellä on:

Miksi _____

Vastausohje: Kerro mielipiteesi merkitsemällä kysymyksen perään K (= kyllä) tai E (= ei)

1. Tiedän, miksi olen lastensuojelun asiakkaana.____
2. Tiedän, kuka on minun asioistani vastaava sosiaalityöntekijä.____
3. Olen saanut oman kutsun tapaamisiin, tapaamisista on sovittu minun kanssani.____
4. Olen itse halunnut tavata lastensuojelun työntekijöitä tai saanut päättää haluanko tavata.____
→ jos vastasit ei, kuka päätti puolestasi?
5. Mielipidettäni on kysytty asioista päätettäessä.____
→ missä asioissa mielipidettä ei kysytty?

6. Minulle on kerrottu, että saan lukea itseäni koskevat muistiinpanot.____
7. Tapaamiset järjestettiin hyvään aikaan ja minulle sopivassa paikassa.____
→ jos vastasit ei, missä ja miten olisit halunnut tapaamisten tapahtuvan?

8. Minulle on annettu mahdollisuus kertoa oma näkemykseni tilanteestani.____

	kyllä	joskus	ei
a) Koen, että ajatuksiani ja toiveitani kuunneltiin			
b) Koen, että asioitani hoitavat työntekijät ymmärsivät, millaista elämäni on			
c) Työntekijät ymmärsivät toiveitani ja ajatuksiani			

d) Minun on ollut vaikea puhua työntekijöille → miksi on ollut vaikea puhua?			
e) Lastensuojelutyö auttoi minua ja perhettäni → miten auttoi? → mitä apua olisit vielä toivonut?			
f) Tapaamisissa puhuttiin oikeista asioista / tehtiin oikeita asioita → jos vastasit ei, mistä olisit halunnut keskustella/ mitä muuta tehdä?			

9. Miten koet elämäsi muuttuneen lastensuojelun työskentelyn aikana (parempaan/huonompaan)? Vai pysyikö kaikki ennallaan?

10. Anna palautetta asioitasi hoitaneille lastensuojelun työntekijöille. Mikä oli mukavaa, mikä tylsää? Mitä olisimme voineet tehdä toisin?

Anna arvosana lastensuojelun työskentelylle asteikolla 4–10 (jos 4 = huonoa, turhaa, ei auttanut mitenkään, 10 = auttoi paljon, olen tyytyväinen).

arvosanani: ____

Kiitos !!!

8. Sosiaaliohjauksen kehittäminen lastensuojelussa

LAURI KARJALAINEN

Toiminnan kuvaus ja tavoitteet

Kehittämisyksikkötoiminnan tavoitteena sosiaaliohjauksen osalta oli jäsentää Kaarelan alueen lastensuojelun sosiaaliohjausta ja sen toimintatapoja sekä kehittää niitä koko lastensuojelun asiakasprosessia tukeviksi. Tavoitteeseen pyrittiin tekemällä selvitys sosiaaliohjauksen toimintatavoista Kaarelan toimipisteessä, minkä jälkeen selvityksen tulokset sijoitettiin lastensuojelun asiakasprosessiin. Toimintatapojen paikan asiakasprosessissa määritteli asiakasohjautuminen, eli se kuinka asiakas ohjautuu tiettyyn sosiaaliohjauksen työmuotoon. Toimintatapana voi olla esimerkiksi perhetyö tai ryhmät. Tavoitteena oli lisäksi etsiä mahdollisiin aukkokohtiin uusia toimintatapoja muista toimipisteistä, tutkimuksista, raporteista sekä aivo-riihimäisesti kehittää täysin uusia malleja. Kehittämiseen kuului kiinteänä osana kehittämistyön dokumentointi ja arviointi, joiden avulla pyrittiin mallintamaan alueellista kehittämistyötä, sen haasteita ja hyötyjä.

Toiminnan ja tavoitteiden toteutuminen

Kehittämisyksikkötoiminnan alussa mukana olleet kolme sosiaaliohjaajaa saivat jokainen oman kehittämistehtävänsä. Näin ollen jokainen pystyi tekemään selvitystyötä itsenäisesti, muiden työskentelytahdista ja perustyöstä

mahdollisimman riippumattomina. Vähintään kerran kuussa sosiaaliohjaajat kävivät ryhmäkeskustelun, mikä toimii areenana, jossa tuotiin selvityksiä muiden luettavaksi ja arvioitavaksi. Ryhmäkeskusteluissa kirjaamisvuoro oli kiertävä, jolloin jokainen kantoi omalta osaltaan vastuun valmisteluista ja yhteenvedoista. Ryhmäkeskustelut antoivat lisää varmuutta työn tekemiseen sekä selkiyttivät sosiaaliohjaajien välisiä vastuunjakoja.

Tavoitteita työstettiin yhteisissä kehittämispäivissä. Työntekijöille annettussa ennakotehtävässä he vastasivat kysymyksiin, jotka liittyivät sosiaaliohjauksen työnkuvaan sekä sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien yhteistyön muutostarpeisiin. Kehittämispäivän alustuksessa käsiteltiin sosiaaliohjaajien tekemää selvitystä sosiaaliohjauksen toimintojen sijoittumisesta lastensuojelun asiakasprosessiin sekä sosiaalityöntekijöiden tekemää selvitystä prosessin haltijuudesta. Toisen kehittämispäivän teemana oli oma ja vastavuoroinen asiantuntijuus. Päivän aikana työntekijät pohtivat muun muassa, miten voisivat paremmin jakaa asiantuntijuuttaan sekä moniammatillisen tiimirakenteen positiivisia puolia.

Kokemuksia kehittämistyöstä

Kehittämysyksikkötyöskentely antoi mahdollisuuden pysähtyä systemaattisesti pohtimaan ja kehittämään työn rakenteita sekä toimintatapoja. Selvityksen tekeminen jäseni sosiaaliohjauksen eri toimintatapoja ja teki niistä näkyviä. Tämän ansiosta esimerkiksi uusien työntekijöiden perehdyttäminen on systemaattisempaa ja selkeämpää.

Koko työyhteisön mukaan ottaminen kehittämiseen kehittämispäivien avulla oli toimiva ratkaisu. Päiviin osallistujien palaute on ollut positiivista, ja ne on koettu hyödylliseksi, koska teemat ovat olleet ajankohtaisia, arkityöhön pureutuvia ja päivät on rakennettu jatkumon kaltaisiksi. Työyhteisössä on sovittu kehittämispäivien jatkamisesta.

Suurin haaste koko kehittämishankkeen ajan on ollut ajan löytäminen kehittämiseen arkityön paineessa. Jos kehittäminen jää arkityön lisänä tehtäväksi ”ylimääräiseksi” asiaksi, on vaarana hyvin alkaneen kehittämisen hiipuminen. Tämä teema toistui kehittämistyön ryhmäarvioinneissa koko yhdeksän kuukauden ajan. Lisäksi työntekijöiden vaihtuminen hidastutti kehittämistyötä. Jälkikäteen onkin helppo huomata, kuinka tärkeää olisi ollut rajata arkityötä huomattavasti tehokkaammin. Lisäksi olisi ollut huomattavasti parempi vaihtoehto pyrkiä toteuttamaan kehittämistyö

jossain muualla kuin omalla työpaikalla, koska arkityöstä irrottautuminen jaetuissa huoneissa oli usein mahdotonta.

Kehittämistyön jatkuvuus

Systemaattisen kehittämistyön jatkumisen mahdollistamiseksi olisi tärkeää saada alueelle erityissosiaaliohjaajan vakanssi jo olevan erityissosiaalityöntekijän lisäksi. Tätä kautta kehittämisessä turvattaisiin moniammatillisuuden ja arkityön näkökulmat. Erityissosiaaliohjaaja on täysin uusi työnkuva, jota on kaavailtu lisätuen antamiseksi lastensuojelun sosiaaliohjauksen systemaattiseen kehittämistyöhön (Liukonen & Lukman 2007, 114–115). Hankkeessa saatujen kokemusten pohjalta erityissosiaaliohjaajan työn rakenteisiin tulisi turvata säännölliset kehittämispalaverit esimerkiksi erityissosiaalityöntekijän kanssa, jotta kehittämiseen saisi peilauspintaa ja tukea haastaviin hetkiin.

Lastensuojelun sosiaaliohjauksen toimintamallit

LAURI KARJALAINEN, NINA FORSLUND-RAIVAARA JA SARI PITKONEN

Seuraavassa kuvataan Kaarelan toimipisteen lastensuojelun sosiaaliohjausta ja sen sijoittumista lastensuojelun asiakasprosessiin. Selvitys on lähtölaukaus lastensuojelun sosiaaliohjauksen systemaattiselle kehittämiselle asiakasprosessin näkökulmasta.

Liukonen ja Lukman (2007, 107–109) määrittelevät Helsingin lastensuojelun sosiaaliohjauksen ydintehtäviksi lapsen ja vanhemman hyvinvoinnin arvioinnin, vanhemmuuden tukemisen ja perheen kriisitilanteissa työskentelyn. Kaarelan lastensuojelun sosiaaliohjaajien työssä jaottelu on nähtävissä, mutta lisäksi työnkuvaan sisältyy lapsen ja nuoren tukeminen, ohjaus ja itsenäistymisessä tukeminen niin kriiseissä kuin tavallisina aikoina. Sosiaaliohjaajat jäsentävät asiakastyönsä perhetyöhön, yksilösosiaaliohjaukseen, perhesosiaaliohjaukseen, alkuarviointityöhön, ryhmätoimintaan, (perhe)leirityöskentelyyn ja valvottuihin tapaamisiin. Yhteisnimityksenä näistä kaikista käytetään termiä lastensuojelun sosiaaliohjaus. Lisäksi he toimivat aktiivisena osapuolena sekä alueen eri toimijoiden yhteistyöverkostoissa että asiakaskohtaisissa verkostoissa.

Sosiaali- ja terveysministeriön Sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön tehtäväraakennesuosituksessa (Sarvimäki & Siltaniemi 2007, 32) lastensuojelun avohuollon sosiaaliohjaajan ydintehtäväalueisiin luetaan kuuluvaksi perhetyö, palvelutarpeen arviointi ja avohuollon muiden tukitoimien sekä jälkihuollon toteuttaminen. Näiden tehtävien toteutusta ohjaa sosiaalityöntekijän perheen kanssa tekemä asiakassuunnitelma sekä sen tavoitteet. Kaarelassa lastensuojelun sosiaaliohjaajien toimintamallit ovat kohdentuneet jälkihuoltoa lukuun ottamatta suositusten mukaan. Jälkihuoltonuorten sosiaaliohjaus on Helsingin kaupungissa keskitetty, ja se ei kuulu alueen sosiaaliohjaajien tehtäviin.

Sosiaaliohjauksen toimintojen sijoittuminen asiakasprosessiin

Lastensuojelun asiakasprosessi jakautuu seuraaviin vaiheisiin: alkutilanne, arviointi, suunnitelma, toteutus, lopputilanne. Alkutilanteella tarkoitetaan lastensuojeluilmoituksen vastaanottamista sekä siitä aiheutuvia toimenpiteitä, kuten lastensuojelutarpeen selvityksen tekemistä (LSL 27 §). Selvityksen tekemisestä vastaa lapselle osoitettu sosiaalityöntekijä, ja arviointivaiheen lopputuloksena tehdään päätös lastensuojelun asiakkuuden päättämisestä tai jatkumisesta. Sosiaaliohjaajien työskentely painottuu toteutusvaiheeseen.

Mikäli lastensuojeluasiakkuutta päätetään jatkaa, etenee prosessi suunnitelmalliseen työvaiheeseen. Suunnitelmallisessa sosiaalityössä sosiaalityöntekijä tekee yhdessä perheen ja mahdollisten yhteistyökumppaneiden kanssa asiakassuunnitelman, johon kirjataan työskentelyn tavoitteet, keinot sekä suunnitelman seuraava arviointiajankohta. Suunnitelman jälkeen prosessissa on erotettu toteutusvaihe. Toteutusvaiheessa toteutetaan asiakassuunnitelmaan kirjattuja tavoitteita siinä sovituin keinoin. Toteutuksen jälkeen asiakasprosessi loppuu lopetusvaiheeseen, jossa sosiaalityöntekijä lopettaa perheen lastensuojelun asiakkuuden.

Alkuarvio

Alkuarvio sijoittuu lastensuojelun asiakasprosessin käynnistymisvaiheeseen. Siinä sosiaalityöntekijä arvioi lastensuojeluilmoituksen perusteella, onko tilanteessa tarpeen tehdä lastensuojelutarpeen selvitys ja harkintansa mukaan pyytää sosiaaliohjaajaa työpariksi.

Lastensuojelutarpeen selvityksessä perheen lastensuojelun tarvetta arvioidaan tapaamalla erikseen perheen lasta/lapsia, vanhempia sekä koko perhettä yhdessä. Lastensuojelutarpeen selvityksessä sosiaalityöntekijä ja sosiaaliohjaaja työskentelevät työparina. Tapaamisten sisällöt mietitään yhdessä ja sovitaan etukäteisvalmisteluista. Tapaamisten sisällöt kirjaa yleensä sosiaalityöntekijä, joka myös tekee loppuyhteenvedon. Yhteenvedo käydään läpi perheen kanssa ja sen pohjalta sosiaalityöntekijä tarvittaessa jatkaa tai lopettaa lastensuojeluasiakkuuden.

Alkuvaiheen tilannearviossa saattaa nousta tarve perhetyöhön, yksilösosiaaliohjukseen, ryhmätyöskentelyyn tai leirityöskentelyyn. Eri työmuotoihin asiakas ohjautuu aina sosiaalityöntekijän läheteellä. Työskentelyä aloitettaessa pyritään siihen, että alkuvaiheen tilannearviossa mukana ollut sosiaaliohjaaja työtilanteen mukaan jatkaa työskentelyä asiakkaan tai asiakkaiden kanssa.

Valvotut tapaamiset

Lapsen oikeus ylläpitää yhteyttä muualla asuvaan vanhempaan kuuluu lapsenhuoltolain keskeisiin periaatteisiin. Yleisimmin valvottua tapaamista vaaditaan tilanteissa, joissa vanhemmalla on perusteltu syy pelätä lapsen fyysisen tai psyykkisen terveyden, turvallisuuden ja hyvinvoinnin olevan uhattuna tai vaarassa tapaamisoikeuden aikana. Oikeuskäytännön esimerkkejä valvontamääräyksistä ovat tapaukset, joissa vanhempi on tuomittu lapsen kohdistuvasta väkivallasta tai seksuaalisesta hyväksikäytöstä taikka joissa vanhempi ei alkoholi-, huume- tai mielenterveysongelmien taikka -sairauksien vuoksi kykene tarpeellisella tavalla huolehtimaan lapsen hyvinvoinnista ja takaamaan hänen turvallisuuttaan. (STM työryhmämuistioita 2003:2.)

Kaarelassa on valvottuja tapaamisia toteutettu kesän 2007 ja talven 2008 aikana. Tapaamisissa on ollut haastavaa pysytellä tapaamisten taustalla ja kuitenkin yhtä aikaa valvoa tapahtumien kulkua. Kokemuksen mukaan sekä vanhempi että lapsi saattavat tukeutua valvojaan muun muassa rajaa- mis- ja oireilutilanteissa. Tapaamisissa on ollut selkeä perheohjauksellinen tarve, kun vanhempi on tarvinnut tukea vanhemmuudelleen tai kun lapsi on turvautunut sosiaaliohjaajaan.

Valvottuihin tapaamisiin asiakas ohjautuu aina sosiaalityöntekijän tekemän suunnitelman kautta. Asiakas, sosiaalityöntekijä ja sosiaaliohjaaja tekevät suunnitelman tapaamisten tueksi. On tärkeää sopia, miten tapaamiset toteutetaan, millä ehdoilla ja missä. Kokemuksen mukaan suunnitelma

ja aikataulut on hyvä tehdä etukäteen melko tarkasti. Valvotut tapaamiset linkittyvät tiiviisti perhesosiaaliohjaukseen.

Perhetyö

Länsi-Helsingin lastensuojelun perhetyön esitteessä perhetyöllä tarkoitetaan avoimuuden tarjoamaa tukea lastensuojelun asiakkaana olevalle 0–20-vuotiaalle lapselle tai nuorelle vanhempineen, jotka tarvitsevat tilapäistä tukea selviytyäkseen jatkossa itsenäisesti. Vaikka esitteessä on kuvattu perhetyö muutosorientaation kautta, voi perhetyön orientaatio olla myös ylläpitävä ja kannatteleva (Myllärniemi 2007, 10). Muutos-, ylläpitävä ja kannatteleva orientaatio ovat keskeisiä myös Kaarelassa tehtävässä lastensuojelun perhetyössä.

Perhetyön avulla perheitä tuetaan elämänhallintaan, omien voimavarojen vahvistamiseen, vanhemmuuteen sekä lasten ja nuorten kasvatukseen liittyvissä asioissa. Työskentelyssä sovitaan yhdessä perheen ja heidän sosiaalityöntekijänsä kanssa tavoitteet ja keinot sekä arvioidaan työskentelyn kesto. Työskentelyssä pyritään huomioimaan myös perheen lähiverkosto sekä muut perheen kanssa työskentelevät tahot. Myllärniemi (2007, 7) tarkentaa tutkimuksessaan perhetyön perimmäiseksi tavoitteeksi lapsen edun. Tähän tavoitteeseen perhetyö pyrkii usein vanhemmuuden kautta. Perhetyön tavoite voidaan kiteyttää myös perhesuhteiden ja niihin vaikuttavien asioiden kanssa työskentelyksi. Hyvällä perhetyöllä ei voida tuottaa sopivia ja muodikkaita vaikutelmia hallintokoneistolle eikä sen enempää kaunistella tilastoja. Hyvä perhetyö on arkista ja paikallista, ja siinä ihminen ymmärretään perheen sekä sen yhteisön ja verkoston osaksi. (Makkonen & Riikonen & Vataja 2000, 281–291.)

Kaarelassa lastensuojelun perhetyön asiakkaaksi ohjaututaan aina asiakkaana olevan lapsen lastensuojelun sosiaalityöntekijän tekemän tilannearvioinnin ja suunnitelman kautta. Toisin sanoen kaikilla Kaarelan perhetyön asiakkailla on aktiivinen lastensuojeluasiakkuus. Asiakasprosessissa perhetyö sijoittuu toteutus-kohdan alle.

Perhetyöllä on kiinteä yhteys yksilösosiaaliohjaukseen, leiritoimintaan ja ryhmätoimintoihin. Mikäli perhetyön työskentelyn aikana perheessä nousee tarve yksilösosiaaliohjaukselle, voidaan perhetyö muuttaa yksilösosiaaliohjaukseksi yhdessä perheen, sosiaalityöntekijän ja sosiaaliohjaajien tekemän suunnitelman pohjalta. Tällöin pyritään säilyttämään toinen jo perheelle tutuista sosiaaliohjaajista yksilösosiaaliohjauksen toteuttajana. Kaarelassa sosiaaliohjaajat eivät tee yhtä aikaa samaan perheeseen sekä

perhetyötä että yksilösosiaalihjausta. Perhetyössä voidaan kuitenkin työskennellä myös yksilötapaamisten kautta, mutta siinä on aina mukana myös koko perheen tapaamisia.

Perhetyön aikana voi perheessä näyttäytyä tarvetta myös ryhmä- ja/tai leiritoiminnoille. Näissä tapauksissa sosiaaliohjaajat, perheen sosiaalityöntekijä ja perhe tekevät suunnitelman ryhmään ja/tai leiriin osallistumisesta. Toisin kuin yksilösosiaaliohjaukseen siirryttäessä, ryhmä ja leiritoiminnot eivät sulje pois perhetyötä. Usein esimerkiksi perheleirillä voidaankin toteuttaa myös perhetyön tavoitteita uusien menetelmin ja intensiivisemmin kuin ”normaalin” perhetyön jakson aikana. Joissain perheissä ryhmään siirtyminen tapahtuu perhetyön jakson loppupuolella ja se voidaan nähdä tuen keventämisen näkökulmasta. Toisaalta esimerkiksi päihdeperheille suunnattua Karuselli-ryhmätoimintaa ei voida pitää luonteeltaan perhetyötä kevyempänä tukena vaan kohdennettuna ja syvennettynä tukena perheen tarpeisiin.

Kaarelan perhetyössä on aina tavoitteena jäsentää perheen läheis- ja tukiverkostoja. Kun puhutaan verkostotyöstä tästä näkökulmasta, tarkoitetaan sillä ensisijaisesti aktiivista toimimista perheelle tärkeissä verkostoissa. Verkostot näyttäytyvät jokaisen perheen kohdalla erilaisina, vaikka verkostoon kuuluu useiden perheiden kohdalla lukuisia samoja jäseniä (esim. perheneuvolan, A-klinikan ja päiväkodin työntekijät, koulukuraattori jne.).

Esimerkki 1.

Lastensuojelutarpeen selvityksessä on noussut esiin huoli vanhempien ja lasten välisen vuorovaikutuksen negatiivisuudesta. Vanhemmat ovat kuvanneet oman jaksamisensa olevan heikkoa sekä keinojensa lapsen rajoittamistilanteissa olevan vähäisiä, ja he toivovat tukea tilanteeseensa. Sosiaalityöntekijä tekee hakemuksen/lähetteen perhetyöstä alueen lastensuojelun sosiaaliohjaajille. Sosiaaliohjaajat aloittavat työskentelyn perheessä heti kuin heidän kalentereissa on tilaa antaa säännöllinen aika perheelle. Yhdessä perheen ja sosiaalityöntekijän kanssa tehdään työskentelysuunnitelma, johon kirjataan työskentelyjakson tavoitteet sekä keinot, joilla näihin tavoitteisiin pyritään. Tavoitteena kyseisen perheen kohdalla voisi olla esimerkiksi uusien keinojen löytäminen rajoittamistilanteisiin sekä vanhempien omaa jaksamista kuormittavien tekijöiden väheneminen. Keinoina voisivat olla perheen yhteiset tapaamiset, joissa etsittäisiin positiivisempia vuorovaikutustapoja, vanhempien omat tapaamiset, joissa kartoitettaisiin

nykyiset ja entiset toimintatavat rajoittamislanteissa ja etsittäisiin uusia. Suunnitelmaan kirjataan myös työskentelyjakson pituus, käyntitiheys sekä seuraava arviointipäivämäärä, jolloin tavoitteiden toteutumista tarkastetaan ja päätetään mahdollisen uuden jakson tavoitteista.

Yksilösosiaalihojaus

Yksilösosiaalihojausta toteutetaan sekä lasten, nuorten että aikuisten kanssa. Keskeistä on asiakkaan ohjaus, tukeminen sekä arviointi. Yksilösosiaalihojaus pitää sisällään ohjausta eri palveluihin sekä arjen hallintaan liittyvää ohjausta. Arvioinnilla kartoitetaan asiakkaan toimintakykyä ja selviytymistä omassa ympäristössään. Työmenetelminä käytetään muun muassa verkostokarttoja, menetelmäkortteja, narratiivista työotetta ja toiminnallisia menetelmiä.

Yksilösosiaalihojauksen asiakkaaksi ohjaututaan sosiaalityöntekijän tekemän lähetteen kautta. Asiakkuus alkaa alkuneuvottelulla, jossa määritellään tavoitteet työskentelylle. Työskentelyä ja tavoitteita arvioidaan säännöllisesti noin 2–6 kuukauden välein. Yksilöohjaukselle asetetut tavoitteet määrittelevät työskentelyä. Tavoitteena voi olla esimerkiksi taitojen ja elämänhallinnan lisääntyminen sekä lastensuojelullisen huolen väheneminen. Tavoitteet pyritään määrittelemään mahdollisimman selkeiksi ja konkreettisiksi. Yksilöohjausta suunniteltaessa on aina tarkkaan harkittava, onko tarvetta perhetyölle vai yksilöohjaukselle. Sosiaalihojaajat toteuttavat yksilöohjausta yksin ollen tiiviisti yhteydessä asiakkaan sosiaalityöntekijään.

Yksilöohjaus linkittyy vahvasti perhesosiaalihojaukseen, koska toimittaessa yksilön kanssa työskentelyyn tulee aina myös viitteitä yksilön perheestä. Yksilötyöskentelyssä perheohjausta käytetään tarpeen mukaan esimerkiksi konfliktien selvittelyyn.

Yksilöohjauksella voi olla yhteys perhetyöhön. Työskennellessä voi ilmetä perhetyön tarve, ja silloin mietitään yhdessä asiakkaan, sosiaalityöntekijän ja sosiaalihojaajan kanssa, olisiko tarvetta aloittaa perhetyö perheessä. Jos perhetyön aloitus nähdään tarpeelliseksi, jatkaa perhetyössä työparin kanssa yksilöohjauksesta tuttu sosiaalihojaaja.

Yksilöohjauksessa voidaan havainnoida melko tarkasti asiakkaan tarpeita ja siinä voi nousta ilmeinen tarve ryhmämuotoiselle tai leirityöskentelylle. Sopivan ryhmän löytyessä asiakas, sosiaalityöntekijä ja sosiaalihojaaja miettivät ryhmämuotoisen työskentelyn aloittamista asiakkaalle. Asiakas voidaan ohjata sosiaalityöntekijän ja sosiaalihojaajan toimesta

esimerkiksi perheleirille. Ryhmä- tai leirityöskentelyyn osallistuminen ei ole este yksilöohjauksen jatkumiselle.

Yksilöohjauksessa verkostotyöskentely tarkoittaa asiakkaan verkostoissa toimimista tarpeen mukaan. Verkostoja voivat olla erilaiset asiakkaan viranomaisverkostot tai läheisverkostot. Tavoitteena voi olla myös verkoston luominen asiakkaalle.

Esimerkki 2.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijällä on huoli asiakkaana olevan nuoren mahdollisuuksista itsenäistyä. Nuori tarvitsisi perheen ulkopuolisen aikuisen, jonka kanssa tehdä ”tilannekatsausta” omaan elämään ja tulevaisuuden tavoitteisiin, kuten peruskoulun loppuun saattamiseen. Sosiaalityöntekijä tekee lähetteen alueen lastensuojelun sosiaaliohjaajille, joista nuorelle valitaan oma työntekijä. Työskentelyn aluksi nuoren ja hänen perheensä kanssa tehdään työskentelysuunnitelma, jossa määritellään työskentelyjakson tavoitteet, keinot ja pelisäännöt. Pelisäännöillä tarkoitetaan kaikkien osapuolten hyväksyntää sille, että sosiaaliohjaaja työskentelee nuoren kanssa yhdessä sovittujen tavoitteiden mukaisesti. Tavoitteena voisi tässä tapauksessa olla peruskoulun päättötodistuksen saaminen, yhteishaun tekeminen ja elämää kuormittavien asioiden väheneminen. Keinoina voisivat olla nuoren ja sosiaaliohjaajan tapaamiset, joissa käydään läpi nuoren senhetkistä elämää ja tulevaisuuden haaveita, sekä tutustumiskäynnit harrastus- ja opiskelupaikkoihin.

Ryhmät

Lastensuojelun sosiaaliohjaajien työnkuvaan on aina kuulunut tavoitteellisen ja suunnitelmallisen perhetyön lisäksi ryhmä- ja leirimuotoinen työskentely, jossa toiminnallisilla työmenetelmillä on ollut suuri osuus. Vuoteen 2008 asti voimassa olleen työnkuvauksen mukaan sosiaaliohjaajat ovat käyttäneet 30 prosenttia työajasta retki-, leiri- ja ryhmätoimintaan asiakkaiden ja alueen tarpeiden mukaan. Vuoden 2008 alusta voimaan tullut työnkuvaus määrittelee retki-, leiri- ja ryhmätoimintaan käytettäväksi 10–20 prosenttia työajasta.

Kaarelan alueella sosiaaliohjaajat ovat tehneet perhekohtaisen perhetyön lisäksi ryhmämuotoista perhetyötä vuodesta 2002 lähtien. Ryhmiä on perustettu alueen tarpeiden ja alueiden ilmiöiden mukaan. Osa ryhmistä on perustettu selkeästi lastensuojelussa ilmenneiden tarpeiden mukaan,

osa yhteistyökumppaneiden, esimerkiksi koulujen tai nuorisotoimen, havainnoimien ja esille tuomien tarpeiden mukaan.

Ryhmistä osa on ollut selkeästi suunnattu vain lastensuojelun asiakasperheille, mutta useimmissa ryhmissä on ollut mukana sekä lastensuojelun asiakasperheitä että varhaisen tuen perheitä. Ryhmistä osa on ollut yksinomaan sosiaaliohjaajien vetämiä, useimmat ryhmät on kuitenkin toteutettu moniammatillisesti yhdessä muiden alueella toimivien kanssa. Yhteistyökumppaneita ovat olleet muun muassa nuorisoasiainkeskus, Kannelmäen seurakunta, sosiaalipäivystys, koulut, nuorisoasema ja A-klinikka.

Lastensuojelun asiakasperheille kohdennettuja ryhmiä Kaarelassa ovat tällä hetkellä äiti-lapsi-ryhmä ja perheleiri. Vanhemmuuden tukeminen, aktivointi ja yhdessä tekeminen sekä tietenkin ryhmien antama vertaistuki ovat olleet olennainen osa ja tavoite näiden toiminnassa.

Päihdeperheiden vertaistukiryhmä Karuselli on kohdennettu koko Länsi-Helsingin päihdeperheille, joilla käytännössä lähes kaikilla on lastensuojelun asiakkuus. Karusellissa on omat ryhmät aikuisille ja lapsille. Toimintaan kuuluu myös leiri- ja retkitoimintaa.

Tyttö- ja poikaryhmät on kohdennettu nuorille, joista alueella ja yhteistyökumppaneilla sekä lastensuojelussa on ollut jokin huoli. Ryhmien tarkoitus on tukea ja luoda päihteiden käytöltä ja syrjäytymiseltä suojaavia tekijöitä, vahvistaa nuorten sosiaalisia taitoja, tukea heidän koulutyötään sekä tutustuttaa ryhmäläiset lähialueen erilaisiin toimintamahdollisuuksiin ja harrastuksiin. Toiminnassa tärkeitä näkökulmia ovat olleet varhainen ongelmien havaitseminen ja niihin puuttuminen, yhteistyö yli organisaatioerajojen / verkostotyö, vanhempien tukeminen ja vahva yhteistyö kotien kanssa. Ryhmissä käytetään paljon erilaisia toiminnallisia menetelmiä sekä leiri- ja retkitoimintaa. Tyttö- ja poikaryhmiin on yleensä liittynyt vanhempainryhmiä ja/tai vanhempaintapaamisia sekä perhekohtaisia tapaamisia ja kotikäyntejä. Näillä nuorilla eikä heidän perheillään välttämättä ole lastensuojelun asiakkuutta. Joillakin lastensuojelun asiakkuus on alkanut ryhmän aikana tai sen jälkeen.

Kaarelan sosiaaliohjaajat ovat olleet jonkin verran mukana myös varhaisen tuen toiminnoissa, esimerkiksi Varvas- ja Raittiina radalla -hankkeissa sekä avoimessa leikkipuistoryhmässä. Alueella on toiminut myös isä-poikaryhmiä ja koulun kanssa yhteistyössä toteutettu Potkuri-ryhmä. Yhdessä läntisen alueen Lassilan toimipisteen ja läntisen perheryhmän kanssa on toteutettu yhteisiä kesäretkiä perhetyön asiakasperheille.

Sosiaalihojajien ohjaamiin ryhmiin asiakkaat ohjautuvat perheen oman sosiaalityöntekijän suunnitelman pohjalta, ja ryhmätoiminta on näin ollen asiakassuunnitelman toteuttamista. Perhesosiaalihojaukseen asiakas voi ohjautua ryhmistä, mikäli sosiaalihojaja havaitsee ryhmän aikana lisätuen tarpeen, joka ei ole luonteeltaan akuutti eikä lapsen turvallisuutta ja kasvua vaarantava. Samoin kuin leiritoiminnassa myös ryhmässä sosiaalihojajat havainnoivat perheiden tarpeita ja käyvät sekä ryhmän aikana että sen jälkeen nämä havainnot läpi perheen ja heidän sosiaalityöntekijänsä kanssa. Perheet ohjautuvat mukaan sosiaalihojauksen toimintoihin vain ja ainoastaan oman sosiaalityöntekijän tekemän arvioinnin ja suunnitelman mukaan. Ryhmien ja verkostotyön suhde muodostuu ensisijaisesti ryhmien moniammatillisen ja poikkihallinnollisen luonteen vuoksi. Verkostotyön tavoitteena ryhmässä on toteuttaa yhdessä ryhmien, organisaatioiden ja asiakkaiden yksilöllisten suunnitelmien tavoitteita.

Leirit

Kaarelan toimipiste on järjestänyt perheleirejä oman toimistonsa asiakkaille kesästä 1997 lähtien. Perheleirien punaisena lankana on ollut ja on edelleen vanhemmuuden tukeminen keskustelujen, vertaistuen ja toiminnallisen yhdessäolon avulla. Leireillä on myös tärkeä merkitys virkistykseen ja loman tarjoajana sekä voimavarojen kartuttajana vaikeissa elämäntilanteissa eläville perheille. Useille perheille perheleiriviikko onkin ainoa mahdollisuus vaihteluun ja virkistykseen koko kesän tai koko vuoden aikana.

Perheet ovat voineet toiveillaan vaikuttaa perheleirien ohjelmaan leirin suunnitteluvaiheessa ja palautteillaan leirin jälkeen. Perheleirin ohjatun toiminnan tarkoituksena on antaa virikkeitä perheen yhteiseen ajankäyttöön. Työntekijät saavat tilaisuuden ohjata vanhemman ja lapsen välisiä vuorovaikutustilanteita välittömästi tässä ja nyt tilanteissa. Työntekijät saavat leiriltä eväitä ja luovaa otetta työhönsä talven varalle. Leireillä on usein ollut myönteinen vaikutus myös asiakassuhteen jatkokon.

Aikaisemmin perheleirit olivat pääasiallisesti sosiaalityöntekijöiden vetämiä mutta vuosien myötä vastuu on siirtynyt yhä enemmän sosiaalihojajille. Ensimmäisinä vuosina perheleirille ohjautui asiakasperheitä sekä toimeentulotuen että lastensuojelun puolelta. Vuoden 2005 organisaatiomuutoksen jälkeen kaikki perheet ovat olleet lastensuojelun asiakasperheitä. Perheleireille asiakkaat ohjautuvat heidän itsensä ja oman sosiaalityöntekijän yhdessä täyttämällä lomakkeella. Leirille osallistuminen pohjautuu aina sosiaalityöntekijän arvioon ja asiakassuunnitelmaan.

Kuten aikaisemmin todettiin, leirien tavoite on vertaistuen lisäksi tarjota perheille ryhmätyöskentelyjen avulla keinoja hallita arkea ja sen pulmakoh tia paremmin. Usein leireillä nousee tarve yksilöllisempään tukeen. Tästä syntyy suhde perhesosiaali ohjaukseen. Sosiaali ohjaajat havainnoivat leirien aikana perheiden tarpeita ja käyvät sekä leirin aikana että sen jälkeen havaintojaan läpi perheen ja heidän sosiaali työntekijänsä kanssa.

Perhesosiaali ohjaus

Perhesosiaali ohjauksella tarkoitetaan perheen lisätuen tarpeen kartoittamista ja perheen ohjaamista heille sopiviin palveluihin (kartoittaminen ei ole kuitenkaan rinnastettavissa alkuarvion tekemiseen). Perhesosiaali ohjaus voi olla myös perheistuntoja tai ryhmissä olevien lasten tai nuorten vanhempien tapaamista, jolloin tavoitteena on nostaa havaittu huoli puheeksi ja tukea perhettä etsimään heille sopivat ratkaisut. Mikäli ryhmään ohjautumisen edellytyksenä ei ole ollut lastensuojelun asiakkuus, ei sitä aloiteta perhesosiaali ohjauksessaan. Jos sosiaali ohjaajien huoli kuitenkin täyttää lastensuojelun ilmoituksen kriteerit, tekevät he ilmoituksen ja kertovat tästä myös perheelle.

Perheet ohjautuvat perhesosiaali ohjaukseen ryhmien, yksilösosiaali ohjauksen tai leirien kautta. Näihin toimintoihin (poikkeuksena tietyt ryhmät) perheet ohjautuvat sosiaali työntekijän tekemän suunnitelman kautta, joten tätä kautta perhesosiaali ohjauksen paikaksi lastensuojelun asiakasprosessissa muodostuu toteutus. Perhesosiaali ohjaus on luonteeltaan lyhytkestoista ja muuta työskentelyä tukevaa toimintaa. Verkostotyö perhesosiaali ohjauksessa on jo päätoiminnon, esimerkiksi ryhmien, sisällä olevien verkostojen hyödyntämistä. Perheelle ei rakenneta uutta verkostoa, ellei se ole aivan välttämätöntä. Esimerkiksi A-klinikalle ohjaamisen yhteydessä tulee uusia toimijoita mukaan. Oleellista mahdollisen uuden verkoston luomisessa on perheen oman sosiaali työntekijän mukanaolo, jotta langat pysyvät sosiaali työntekijän hallussa. Uuden verkoston ylläpitovastuu kuuluu luonnollisesti perheelle ja perheen omalle sosiaali työntekijälle.

Perhetyötä ja perhesosiaali ohjausta ei tule rinnastaa toisiinsa tai tulkita perhesosiaali ohjausta automaattisena vaihtoehtona perhetyölle. Perhetyössä asiakkaaksi tullaan perheen oman sosiaali työntekijän kautta, kun vuorostaan perhesosiaali ohjauksessa ei asiakkuutta erikseen kirjata. Perhesosiaali ohjauksen voikin nähdä ryhmä- ja leiritoimintojen jatko työskentelynä tai yksilösosiaali ohjauksessa nousseen tarpeen selvittämisenä.

Merkittävä ero perhetyön ja perhesosiaalihojauksen välillä on myös asiakassuhteen kesto. Perhesosiaalihojaus on yleensä kestoaltaan muutama tapaamisen mittainen. Jos tuen tarve on suurempi, perhe ohjataan esimerkiksi lastensuojelun sosiaalityöntekijälle ja tätä kautta muun muassa perhetyön asiakkaaksi. Yksilösosiaalihojauksen ja perhesosiaalihojauksen eroja ovat asiakkuussuhteen kesto ja asiakkaaksi ohjautuminen, vrt. perhetyö ja perhesosiaalihojaus. Ohjaukset tilastoidaan perhetyön tilastoihin muttei asiakastietojärjestelmään. Poikkeuksena ovat perheet, joilla on lastensuojeluasiakkuus ja asiasta on erikseen sovittu perheen oman sosiaalityöntekijän ja perheen kanssa.

Esimerkki 3.

Nuorten ryhmässä ryhmäläinen kertoo ohjaajalle koulukiusaamisesta. Keskustelun aikana nuori kertoo myös, ettei ole uskaltanut ottaa aihetta puheeksi kotona. Lastensuojelun sosiaalihojaaja on yhteydessä perheeseen ja sopii kotikäynnin, jossa ohjaaja tukee nuorta kertomaan asiasta perheelle ja kannustaa perhettä käsittelemään asiaa koulussa. Tarpeen vaatiessa sosiaalihojaaja antaa perheelle tietoa erilaisista paikoista, joista on mahdollista saada lisätukea.

Verkostotyö

Verkostotyöllä Kaarelän sosiaalihojauksessa tarkoitetaan kaikkia niitä työmuotoja, joissa työskennellään läheis- tai viranomaisverkostoissa. Verkostot voivat olla tiettyä tilannetta varten luotuja tai asiakkaiden elämässä jo olemassa olevia verkostoja. Sosiaalihojaaja työskentelee verkostoissa yhdessä perheen ja sosiaalityöntekijän kanssa tehdyn suunnitelman mukaisesti.

Ryhmätoiminnassa verkostotyöllä tarkoitetaan ensisijaisesti eri yhteistyökumppaneiden kanssa toimimista. Tällöin sosiaalihojaaja ja verkoston muut jäsenet ovat luoneet kyseessä olevan verkoston tietyn sosiaalisen ongelman tai tavoitteen ympärille ja verkostotyö keskittyy tämän asian työstämiseen. Kolmas verkostotyön muoto ovat yleiset alueelliset viranomaisverkostot, kuten aluetyöryhmät. Näissä verkostoissa sosiaalihojaajat toimivat lastensuojelun edustajina, ja verkoston tavoitteena on jakaa näkökulmia alueella olevista ilmiöistä ja pyrkiä yhdessä vaikuttamaan niihin. Usein aluetyöryhmässä esiin tuodun ilmiön jatkotyöskentely keskittyy tiettyjen viranomaistahojen vastuulle ja aluetyöryhmässä jaetaan työskentelyn tulokset. Sosiaalihojaajien tekemä verkostotyö on ennen kaikkea jotain muuta työmuotoa tukevaa työtä. Aluetyöryhmät ja muut alueen

viranomaistyöryhmät voivat tuoda esiin myös lastensuojelullisen huolen. Näissä tapauksissa kirjataan lastensuojeluilmoitus ja asiakkaan polku etenee lastensuojelun asiakasprosessin mukaisesti arviointivaiheeseen.

9. Sosiaalityöntekijä prosessin asiantuntijana ja johtajana

HANNA SÄRKIÖ JA HARRY LUNABBA

Kaarelan toimipiste on osa Läntistä perhekeskusta Helsingin sosiaaliviraston lapsiperheiden palveluiden vastuualueella. Kaarelan lastensuojelun sosiaalityötä tehdään kahdessa tiimissä Malminkartanon ja Kannelmäen kaupunginosissa. Tämä kehittämistyö on toteutettu Malminkartanon työryhmässä, jossa työskentelee yksi johtava sosiaalityöntekijä, neljä lastensuojelun sosiaalityöntekijää sekä kolme sosiaaliohjaajaa. Kehittämistyön toteuttaminen turvattiin lisäämällä Malminkartanon tiimiin viides lastensuojelun sosiaalityöntekijä. Näin kehittämistyö toteutui perustehtävän ohella kahden sosiaalityöntekijän yhteistyönä.

Kuntakohtaiset pilottitoimipisteet valitsivat itselleen omia tarpeitaan vastaavan ja samalla hankkeen tavoitteisiin soveltuvan kehittämistehtävän. Lastensuojelulain uudistus vuoden 2008 alussa vahvisti lastensuojelun asiakkaan asemaa ja sosiaalityöntekijän roolia hallinnoivana ratkaisuntekijänä. Tämä uudistus herätti tarpeen kuvata lastensuojelun asiakasprosessia ja tuoda esille arkitodellisuus vallitsevista lastensuojelun sosiaalityön käytännöistä.

Malminkartanon sosiaalityöntekijöiden kehittämistyö kuvaa lastensuojelun sosiaalityön arkitodellisuutta asiakasprosessien kautta. Työn tavoitteena on pohtia sosiaalityöntekijän asiantuntijuuden merkitystä ja vastuusosiaalityöntekijän asemaa palveluprosesseissa. Samalla tavoitteena on herättää keskustelua lastensuojelun sosiaalityön tilasta ja kehittämisen tarpeista Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa. Tarkoituksena on myös pohtia sosiaalityön toimintaa sekä sosiaalityöntekijän vastuuta ja toimivaltaa suhteessa vallitseviin hallintokäytäntöihin.

Tässä artikkelissa kuvataan avohuollon tukitoimena tarjottavista palveluista lapsiperheiden kotipalvelun ja lastensuojelun perhetyön asiakasprosesseja. Sijaishuoltoa koskettavista asiakasprosesseista kuvataan kolmea sijoitusprosessia: lapsen kiireellistä huostaanottoa, lapsen huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista sekä lapsen sijoittamista sijaishuoltoon avohuollon tukitoimena. Kuvakset perustuvat sosiaalityöntekijöiden omiin kokemuksiin lastensuojelutyöstä. Lisäksi artikkelissa tarkastellaan sosiaaliviraston sisäisiä ohjeita ja muita hallintokäytäntöjä.

Lastensuojelun avohuollon työprosessi

Tavoitteenamme on kuvata lastensuojelun avohuollon sosiaalityön prosessin käynnistymisvaihetta: asiakkuuden vireille tuloa ja palveluihin ohjausta (palveluohjaus). Tutkimme sosiaalityön prosessia lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Pyrimme kuvaamaan avohuollon lastensuojelutyötä kriittisesti kiinnittäen huomiota sosiaalityöntekijän asiantuntijuuteen asiakasperheiden tukitoimiksi arvioitujen palveluiden käynnistymisessä. Lisäksi pyrimme tarkastelemaan sosiaalityön prosessin johtajuuden toteutumista arjen lastensuojelutyössä.

Työprosessin alku ja asiakkuuden vireilletulo

Lastensuojeluprosessi käynnistyy lastensuojeluilmoituksen vastaanottamisesta, lastensuojelupalvelua koskevasta hakemuksesta tai muulla tavoin saadusta tiedosta koskien lastensuojelun tarpeessa olevaa lasta (LSL 26 §). Lastensuojeluilmoitus tulee ottaa käsiteltäväksi viimeistään seitsemän työpäivän kuluessa (LSL 26 §), jolloin perheelle osoitetaan lastensuojelun vastuusosiaalityöntekijä (LSL 13 §). Kaarelan toimipisteessä asiakkuus ohjautuu vastuusosiaalityöntekijälle sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien joka viikko järjestettävässä kokouksessa, jossa käsitellään asuinalueelta tulleet ilmoitukset ja hakemukset. Samalla yhteisessä kokouksessa valitaan asiakasperheelle vastuusosiaalityöntekijä ja tämän työpari. Vastuusosiaalityöntekijä toimii lastensuojeluprosessin johtajana, jolloin hänen tehtävänä on perheen lastensuojelun tarpeen arviointi ja mahdollisen asiakassuunnitelman laatiminen perheen ja lapsen yksilöllisiä tarpeita vastaavasti. Lisäksi vastuusosiaalityöntekijä päättää lastensuojelun tukitoimena annettavista palveluista.

Arjen työssä, vastuusosiaalityöntekijän nimeämisen jälkeen, lastensuojeluprosessi etenee useimmiten sosiaalityöntekijän yhteydenotolla perheeseen, jolloin sovitaan ensimmäinen tapaaminen. Tapaaminen pyritään toteuttamaan viipymättä yhdessä työparin kanssa joko kotikäyntinä tai perheen tapaamisena toimistolla. Ensimmäisen tapaamisen tavoitteena on tehdä alustava arvio perheen lastensuojelun tarpeesta sekä sopia mahdollisen varsinaisen tilannearvion tekemisestä. Toisinaan ensimmäisen tapaamisen yhteydessä voidaan todeta ilmoituksen olleen aiheeton, jolloin varsinaista arviointityöskentelyä ei käynnistetä. Mikäli ilmoituksen katsotaan edellyttävän lisäarviointia, jatkotoimenpiteitä tai tukitoimia, käynnistetään varsinaisen alkuvaiheen tilannearvio. Arviointityöskentelyn tulee olla harkittua ja toteutua tilanteen vaatimassa laajuudessa (LSL 27§).

Tilannearviointi sisältää tarvittavan määrän perheen yhteis- ja yksilötapaamisia sekä lapsen henkilökohtaisia tapaamisia. Tilannearvion yhteydessä pyritään selvittämään perheen ja lapsen aikaisemmat tukitoimet ja keräämään niistä saadut asiakirjatiedot lastensuojelun arviointityön tueksi. Tilannearvio on systemaattinen työprosessi, jonka tavoitteena on tarkastella perheen ja lapsen yksilöllistä tilannetta sekä pyrkiä kohtaamaan lapsen oma kokemusmaailma (vrt. Muukkonen & Tulensalo 2005, 306–307). Keskeistä arviointityölle on lapsen kohtaaminen ja lapsen oman näkemyksen esilletulo hänen omasta mahdollisesta avun ja tuen tarpeestaan. Tilanteen vaatiessa sosiaalityöntekijällä on oikeus tavata lasta myös ilman huoltajan suostumusta (LSL 29 §). Lastensuojelun tilannearviointi on asiantuntijatyötä, joka edellyttää sosiaalityöntekijän käyttämää ammattillista harkintaa ja yksilöllisen tilanteen mukaista toimintaa. Arviointia ei näin ollen voida suorittaa kaavamaisena toimenpiteenä. Käytännön työssä kohdatessaan yksilöllisessä tilanteessa olevia asiakkaita sosiaalityöntekijät toimivat usein intuitiivisesti hyödyntäen monia eri tiedonlähteitä (vrt. Healy 2005, 92–102). Arviointityöskentelyn laajuus vaihtelee tapauskohtaisesti siten, että jokaisen aiheelliseksi katsotun ilmoituksen kohdalla tavoitteena on kohdata lapsi. Näin arvioinnista saadun tiedon hyödyntäminen on harkitsevaa ja asiantuntijuutta edellyttävää, eikä siinä voida turvautua kaavamaisesti toteutettaviin menetelmiin.

Mikäli arvioinnin yhteydessä todetaan lastensuojelun tarve, tulee lapsen tuen järjestämisestä laatia asiakassuunnitelma. Suunnitelman laatimisesta vastuussa on lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Tavoitteena on, että jokaiselle lapselle laaditaan erillinen asiakassuunnitelma, joka edistää tavoitteellista ja asiakasta osallistavaa lastensuojelutyötä.

Kun perheessä havaitaan tarve tukea vanhemmuutta lapsen kasvun ja kehityksen turvaamiseksi, sosiaalityöntekijä voi arvioida perheen hyötyvän lastensuojelun perhetyöstä. Vanhemmuuden tukemista edellyttävät tarpeet voivat ilmetä esimerkiksi lapsen päivärytmin tai kasvatuksen pulmina, lapsen perushoidon puutteina, vanhemman päihderiippuvuutena tai hänen omina diagnosoituina sairauksinaan. Kun perheessä taas havaitaan puutteita kodin olosuhteissa, kodinhoitoavun tilapäinen tarve tai lapsenhoitoavun tarve, sosiaalityöntekijä voi arvioida tarpeen lapsiperheiden kotipalvelulle. Puutteet kodin olosuhteissa voivat tarkoittaa esimerkiksi kodin likaisuutta, lapsen kehitystä vaarantavaa epäjärjestystä tai kaoottisuutta. Kodinhoitoavun ja lapsenhoitoavun tarve saattaa ilmetä esimerkiksi vanhempien uupuessa tai sairastuessa tai perhekriiseissä.

Nykyisen lastensuojelulain mukaisesti sosiaalityöntekijä vastaa tilanearvioinnin ja asiakassuunnitelmien lisäksi avohuollon tukitoimina tarjottuja palveluita koskevasta päätöksenteosta (LSL 13§, 3 mom.). Päätöksenteko tarkoittaa sosiaalityöntekijän tekemää valituskelpoista päätösasiakirjaa perheen eduksi arvioiduista palveluista. Päätöstä edellyttäviä palveluita ovat tukitoimina tarjottavat lapsiperheiden kotipalvelu tai lastensuojelun perhetyö. Huomioitavaa on, että myös niissä tilanteissa, joissa tukitoimea ei myönnetä, haetusta palvelusta on tehtävä kielteinen päätös.

Lastensuojelun avohuollon palveluprosessin haasteet

Pohtiessamme sosiaalityöntekijän asemaa omassa työtehtävässään jäimme miettimään lastensuojelulain uudistuksen tuomaa prosessin johtajuuden kulttuurista murrosta sekä ammattikuntien yhteistyötä prosessin johtajuuden näkökulmasta. Pohdimme kysymystä, miten prosessin johtajuus mahdollistuu sosiaalityöntekijän työssä ja missä määrin sosiaalityön asiantuntijuutta hyödynnetään asiakkaiden avohuollon palveluita koskevassa päätöksenteossa.

Läntisessä perhekeskuksessa sosiaalityön prosessi lastensuojelun perhetyön käynnistämiseksi etenee seuraavasti. Lastensuojeluprosessin johtaja eli lasten asioista vastaava sosiaalityöntekijä täyttää perhetyön kirjallisen tilauskaavakkeen tai toimittaa perhetyöntekijöille perhettä koskevan vastaavan dokumentin. Perhetyön sosiaaliohjaajien toivomia tietoja ovat perhettä koskevat perustiedot, huolenaiheet ja perhetyön alustavat tavoitteet. Tietojen luovuttamisen jälkeen dokumentti niputetaan perhetyöntekijöiden jonomappiin. Keskimäärin kerran kuukaudessa sosiaaliohjaajat käsittelevät

jonossa olevia perheitä yhdessä perheiden lastensuojeluprosessista vastaavien sosiaalityöntekijöiden kanssa ja pohtivat mahdollisuutta aloittaa uusia perhetyön asiakkuuksia. Työtilanteensa sallien asiakkuus aloitetaan ja perheelle valitaan työpari. Perhetyön jonotusaika vaihtelee kuukaudesta puoleen vuoteen.

Kun perhe tarvitsee kotipalvelua, prosessinjohtajana toimiva sosiaalityöntekijä ottaa yhteyttä kotipalvelun ohjaajaan ja tilaa palvelun perheeseen. Mikäli mahdollisuus palvelun aloittamiseen löytyy, kotipalvelunohjaaja ja lastensuojeluprosessia johtava sosiaalityöntekijä tekevät perheeseen yhteisen kotikäynnin. Kotikäynnillä kotipalvelun ohjaaja kertoo heidän tarjoamastaan palvelusta ja toteaa perheen sopivuuden kotipalvelun asiakkaaksi. Käynnin jälkeen perhe jää odottamaan palvelun aloittamista, jonka jonotusaika vaihtelee viikoista kuukausiin. Jonotusaikana asiakkaalle ei järjesty korvaavia tukitoimia. Toisinaan palvelun aloittaminen ei ole lainkaan mahdollista. On myös mahdollista, että sosiaalityöntekijän ja kotipalvelun ohjaajan käsitykset asiakkaan tarpeista ovat erilaiset, jolloin kotipalvelutoimintaa ei kenties aloiteta lainkaan. Asiakasperheissä tehtävä kotipalvelu tai perhetyö tulisi kuitenkin olla suunnitelmallista ja tavoitteellista toimintaa. Lähtökohtana on, että perheen sosiaalityöntekijä laatii yhteistyössä sosiaaliohjaajien tai kotipalvelun perhetyöntekijöiden sekä asiakasperheen kanssa suunnitelman työskentelyn toteutuksesta. Suunnitelmaan kirjataan työn tavoitteet, työskentelyintensiivisyys, toimenpiteet ja tuen arvioitu kesto. Työskentelyn toteutuksesta vastaa perheen sosiaalityöntekijä (LSL 13§; LSL 36).

Lastensuojelulaki asettaa sosiaalityöntekijälle uuden velvollisuuden turvata asiakkaan oikeus tarvittavaan lastensuojelun palveluun. Näin lastensuojelulaki korostaa sosiaalityöntekijän vastuuta asiakasprosessissa. Lastensuojelulaki asettaa sosiaalityöntekijälle päätöksentekovelvollisuuden perheen eduksi arvioidusta tukitoimena toteutettavasta palvelusta. Vaikka sosiaalityöntekijä arvioi palvelun tarpeen ja vastaa päätöksenteosta, palvelun toteutuminen edellyttää kuitenkin monien palasten yhteensovittamista: palvelua tarjoavan ammattikunnan myönteistä arviota palvelun tarpeellisuudesta ja palvelun saamisen konkreettista mahdollistumisesta. Myös palveluiden jonotusajat luovat haasteen sosiaalityön johtajuuden toteutumiselle. Asiakkaan edun näkökulmasta palvelun saamisen viivästyminen kuukausilla merkitsee pitkää odotusaikaa, jolloin perhetilanne saattaa kriisiytyä ja auttamisen mahdollisuus kaventuu. Myös asiakkaan moti-

vaatio avun vastaanottamiseen mahdollisesti heikkenee tai jopa sammuu ja luottamus lastensuojelun tukeen vähenee.

Näin ollen on tärkeää pohtia, mihin päätös palvelun tarjoamisesta perustuu. Onko kyseessä prosessi, jota sosiaalityöntekijän asiantuntijuus ja harkinta ohjaavat, vai eteneekö prosessi tosiasiallisesti palveluiden tuottajien näkemyksen ja palvelun satunnaisen saatavuuden perusteella? On ilmeistä, että useat tekijät vaikuttavat päätökseen, josta lastensuojeluprosessia johtava sosiaalityöntekijä kantaa vastuun. Voi pohtia nimellisen vastuun ja todellisen vallan merkityksiä lastensuojelun asiakasprosessissa koskien avohuollon tukitoimina tarjottavia palveluita. Nimellinen vastuu on aina asiakasprosessista vastaavalla sosiaalityöntekijällä, jonka nimellä ja puheella ratkaisu palvelusta tuotetaan. Todellinen valta viime kädessä lienee niillä tahoilla, jotka lopulta ratkaisevat, mahdollistuuko palvelun tarjoaminen kyseiselle asiakkaalle.

Prosessin johtaminen ja käytäntöjen kehittämistarpeet

Vastuusosiaalityöntekijä huolehtii asiakkaitensa edun toteutumisesta lastensuojelulain ohjaamalla tavalla. Vastuu merkitsee johtajuutta, joka edellyttää asiantuntijuutta ja henkilökohtaisia ominaisuuksia: päätöksentekokykyä, organisointitaitoa ja tilanteen haltuunottoa. Sosiaalityöntekijän asema lastensuojeluasiasta vastuussa olevana työntekijänä korostuu suhteessa tukitoimia tarjoavien ammattikuntien toimintaan. Uusi rooli edellyttää myös muilta ammattikunnilta kykyä suhtautua sosiaalityöntekijän virka-asemaan. Lastensuojeluprosessin johtajuudessa huolta herättää, mahdollistaako sosiaaliviraston organisaatio työntöön edellyttämän vallankäytön lastensuojeluprosessia johtavalle sosiaalityöntekijälle.

Pohdittaessa lastensuojeluprosessia on ilmennyt, että lasten palvelutarpeiden arviointi on tosiasiallisesti monitasoista eikä sosiaalityöntekijällä ole nykyisessä työkuultuurissa vakiintunutta asiantuntija-asemaa. Monitasoinen uudelleenarviointi luo ajatuksen sosiaalityön asiantuntijuuden arvostuksen heikkoudesta. Toisaalta uudelleenarviointi herättää pohdintaa lastensuojelun tarpeen ohittavasta työn priorisoinnista. On aiheellista kysyä, missä määrin asiakkaiden palveluiden järjestyminen perustuu tosiasiallisesti sosiaalityöntekijän asiantuntijuuteen ja päätösvaltaan.

Keskeistä avohuollon työprosessin kehittämiseksi olisi pohtia sosiaalityön toimivallan ja suunnitelmallisen asiakastyön toteuttamisen mahdollisuuksia, päätöksentekokäytäntöjä ja ammattikuntien välisen joustavan

yhteistyön merkitystä asiakasprosessissa. Asiakkaalle kohdistetussa päätösasiakirjassa olisi tärkeää mainita kaikki tahot, jotka ovat osallistuneet päätöksentekoon. Kiinnostavaa on myös pohtia päätösasiakirjaan kirjattavaa tekstiä: tuleeko päätökseen merkintä palvelun aloittamisen ajankohdasta, palvelun tuottamisen intensiteetistä, arvioituista tavoitteista tai arvioidusta palvelun kokonaiskestosta? Mikäli päätös ilmaistaan asiakkaalle vain palvelua koskevana myönteisenä tai kielteisenä ratkaisuna ilman olemassa olevien reunaehtojen mainitsemista, voi pohtia, mikä sen merkitys on asiakkaan edun ja lastensuojeluprosessista vastuussa olevan sosiaalityöntekijän kannalta.

Olisi myös tarpeellista miettiä mahdollisuuksia käyttää nykyistä joustavammin kolmannen sektorin tarjoamia palveluita. Kotipalvelusta paljon kysytty lastenhoitoapu on ollut vaikeasti järjestettävissä kaupungin omasta palveluntuotannosta. Erityistä haastetta lastenhoitoavun järjestäminen aiheuttaa, mikäli palvelua tarvittaisiin ilta-ajalla. Sosiaaliviraston lapsiperheiden kotipalvelun ohjeen mukaisesti palvelua on tarjolla ilta-aikaan resurssien puitteissa. Lastensuojeluprosessista vastuussa olevan sosiaalityöntekijän näkökulmasta palvelun evääminen saattaa tehdä lastensuojeluprosessin toteutumisen mahdottomaksi. Tämä näyttäytyy erityisesti niiden asiakkaiden kohdalla, joiden edun mukaiset hoitoryhmät kokoontuvat ilta-aikaan. Asiakkaan tarpeen mukainen hoito jää mahdollistumatta, koska sosiaalivirastolla ei ole tarjota lapsenhoitoapua ilta-aikaan. Jälleen palataan ristiriitaan nimellisestä ja todellisesta toimivallasta, asiakkaalle annettavassa päätöksessä ilmenevästä vastuunkantajasta ja asiakkaan edusta.

Sosiaalityön kehittämisen kannalta olisi keskeistä selkiyttää eri ammattiryhmien tehtäväkuvaa sekä luoda yhteistä ymmärrystä työn perustehtävistä ja perustehtävän hoitamiseen liittyvästä työnjaosta. Perustehtävän ymmärrys, riittävä lastensuojelun asiantuntemus sekä selkeä työnjako tukevat tuloksellista lastensuojelutyötä. Perustehtävien sekoittumisessa vaarana saattaa lastensuojelutyön näkökulmasta olla päällekkäinen ja toisaalta kilpaileva palveluntuotanto, jolloin asetetuissa tavoitteissa pysyminen vaikeutuu. Perustehtävien selkeys voisi lisätä ammattikuntien välistä ymmärrystä ja asiantuntemuksen arvostusta sekä ammattikuntien sisäistä vahvuutta.

Lastensuojelun sijaishuollon työprosessi

Tässä osiossa tarkastelemme lastensuojelun asiakkaan sijaishuoltoon sijoittamisen työprosessia. Tarkastelun kohteena ovat lapsiperheiden palveluiden vastuualueen käytännöt lastensuojelun sijoituksen valmistelussa ja toteutuksessa. Tavoitteenamme on kuvata olemassa olevia käytäntöjä sosiaalityöntekijän näkökulmasta hyödyntäen lapsiperheiden palveluiden vastuualueen pysyväisohjeita sekä omaa käytännön työkokemustamme. Tarkastelussa olemme kiinnittäneet erityisesti huomiota sijaishuoltopaikan valitsemiskäytäntöihin ja siihen liittyvään päätöksentekoon sekä lapsiperheiden palveluiden vastuualueen eri yksiköiden väliseen vastuunjakoon.

Tarkastelussamme käsittelemme lastensuojeluasiakkaiden sijaishuoltoon sijoittamista kolmena erillisenä prosessina: kiireelliset lastensuojelun sijoitukset, lapsen huostaanotto ja sijoittaminen sijaishuoltoon sekä sijoitukset lastensuojelun avohuollon tukitoimena. Kiireellisellä sijoituksella tarkoitamme tilannetta, jossa lapsi sijoitetaan välittömän kriisitilanteen yhteydessä sijaishuoltoon lastensuojelulain 38 pykälän kiireellisellä sijoituspäätöksellä, tai vastaavankaltaista tilannetta, jossa vanhempi ja 12 vuotta täyttänyt lapsi antavat suostumuksensa sijoitukseen. Tällöin sijoitus voidaan toteuttaa lastensuojelulain 37 pykälän mukaisena avohuollon tukitoimen sijoituksena. Lapsen huostaanotolla ja sijoituksella tarkoitamme tilannetta, jossa valmistellaan tai on valmisteltu lastensuojelulain 40 pykälän mukainen lapsen huostaanotto ja sijoitus. Lastensuojelulain avohuollon tukitoimen sijoituksella ymmärretään tässä yhteydessä lapsen sijoittamista sijaishuoltoon lapsen huoltajan ja 12 vuotta täyttäneen lapsen suostumuksella. Sijoituksen tavoitteena on arvioida lapsen tuen tarve, tukea lapsen kuntoutumista tai turvata lapsen huolenpito väliaikaisesti lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavan henkilön sairauden tai muun vastaavan syyn vuoksi. Tarkastelussamme emme käsittele kokoperhesijoituksia (LSL 37 §) emmekä yksityisten sijoitusten (LSL 18 §) prosesseja.

Lapsiperheiden palveluiden vastuualueen organisaatiossa useat eri tahot osallistuvat sijoitusten valmisteluun. Näkyvimpinä toimijoina ovat sosiaalityöntekijöiden lisäksi johtavat sosiaalityöntekijät, lakimiehet, perhekeskuspäällikkö sekä lapsiperheiden palveluiden vastuualueen 13 § 1 momentin mainittu johtava viranhaltija. Uusina toimijoina sijoitusprosesseihin ovat tulleet niin kutsutut arviointi- ja ohjausryhmät, joille on muodostunut merkittävä asema lapsen sijaishuoltopaikan valinnassa. Arviointi- ja ohjausryhmätoimintaa on kehitetty ja valmisteilla olevan suunnitelman mukaisesti uusi työryhmä tulee korvaamaan nyt käytössä

olevat ohjausryhmät. Myös muut viranomaiset ovat merkittävässä asemassa sijoitusprosesseissa. Näistä esimerkkeinä mainittakoon terveydenhuollon ja erikoissairaanhoidon työntekijät sekä päivähoidon ja koulutoimen edustajat. Sijoitusprosessi sisältää useita eri työvaiheita ja eri hallintokuntien välistä vastuujakoa. Keskeisimpänä toimijana on kuitenkin lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, jonka toimenkuvana on arvioida, valmistella ja toimeenpanna lasta koskevat päätökset sekä hallinnoida työprosessia sosiaalihuoltoon liittyvän lainsäädännön määräämällä tavalla. Tätä sosiaalityöntekijän tehtävää kutsutaan prosessin johtamiseksi.

Kiireelliset sijoitukset

Jos lapsi on 40 pykälässä mainitusta syystä välittömässä vaarassa tai muutoin kiireellisen sijoituksen ja sijaishuollon tarpeessa, voidaan hänet sijoittaa kiireellisesti perhehoitoon tai laitoshuoltoon tai järjestää muulla tavoin hänen tarvitsemansa hoito ja huolto (LSL 38 §). Kiireelliset sijoitukset ovat tilanteita, joissa sosiaalityöntekijä saa tiedon lapsesta, jonka terveys ja kehitys ovat välittömässä vaarassa. Kiireellisen sijoituksen perusteet täytyvät tilanteessa, jossa kodin olosuhteet, kasvuympäristö tai puutteet lapsen huolenpidossa ovat sellaisia, että ne asettavat lapsen terveyden ja kehityksen välittömään vaaraan. Lisäksi kiireelliseen sijoitukseen tulee ryhtyä tilanteessa, jossa on perusteltua syytä epäillä, että lapsen kasvatuksesta vastaavat henkilöt pahoinpitelevät lasta. Kiireelliseen sijoitukseen tulee ryhtyä myös tilanteessa, jossa lapsi itse vaarantaa oman terveytensä ja kehityksensä käyttämällä päihteitä tai osallistumalla rikolliseen toimintaan eikä lapselle vahingollista tilannetta saada muutoin pysäytettyä.

Kiireellisten sijoitusten päätöksistä vastaavat virka-aikana alueen johtavat sosiaalityöntekijät ja virka-ajan ulkopuolella sosiaalipäivystys. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä ei ole nykyisen käytännön mukaan päätösvaltaa tehdä kiireellistä sijoituspäätöstä. Sosiaalityöntekijän vastuulla on päätöksen valmistelu. Käytännössä sosiaalityöntekijä on kuitenkin se virkahenkilö, joka virka-aikaan tosiasiallisesti päättää ja toteuttaa kiireelliset huostaanotot. Johtavan sosiaalityöntekijän päätöksentekovastuu on muodollinen ottaen huomioon, että siinä vaiheessa, kun johtava sosiaalityöntekijä allekirjoittaa päätöksen, sijoitus on jo useimmiten toteutettu. Kiireellisten sijoitusten välitöntä toimintaa vaativan luonteen vuoksi on toimenpiteen suorittamisen edellytyksenä, että sosiaalilautakunnan käytössä on tilanteen ja lapsen tarpeita vastaava tarkoituksenmukainen sijaishuoltopaikka.

Helsingin sosiaalivirastolla on käytössään omia ja ostopalvelusopimuksella toimivia vastaanottolaitoksia ja kriisiperheitä.

Kiireellisten sijoitusten käytännöt vaihtelevat tapauskohtaisesti. Esimerkiksi lapsen ikä ja ongelman luonne vaikuttavat kiireellisten sijoitusten toteuttamiseen. Yleisimpänä käytäntönä on, että sosiaalityöntekijä ottaa kiireellisessä sijoitustilanteessa yhteyttä suoraan vastaanottolaitokseen ja varaa sieltä lapsen tarvitseman paikan. Samaa työntekijöiden välistä yhteistyökäytäntöä sovelletaan myös kriisiperhesijoituksissa, joissa pääsääntönä on, että sosiaalityöntekijä sopii sijoituksesta suoraan sijaishuollon lyhytaikaisesta perhetyöstä vastaavan sosiaalityöntekijän ja kriisiperheen kanssa. Käytäntö toimii hyvin niissä tilanteissa, joissa Helsingin omissa vastaanottolaitoksissa ja kriisiperheissä on vapaita sijaishuoltopaikkoja. Parhaimmillaan sosiaalityöntekijä pystyy joustavasti sopimaan vastaanottolaitoksen ja perheen kanssa sijoituksen toteutuksesta.

Haasteellisiksi muodostuvat tilanteet, joissa Helsingin kaupungin omissa vastaanottolaitoksissa ja kriisiperheissä ei ole tilaa. Tällä hetkellä sijaishuoltopaikan järjestämistä vastuu kiireellisissä sijoituksissa on jäänyt epäselväksi. Näissä tilanteissa sosiaalityöntekijät ovat kääntyneet pääsääntöisesti sijaishuollon erityissosiaalityöntekijän tai sijaishuollon vastaanottopäällikön puoleen ja pyrkineet tätä kautta järjestämään lapselle sijaishuoltopaikan. Joissakin tilanteissa myös laitoshoidon tarkastaja on osallistunut sijaishuoltopaikan järjestämiseen.

Keskeisenä huomiona kiireellisten sijoitusten kohdalla on, että lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on arviointivastuu kiireellisen sijoituksen tarpeesta. Mikäli tilanne edellyttää puuttumista, sosiaalityöntekijälle muodostuu velvollisuus ryhtyä välittömiin toimenpiteisiin. Muodollisen päätöksen tekee alueen johtava sosiaalityöntekijä. Sijaishuollon työntekijöillä ja esimiehillä ei ole tilanteessa muodollista järjestely-, arviointi- tai päätösvastuuta, vaikka tosiasiallisesti sijaishuollon viranhaltijat päättävät sijaishuoltopaikkojen käytöstä.

Huostaanotto ja sijoitus

Lapsi on otettava sosiaalilautakunnan huostaan ja hänelle on järjestettävä sijaishuolto, mikäli puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyden tai kehityksen tai lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään ja kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai käyttäytymällä muulla

näihin tekijöihin rinnastettavalla tavalla. Huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan kuitenkin ryhtyä vain, jos lastensuojelulain 7 luvussa tarkoitettut avohuollon tukitoimet eivät ole lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia, tai jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi. Lisäksi sijaishuollon tulee olla LSL 4 pykälän mukaisesti lapsen edun mukaista (LSL 40 §). Päätöksen huostaanotosta ja sijoituksesta tekee lastensuojelulain 1 pykälän 1 momentin mukaan määräytyvä viranhaltija lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmistelun pohjalta, jos huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi eivät vastusta huostaanottoa ja siihen liittyvää sijaishuoltoon sijoittamista. Tahdonvastaiset huostaanottopäätökset ratkaisee hallinto-oikeus (LSL 43 §). Huostaanotto on toimenpiteenä aina viimesijainen.

Oleellisena perusteena huostaanottotilanteessa ovat lapsen olosuhteiden tai käytöksen lisäksi myös sosiaalipalveluista vastaavan toimielimen tarjoamat avohuollon tukitoimet sekä sijaishuoltopaikan laatu. Huostaanottoa valmistelevan viranhaltijan tulee pystyä osoittamaan huostaanottoesityksessään avohuollollisten tukitoimien soveltumattomuus, mahdottomuus ja riittämättömyys turvaamaan lapsen kasvuolosuhteita. Lisäksi sijaishuoltopaikkaa valittaessa tulee ottaa huomioon lapsen sekä hänen perheensä yksilölliset tarpeet. Lasta ei voida sijoittaa esimerkiksi kaupungin omaan laitokseen, mikäli kaupungin oma sijaishuoltopaikka ei pysty turvamaan lapsen ja perheen yksilöllisiä tarpeita tai muuten toteuttamaan lapsen etua. Päätöksen valmistelussa ja sijaishuoltopaikan valinnassa tulee ottaa huomioon lapsen, huoltajien sekä hänen hoidosta ja huolenpidostaan vastaavien aikuisten mielipide. Huostaanotolla ei voida korvata kuntien mahdollisia avohuollon tukitoimien puutteita. Laki velvoittaa kuntia järjestämään ehkäisevää lastensuojelua sisällöltään ja laajuudeltaan kunnan tarpeita vastaavasti (LSL 11 §).

Helsingissä nykyinen käytäntö sijaishuoltopaikan järjestämiseksi asettaa sosiaalityöntekijälle lapsiperheiden vastuualueella myös sisäisiä velvoitteita. Tällä hetkellä huostaanoton valmisteluvaiheessa sijaishuoltopaikan löytymiseksi sosiaalityöntekijä on velvollinen viemään lapsen asian erilliseen asiantuntijaryhmään: keskistettyyn sijaishuollon asiakasohjausryhmään. Velvoitetta ei ole kirjattu pysyväisohjeisiin, mutta keskitetystä asiakasohjauksesta lasten sijaishuollossa on annettu erillinen ohje. Asiantuntijatyöryhmän käyttö on pitkittänyt huostaanottoasioiden käsittelyä. Ohjausryhmien kokouksista ei tehdä kokouspöytäkirjaa, eivätkä ryhmät itse tuota päätöksen tueksi lausuntoa. Työryhmä ei laadi ratkaisus-

taan dokumenttia edes tilanteessa, jossa se on kykenemätön osoittamaan lapselle sijaishuoltopaikkaa tai ryhmän osoittama sijaishuoltopaikka on ristiriidassa lasten asioista vastaavan sosiaalityöntekijän arvion kanssa. Sosiaalityöntekijöiden kokemukseksi on jäänyt, että asiakasohjausryhmä on nykyisellään mahdollisen tuen sijaan lisätyöllistävä pakko. Asiakasohjausryhmän jäsenten tiedossa on sijaishuoltopaikkojen vapaiden sijoituspaikkojen tilanne. Ryhmä arvioi paikkatilanteen perusteella lapsen edun mukaisen sijaishuoltopaikan. Helsingin käytäntönä sijaishuoltopaikan valinnassa on kaupungin omien sijaishuoltopaikkojen sadan prosentin käyttöaste. Lisäksi käytännöksi on muodostunut, että maksusitoumuspaikkojen käytöstä päättää perhepalvelujohtaja.

Käytännössä lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on rajallinen mahdollisuus vaikuttaa sijaishuoltopaikan valintaan. Käytäntönä sijaishuoltopaikan valitsemisessa on periaate, jonka mukaan ensisijaisesti käytettäviä sijaishuoltopaikkoja ovat Helsingin kaupungin omat lastensuojelulaitokset. Nykyisellään omien laitosten käyttöaste on ollut korkea, eikä huostaanoton valmisteluvaiheessa juuri ole ollut mahdollista saada vaihtoehtoja sijaishuoltopaikalle. Lapset on sijoitettu sinne, missä on tilaa. Käytännöksi on myös muodostunut, että maksusitoumuspaikkojen käytöstä päättää perhepalvelujohtaja. Huomioitavaa on, että perhepalvelujohtaja ei tee omasta päätöksestään asiakirjaa, vaan perhepalvelujohtajan päätöksellä veloitetaan lasten asioista vastaavaa sosiaalityöntekijää valmistelemaan päätös perhepalvelujohtajan suullisen linjauksen mukaisesti.

Avohuollon sijoitukset

Yli 12 vuotta täyttänyt lapsi voidaan sijoittaa avohuollon tukitoimena, kun sekä hän että hänen vanhempansa antavat suostumuksensa sijoitukselle. Sijoituksen edellytyksenä on myös sen tarpeellisuus lapsen tilanteen arvioinnissa tai lapsen kuntouttamisessa. Lisäksi lapsi voidaan sijoittaa lapsen huoltajan tai muun lapsen hoidosta ja kasvatuksessa vastaavan henkilön sairastuessa tai ollessa muun vakavan syyn vuoksi estynyt huolehtimaan lapsen hoidosta.

Käytännössä avohuollon sijoituksissa noudatetaan samaa työjärjestystä kuin huostaanoton valmistelussa. Huomioitavaa avohuollon sijoitusten osalta on sosiaalityöntekijöille välitetty viesti, jonka mukaan vaikeassa sijaishuoltopaikkatilanteessa avohuollon sijoitus tehdään vain niissä tapauksissa, joissa edellytykset kiireelliselle sijoitukselle ovat olemassa,

mutta kaikki asianosaiset suostuvat kiireelliseen sijoitukseen. Kyseinen ohje on käytännössä ristiriidassa lastensuojelulain 34 pykälän asettaman veloitteen kanssa. Sen mukaan avohuollon tukitoimiin on ryhdyttävä, jos lapsen kasvuolot vaarantavat lapsen kehityksen tai jos lapsi käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään ja kehitystään. Lain edellytyksenä on, että toimenpiteisiin on ryhdyttävä myös tilanteissa, joissa lapsi ei ole välittömässä vaarassa. Tässä viitataan perhepalvelujen johtajan antamaan ja allekirjoittamaan ohjeeseen vuosina 2006–2007. Siinä sosiaalityöntekijöitä ohjeistettiin vaikeaan sijaishuoltopaikkatilanteeseen vedoten, että lapsia ei sijoiteta “väliaikaisesti” avohuollon tukitoimena muuta kuin sellaisessa tilanteessa, jossa kiireellisen sijoituksen edellytykset täyttyvät, mutta perhe suostuu sijoitukseen.

Käytännössä lastensuojelun avohuollon sijoitusten päätöksenteon käytäntöjä ei ole ohjeistettu. Tilanteessa, jossa lapsi tarvitsee väliaikaista sijaishuoltoa ilman että sijaishuollolta edellytetään erillistä arviota, olisi suotavaa, että lapsi voidaan sijoittaa myös muihin kuin arviointiin erikoistuneisiin vastaanottolaitoksiin. Avohuollon sijaishuoltopaikan valinnassa, kuten kaikissa lastensuojelupäätöksissä, tulee ottaa huomioon lapsen etu. Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa ei ole luotu rakennetta vastaamaan avohuollon sijaishuoltopaikan järjestämisen tarpeeseen. Oletettavaa on, että sosiaalityöntekijät järjestävät lapsen tarvitseman avohuollon sijaishuoltopaikan yhteistyössä sijaishuollon vastaanottopäällikön tai sijaishuollon laitoshoidon tarkastajan kanssa. Päätösvalta avohuollon sijoituksissa on delegoitu avohuollon johtavalle sosiaalityöntekijälle. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä valmistelee päätöksen. Sijaishuollon työntekijöillä ja esimiehillä ei ole myöskään avohuollon sijoitusten osalta muodollista järjestely-, arviointi- tai päätösvastuuta, vaikka tosiasiallisesti sijaishuollon viranhaltijat päättävät myös näissä tilanteissa sijaishuoltopaikkojen käytöstä.

Sijoitusprosessin kehittämistarpeet

Lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on nimettävä hänen asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtäviin kuuluu asiakkaiden ongelmien tunnistaminen ja arviointi, asiakkaiden itsenäisen selviytymisen arvioiminen ja tukeminen sekä tarvittavien tukitoimien järjestäminen. Tehtävä edellyttää ongelmien ja asiakkaiden tilanteiden arvioimisen lisäksi päätösten valmistelua ja päätöksentekoa

(Räty 2007, 55). Tehtävä edellyttää myös lapsen asioista vastaavaa sosiaalityöntekijää turvaamaan lapsen edun toteutumista. Lisäksi hänen tulee virkansa puolesta avustaa lasta tai nuorta puhevallan käytössä (LSL 24 §). Lasten asioista vastaavan sosiaalityöntekijän asema lastensuojelun järjestämisessä on keskeinen, ja siihen sisältyy laissa säädettyjä velvollisuuksia ja periaatteita (vrt. LSL 4 §).

Uudessa lastensuojelulaissa on myös säädetty johtavan viranhaltijan tai hänen määräämänsä viranhaltijan päätösvalta (LSL 13 § 1 mom.). Johtavan viranhaltijan päätösvalta koskee ennen kaikkea huostaanottoon ja sijaishuoltoon liittyvää päätöksentekoa. Johtavan viranhaltijan tai hänen määräämänsä viranhaltijan päätökset valmistelee lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä (Räty 2007, 56–57).

Lastensuojelun sosiaalityö on hallintolain alaista virkavastuullista hallintotoimintaa. Lapsen toiminnan ja lapsen edun valvontavastuu on lain mukaan lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä, vaikka kunta siirtää delegointisäännöillä lastensuojelun tukitoimien päätöksentekoa muille viranhaltijoille (vrt. Räty 2007, 57–59). On ilmeistä, että uudessa lastensuojelulaissa lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle on säädetty virkavastuuta tukitoimista, joista Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa työskentelevä lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ei pysty omassa virka-asemassaan päättämään. Tällaisia vastuualueita ovat esimerkiksi taloudellinen avustaminen ja asumisen turvaaminen (LSL 35 §). Helsingin sosiaaliviraston organisaatiouudistuksen yhteydessä lastensuojelun sosiaalityöntekijältä poistettiin oikeus päättää lasten ja perheiden taloudellisesta avustamisesta. Niin ikään lastensuojelun sosiaalityöntekijällä ei ole tosiasiallista mahdollisuutta vaikuttaa perheiden asunnon saantiin, vaikka sosiaalityöntekijän arvioinnin mukaan puutteet asumisololoissa ovat oleellinen este lapsen ja perheen kuntoutumiselle.

Epäselvää vastuunjakoja, epä johdonmukaista päätösvaltan delegoimista sekä ristiriitaista ohjeistamista esiintyy myös lapsiperheiden palveluiden sisäisessä hallinnoinnissa. Erilaisten arviointiryhmien toimivalta lasten sijaishuollon ja hoidon tarpeen arvioimisessa, lasten sijaishuoltopaikkoihin liittyvien päätösten valmistelussa ja päätöksenteossa ilman dokumentointia asettaa vastuusosiaalityöntekijän ristiriitaiseen asemaan. Tilanteissa, joissa sijaishuollon budjetti on ylittynyt, on perhepalvelujohtaja kieltänyt muita viranhaltijoita sijoittamasta lasta ostopalvelulaitokseen. Annetuilla ohjeilla ei ole kuitenkaan muutettu delegointisääntöä tai muulla tavalla poistettu lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän päätöksen valmistelu- tai muuta

vir kavastuuta. Sosiaalityöntekijä joutuu näissä tilanteissa kohtuuttomaan asemaan. Hän valmistelee päätösesityksen omalla nimellään saatujen ohjeiden mukaisesti, huolimatta ohjeen ristiriitaisuudesta lain asettamien velvoitteiden ja työntekijän oman asiantuntija-arvion kanssa. Myös perhekeskuspäällikkö, jolle sopimukseen perustuvat huostaanottopäätökset ja sijaishuollon muutospäätökset on delegoitu, tekee virka-asemassaan päätöksiä, joiden sisältöön viranhaltija ei pysty vaikuttamaan.

Epäjohdonmukaista vastuunjako esiintyy myös niissä kiireellisissä sijoitustilanteissa, joissa lapsiperheiden palveluiden vastuualue ei kykene tarjoamaan välitöntä sijaishuoltopaikkaa. Joissakin tapauksissa kiireellinen sijoitus on jätetty toteuttamatta, koska käytössä olevat sijaishuoltopaikat ovat olleet täynnä. Päätös sijoittamatta jättämisestä jää toimeenpanosta vastaavalle sosiaalityöntekijälle, vaikka laki velvoittaa välitöntä puuttumista ja sijaishuoltopaikan järjestämistä lapsen edun niin vaatiessa. Tällaiset ääritilanteet ovat toistaiseksi olleet harvinaisia. Oleellista kuitenkin on, että vastuusosiaalityöntekijä joutuu yksin virkavastuuseen tilanteessa, johon hän ei pysty vaikuttamaan.

Sijoitusprosessien tarkastelun pohjalta haluamme todeta, että sijoitusten hallintomenettelyssä on puutteita, joihin sijoitusprosessien kehittämistyössä tulisi kiinnittää huomiota. Huostaanottopäätös on yksi yhteiskunnan vaikeimmista päätöksistä, jossa puututaan perheiden itsemääräämisoikeuteen. Asian vakavan luonteen vuoksi on selvää, että huostaanottopäätöksiin osallistuu useita toimijoita. Niin ikään on todettava, että sijoituspäätös on myös kustannusnäkökulmasta merkittävä päätös ja näin ollen voidaan katsoa perustelluksi, että sijaishuoltoon tarkoitettujen määrärahojen käyttö on valvottua ja hallittua. Sijoituspäätös ei ole yksinomaan sosiaalityön asiantuntijuuteen perustuva päätös, vaan siinä tulee huomioida myös muiden hallintokuntien asiantuntijuus. Näin on ilmeistä, että sijoitusprosessiin osallistuu useita eri toimijoita, joiden osallisuus sijoituksen valmistelussa on perusteltua (LSL 7–10 §; LSL 14 §; LSL 15 §).

Sijoituspäätösten valmistelussa olisi tärkeää tehdä näkyväksi kaikki prosessiin liittyvä moniammatillinen osallisuus. Asia olisi ratkaistavissa hallintokuntien yhteisellä dokumentointivelvoitteella, jota tulisi soveltaa kaikissa päätöksen valmisteluosioissa. Dokumentoinnin tulisi noudattaa lastensuojelulain 33 pykälässä säädettyjä periaatteita. Niinpä olisi kohtuullista, että ne kannanotot ja lausumat, joilla ohjataan sosiaalityöntekijän työtä, tehtäisiin näkyviksi myös asiakkaiden asiakirjoissa (vrt. Kääriäinen 2003, 182). Asiantuntijalausuntojen ja vastaavien kannanottojen olisi

hyvä olla riippumattomia sosiaalityöntekijän toiminnasta ja edustaa sitä asiantuntijakuntaa, jossa lausunto on esitetty. Näin ollen sosiaalityöntekijä ei voi olla se henkilö, joka kirjaa muiden lapsen asioiden ratkaisuun osallistuneiden toimijoiden lausumat asiakkaan asiakirjoihin.

Onko sosiaalityöntekijä oman työnsä asiantuntija?

Lopuksi pohdimme sosiaalityöntekijän asiantuntija-asemaa lapsiperheiden palveluiden vastuualueen organisaatiossa. Pohdimme sosiaalityöntekijän asiantuntijuutta käytännön työn toteutuksessa ja käytäntöjen kehittämistyössä. Tarkastellessamme lastensuojelun sosiaalityön prosessia vastuusosiaalityöntekijän näkökulmasta koemme tarpeellisenä herättää keskustelua sosiaalityöntekijän asiantuntija-asemasta, hänen rajallisista vaikutusmahdollisuuksistaan käyttää asiantuntijuuttaan ja johtaa lastensuojelutyön prosessia. Samassa määrin haluamme herättää keskustelua alueellisen kehittämistyön tarpeesta ja sosiaalityöntekijän tiedon hyödyntämisestä kehittämistyössä.

Ohjeistettu ja luvanvarainen asiantuntijuus

Helsingin sosiaalivirastossa on turvauttu pitkälti henkilöstön ohjeistukseen perustuvaan toiminnan johtamiseen. Niin kutsutuilla pysyväisohjeilla luodaan yhteisiä käytäntöjä työn ja talouden hallitsemiseen. Ohjeiden sisällöstä vastaavat usein keskitetyt kehittämistyöntekijät ja konsultit.

Pysyväisohjeiden lisäksi lapsiperheiden vastuualueella toteutetaan Helsingin yhteisstrategiaan sitoutunutta lapsiperheiden palveluiden vastuualueen omaa organisaatiostrategiaa. Strategisessa johtamistyössä hyödynnetään muun muassa lapsiperheiden palveluiden vastuualueen tuloskorttia sekä lähiesimiesten toimesta toteutuvaa kehityskeskustelukäytäntöä. Näiden käytäntöjen lisäksi lastensuojelutyötä ohjaavat myös useat säännöt, jotka eivät ole sidoksissa pysyväisohjeisiin tai strategiatyön tuloskortteihin. Aika ajoin lapsiperheiden palveluiden vastuualueen johtoryhmä ohjeistaa kirjallisesti työkäytäntöjen muutoksista.

Ohjeistuskäytännön lisäksi monen sosiaalityöntekijän tai johtavan sosiaalityöntekijän päätökset asiakkaille tarjotuista palveluista ovat näkemyksemme mukaan luvanvaraisia. Sijoitukset ovat pääsääntöisesti tällaisia luvanvaraisia toimenpiteitä, joissa lopullisen luvan sijoituksen toteuttamiselle

antaa perhepalvelujohtaja. Lupakäytäntöä käytetään myös joissakin avo-
huollon palveluissa esimerkiksi ostopalveluna tarjottavassa lapsenhoitopal-
velussa, suuria kustannuksia vaativissa ensikodin tarjoamissa avopalveluissa
tai Veturi-kriisiperhetyössä. Näissä luvanantaja on perhekeskuspäällikkö
tai perhekeskustoiminnan päällikkö.

Ohjeet ja lupakäytännöt ovat monilta osin ymmärrettäviä käytäntöjä,
joita sovelletaan todennäköisesti useissa organisaatioissa. Ongelmalliseksi
ohjeet ja luvat muodostuvat tilanteissa, joissa ne ovat ristiriidassa toistensa,
sosiaalityöntekijän asiantuntija-arvioon perustuvan näkemyksen tai lain
hengen toteutumisen kanssa. Ongelmallisia ne ovat myös silloin, kun muut-
tuvilla ohjeilla ja lupakäytännöillä ei uudisteta päätösten delegointiohjeita.
Tuloksena on, että vastuu ja valta eivät kohtaa. Vastuualueellamme on useita
virkahenkilöitä, jotka kantavat vastuun toisten päätöksistä. Esimerkkejä
tästä ovat muun muassa kotipalveluohjaajien päätösvalta kotipalvelusta,
perhepalvelujohtajan päätökset sijaishuoltoon sijoittamisesta ja perhehoidon
asiakasohjauksen päätösvalta perhehoitoon sijoittamisesta.

Kaikissa yllämainituissa päätöksissä varsinaisen virkavastuullisen
päätöksen tekee sosiaalityöntekijä, johtava sosiaalityöntekijä tai perhekes-
kuspäällikkö huolimatta toisaalla olevasta todellisesta päätösvallasta. Voi
myös kysyä, mihin kyseisten tai vastaavien palveluiden päätöksenteko
perustuu. Onko ratkaisut tehty sosiaalityön asiantuntijuuden perusteella
vai ohjaako päätöksentekoa ensisijaisesti resurssit, käyttöasteet tai talous?
Asiakkaiden ja työntekijöiden oikeusturvan kannalta olisi keskeistä teh-
dä päätösprosessista mahdollisimman läpinäkyvä. Samalla tulisi myös
täsmentää poikkihallinnollista dokumentointivelvoitetta, jolla turvataan
läpinäkyvä prosessin hallinnointi. Näin vastuu jakaantuisi sille kuuluvalla
tavalla kaikkien prosessiin osallistuvien toimijoiden kesken. Kohtuullista
olisi, että asiakkaalle annettavasta palvelusta päättävä taho ottaisi vastuun
pätöksestään.

Vastuun ja toimivallan kohdistuminen asiakasta koskevien päätösten
mukaisesti merkitsee asiantuntijuuden ja virka-aseman kunnioittamista.
Se heijastaa ammattikuntien välillä ja ammattikunnan sisällä vallitsevaa
arvoasetelmaa, johon me kaikki vaikutamme. Sosiaalivirastossa vallitseva
työkulttuuri luo helposti sellaisen vaikutelman, jonka sosiaalityöntekijä
saattaa tulkita epäluottamuksena ja asiantuntijuuden kyseenalaistamisena.
Niinpä asiantuntevien työntekijöiden saatavuuden turvaamiseksi olisi tär-
keää tukea avointa, joustavaa ja kuulevaa ilmapiiriä, jossa ammattitaitoisen

sosiaalityön tekeminen on mahdollista. Keskeistä olisi myös, että sosiaalityöntekijöillä olisi mahdollisuus vaikuttaa oman työnsä sisältöön.

Sosiaalityöntekijä käytäntöjen uudistamisen asiantuntijana

Helsingin sosiaalivirastossa on turvauduttu pääsääntöisesti keskitettyyn työn kehittämistoimintaan, jolloin työn kehittämisestä vastaavat sosiaalityön asiakastyöstä irrotetut kehittämissyksiköt, kehittämistyöntekijät ja konsultit. Tämänkaltaista toimintamallia voidaan kritisoida, koska mallissa ei valjasteta tehokkaasti käyttöön asiakastyön rajapinnassa olevaa tietoa (vrt. Antola & Pohjola 2006, 69–74). Onkin aiheellista kysyä: missä määrin lapsiperheiden palveluiden vastuualueen kehittämistyössä hyödynnetään asiakastyön rajapinnassa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden asiantuntijuutta ja missä määrin keskitetyllä kehittämistoiminnalla tavoitetaan varsinaisten lastensuojelutoimijoiden arkitodellisuus? Yleisesti tiedossa on, että kehittämissyö koetaan haasteellisena. Haasteellista se on ennen kaikkea siksi, että uusien työkäytäntöjen juurruttaminen koetaan vaikeana. Ongelma tulkitaan helposti henkilöstön haluttomuutena ottaa käyttöön uusia toimintamalleja. Ongelma voi kuitenkin johtua myös siitä, että irralliset ja toisaalla kehitellyt kehittämisshankkeet eivät sovellu siihen varsinaiseen toimintatilaan, jossa lastensuojelun asiantuntijat työskentelevät.

Pääkaupunkiseudun lastensuojelun kehittämissyksikköhankkeen yhtenä päätavoitteena oli luoda toimijalähtöinen, pysyvä ja dynaaminen kehittämissyksikkörakenne lastensuojelun kehittämisen tueksi (<http://www.socca.fi/lastensuojelu/tausta.html>). Toimijalähtöinen kehittäminen voidaan nähdä asiakastyön rajapinnassa tapahtuvana työn kehittämisenä, jossa hyödynnetään lastensuojelutyön toimijoiden asiantuntijuutta. Toimijalähtöinen työn kehittäminen voisi olla vaihtoehto nykyiselle keskitetylle kehittämistoiminnalle.

Kaarelan työryhmän kokemuksen pohjalta alueellinen kehittäminen on luonut väylän ilmeisiksi kokemiemme epäkohtien sanallistamiseen ja esiintuomiseen. Kehittämisshanke on tehnyt mahdolliseksi tuoda julki asiantuntevan sosiaalityön toteuttamisen pulmakohtia ja pohtia niiden ratkaisemisen mahdollisuuksia. Lisäksi kehittämisshanke on luonut mahdollisuuden tuoda esiin työntekijöiden omaa asiantuntijuutta ja laajentaa heidän työnkuvaansa.

Näemmekin kehittämistyön kaikkien toimijoiden yhteisenä haasteena ja yhtenä osana sosiaalityön perustehtävää. Toiminnan kehittäminen on huomattavasti helpompaa oman organisaation tukiessa ja kannustaessa kriittisyyteen (Järvinen 2006, 122). Toivomme, että alueellinen kehittämistoiminta pystyy vaikuttamaan, ei vaan uuden kehittämisrakenteen luomiseen, vaan myös uuden ja sallivamman keskustelukulttuurin muodostumiseen lapsiperheiden palveluiden vastuualueella.

10. Itä-Helsingin pilottiyksikön kehittämisprosessi

JOHANNA METSÄLÄ

Kehittämistavoitteet

Helsingin Itäinen perhekeskus koostui vuonna 2006 neljästä erillisestä toimipisteestä. Hakemuksen kehittämishankkeeseen laati Herttoniemen toimipiste, johon kuului kaksi johtavaa sosiaalityöntekijää tiimeineen, yhteensä noin 18 työntekijää. Herttoniemen työntekijät nimesivät hakemuksessaan kehittämiskohteikseen alkuarviotyöskentelyn ja verkostotyömuotojen kehittämisen. Keväällä 2007 kehittämishankkeessa käynnistyi konkreettinen yhteistyö pilottiyksiköiden kanssa. Johtavien sosiaalityöntekijöiden kanssa käydyissä keskusteluissa tuli esille, että lisäksi haluttiin vahvistaa oppilaitosyhteistyötä ja käytännön opetusta työyhteisössä.

Ennen kuin kehittämissprosessi pääsi edes kunnolla käyntiin, hanke-työntekijöitä informoitiin työyhteisön tulevasta organisatorisesta muutoksesta: Herttoniemen ja Itäkeskuksen toimipisteet yhdistyisivät. Tulevaa yhdistymistä ennakoiden oli tarkoituksenmukaista kysyä Itäkeskuksen työntekijöiden kiinnostusta tulla mukaan kehittämistyöhön. Näin käynnistyi Herttoniemen-Itäkeskuksen yhteinen kehittämissprosessi.

Toukokuun 2007 pilottiseminaarissa kehittämiskohteet tarkennettiin ja laadittiin toimintasunnitelma kolmelle erilliselle kehittämissryhmälle: alkuarvio-ryhmälle, käytännön opetus -ryhmälle ja verkostotyö-ryhmälle. Kuhunkin kehittämissryhmään tuli toimijoita kummastakin eri toimipisteestä. Eri kehittämissryhmissä oli edustajia myös eri ammattiryhmistä: sosiaalityöntekijöitä, sosiaaliohjaajia ja johtavia sosiaalityöntekijöitä. Kehit-

tämistyön etenemisen turvaamiseksi sovittiin kullekin ryhmälle säännölliset tapaamisajat kerran kuukaudessa. Tämän lisäksi kehittämisryhmät sopivat järjestävänsä lisätapaamia yksittäisten konkreettisten asioiden eteenpäin työstämiseksi.

Alkuarvio-ryhmän visioksi asetettiin, että yhdistyville toimipisteillä olisi yhtenäinen tapa tehdä lapsikeskeistä, laadukasta ja lakisääteistä alkuarviotyötä. Kehittämisellä tavoiteltiin erityisesti osaamisen vahvistumista pikkulapsiperheiden (0–6-vuotiaat lapset) kanssa työskenneltäessä. Uusi lastensuojelulaki (417/2007) ja sosiaaliviraston pysyväisohjeet loivat reunaehdot kehittämisryhmälle. Alkuvaiheen tilanearviosta alettiin uuden lain voimaanastuttua 1.1.2008 käyttää nimitystä lastensuojelutarpeen selvitys (27 §), mutta kehittämisryhmän nimi säilyi samana.

Yhdistymisen vuoksi toivottiin lisäksi selvitystä siitä, minkälaisia työkäytäntöjä ja erilaisia toimintakulttuureja neljässä eri tiimissä on ja miten ne mahdollisesti vaikuttavat asiakasprosessin alkuvaiheen työkäytäntöihin. Erityisesti Itäkeskuksen työntekijöiden tavoitteena oli saada tiimikäytännöt sellaisiksi, että ne ohjaisivat lastensuojelutarpeen selvityksen tekemiseen parityönä toisin kuin aikaisemmin, jolloin asiakkauksien vastuukysymyksistä ja seurannasta ei ollut sovittu tarkasti. Koska työyhteisössä ei ollut erillistä kehittäjätyöntekijän resurssia, päätettiin tätä tavoitetta alkaa työstää sitten, kun Heikki Waris -instituutin tutkijasosiaalityöntekijä aloittaa työnsä.

Verkostotyö-ryhmän visiona oli juurruttaa verkostotyön osaamista työyhteisöön niin, että kaikki työntekijät osaisivat käyttää verkostotyön menetelmiä lapsilähtöisesti perustyössään. Tavoitteena oli vastata uuden lastensuojelulain haasteisiin ja varmistaa kaikille asiakkaille yhdenvertainen asema verkostotyön palvelujen saajina sekä asiakkaan voimaannuttaminen verkostotyön avulla.

Käytännön opetus -ryhmän visiona oli tavoitella tilannetta, jossa työyhteisö toimisi siltanrakentajana opiskelijoille työelämään. Tavoitteeksi asetettiin käytännön opetuksen osaamisen ja edellytysten vahvistaminen työyhteisössä. Tähän tähdättiin tiivistämällä oppilaitosyhteistyötä, vahvistamalla henkilöstön osaamista ja suunnittelemalla käyttöön otettavia perhdytyksen apuvälineitä, joiden ajateltiin jatkossa palvelevan kaikkia uusia työntekijöitä ja opiskelijoita.

Toiminta ja tulokset

Alkuarvio-ryhmässä kehittämistyö käynnistettiin käymällä vuoropuhelua toimipisteiden kesken lapsikeskeisyydestä alkuvaiheen työskentelyssä. Lasten tapaamisissa on hyödynnetty erilaisia työvälineitä ja -menetelmiä vaihtelevasti. Joillakin Herttoniemen toimipisteen työntekijöillä, pääasiassa sosiaaliohjaajilla, on runsaasti materiaalia erilaisista lapsikeskeisistä työvälineistä, kun taas Itäkeskuksen työntekijöiden työskentely on pitäytynyt keskustelussa lasten ja vanhempien kanssa. Käyttökokemuksen myötä erilaisia lomakkeita on uudistettu sekä laadittu Vauva-kansio, joka sisältää vauvaperheiden kanssa työskentelyyn soveltuvia työvälineitä ja artikkeleita. Aktiivinen keskustelu hyvistä työkäytännöistä on käynnistynyt hankkeen aikana.

Yhtenäistä tapaa toimia alkuvaiheen työskentelyssä haettiin myös lukemalla ja analysoimalla yhdessä lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvedojen tekstejä. Yhteenvedotekstin mallina käytettiin valtakunnallisen asiantuntijaryhmän esittämää yhteenvedon runkoa, joka on sittemmin otettu käyttöön työntekijäkohtaisesti. Yhteenvedon runko oli jaettu ja otsikoitu neljään eri osioon: lähtötilanne, taustatiedot, voimavarat ja huolenaiheet (eri perheenjäsenten ja viranomaisten kokemana ja arvioimana). Lopuksi esitettiin sosiaalityöntekijän perusteltu näkemys lapsen suojelun tarpeesta eli lastensuojelutarpeen arvio (vrt. Taskinen 2007).

Työntekijöiden laatimia yhteenvedoja tutkittiin seuraavien kysymysten avulla:

1) Kirjoittamisen tapa

- Millaista kieltä käytän, kenelle kirjoitan (lapselle, aikuiselle, toiselle viranomaiselle)?
- Mitä olen valinnut tekstiin, mitä olen jättänyt pois? (vrt. yhteenvedolomake)
- Kirjoitanko vain faktoja (kenen fakta/tieto)?
- Onko mukana havaintoja, tulkintoja (kenen)?
- Olenko ottanut esille erilaisia näkökulmia: vanhempien, lasten, työntekijän, vaimon, miehen, äidin, isän, lainsäädännön, kasvatuksen, hoidon, huolenpidon jne. Näkyykö sosiaalityöntekijän kanta selkeästi?

2) Kirjoittamisen sisältö: lastensuojelun ydinasiat

- Miten olen nostanut esiin asiakkaan kykyjä ja voimavaroja?

- Miten olen tuonut esille huolenaiheet ja muutostarpeet? ”Ongelmien” esiintuomisen tapa ja sen vaikutus yhteistyön toimivuudelle jatkossa?
- Onko kertomuksessa havaittavissa ”aukkoja”? Miten niitä voisi tehdä näkyväksi?

3) Osallisuus

- Miten lapsen/vanhemman osallisuus tulee esille?
- Tutki erilaisten valintojen myönteisiä ja kielteisiä seurauksia: mitä siitä seuraa lapselle, jos asiakkuus jatkuu tai ei jatku jne.?

Yhteenvedon yhtenäinen otsikointi koettiin hyväksi, mutta sen käyttöönottoa ja juurtumista koko toimipisteen ja muiden perhekeskusten työntekijöiden keskuuteen edistäisi yhtenäisen otsikoinnin siirtyminen osaksi asiakastietojärjestelmää. Tämän toteutumiseksi käynnistettiin yhteistyö asiakastietojärjestelmästä vastaavien henkilöiden kanssa. Sosiaalivirastossa otettiin käyttöön uusi asiakastietojärjestelmä syksyllä 2008 ja siirtävävaiheen aikana työntekijöiden oli mahdollista ehdottaa muutoksia sisältöihin ja otsikointiin.

Tutkijasosiaalityöntekijän työn käynnistyttyä avoimeen keskusteluun tuotiin tiimien työkäytäntöjen lisäksi työn jakamisen ja asiakasprosessin selkeyttämisen teemat. Keskusteluissa tuli esille, että johtavilla sosiaalityöntekijöillä ei ollut selkeää tietoa siitä, kuinka paljon ja minkälaisia asiakkuuksia eri työntekijöillä oli. Ryhmässä päätettiin ottaa käyttöön työntekijöiden täyttämä reaaliaikainen asiakasseurantalista, jonka yhtenä tarkoituksena on tuoda esille asiakkaiden määrä ja asiakkuuksien luonne. Seurantalistan toisena tarkoituksena on lisätä työntekijän hallinnan tunnetta oman asiakaskuntansa asioiden hoidosta ja yhtäaikaaisesti antaa johtavalle sosiaalityöntekijöille mahdollisuus seurata ja arvioida työntekijöiden työtilannetta. Tämä on tarkoituksenmukaista, jotta kuormittavan työtilanteen keskellä voidaan oikeudenmukaisesti priorisoida ja delegoida työtehtäviä. Lista on jaoteltu asiakkuudet eri vaiheiden mukaisesti: lastensuojelutarpeen selvitys, suunnitelmallinen muutostyö, sijoitusvaiheen työ, jälkihuolto. Seurantalistojen hyöty työntekijöille ja tiimin toiminnalle tulee näkyväksi vain, jos yhteisesti sovitussa käytännössä pitäydytään. Kehittämistyön vaikutuksesta esille nousivat vahvasti myös johtamisen rakenteet ja kysymykset, jotka kytkeytyivät tiimin toimintaan ja töiden jakamiseen. Osa esille nousseista teemoista jäi odottamaan ratkaisua, joihinkin löydettiin kaikkien tiimien toimintaa sitovia yhteisiä käytäntöjä.

Alkuarvio-ryhmässä keskustelua väritti myös työntekijöiden kiinnostus tehdä näkyväksi työn vaikuttavuutta. Kokemustiedon mukaan lastensuojelutarpeen selvitys voi sinällään olla riittävä interventio perheen elämään, ja sillä saadaan aikaan myönteisiä muutoksia lapsen elämäntilanteessa. Rousun (2008) mukaan organisaatiossa tarvitaan eri näkökulmista tuotettua tietoa tuloksellisuuden arvioimiseksi, kuten tietoa siitä, miksi asiakkaat ovat asiakkaina, tietoa muutoksista asiakkaiden elämässä, tietoa henkilöstön osaamisesta ja jaksamisesta sekä tietoa asiakasprosesseista ja niiden toimivuudesta. Keskusteluprosessi on Rousun mukaan vähintään yhtä tärkeä kuin kerättävän tiedon laatu.

Ryhmässä käytiin keskustelua lastensuojelutyön vaikuttavuudesta ja päätettiin kartoittaa oman toimipisteen osalta lastensuojelutarpeen selvitysten vaikutuksia. Vaikutusten mittaamiseksi muotoiltiin arviointilomake, jonka suunnittelun aikana tuli esille myös lastensuojelutyön vaikuttavuuden mittaamisen vaikeus. Työ käynnistyi tutustumalla Vantaalla kehitettyyn tilanearvio-lomakkeeseen. Tavoitteena oli laatia asiakaskohtainen mittari, jolla voitaisiin arvioida lastensuojelutarpeen selvityksen prosessia ja vaikutuksia. Arviointimittarin muotoilussa hyödynnettiin myös arvioinnin asiantuntijoiden kommentteja. Jokainen työntekijä sitoutui täyttämään arviointilomakkeen ainakin yhdestä asiakaslapsesta. Tarkoitus on, että lomakeaineistolla kerätyn tiedon analysointi ja tulokset käsitellään yhdessä työyhteisön kanssa ja päätetään jatkoaineistojen keräämisestä ja kehittämistarpeista alkuvaiheen työskentelyn osalta.

Verkosto-ryhmässä kartoitettiin aluksi toimipisteen verkostotyömenetelmien osaajat, jotka kerättiin yhteen luetteloon. Kisälli-oppipoikaajattelua hyödynnettiin niin, että työntekijän, joka on uusi tai jolla on vähemmän verkostotyöosaamista, on mahdollisuus mennä verkosto-osaajien työpariksi. Tiimipostiin luotiin Kisälli-kalenteri, jonne merkitään tiedot tulevista tapaamisista, joissa käytetään verkostotyötä. Ryhmä kokosi myös Verkosto-kansion artikkelita ja tietoa eri työmenetelmistä. Kansiossa on myös ryhmässä kehitetty verkoston kartoituslomake, jonka käyttöönottoa kokeiltiin ryhmäläisten keskuudessa, mutta menetelmän juurtuminen koko työyhteisöön on vielä kesken. Ryhmä järjesti työyhteisössä tietoisuuksia eri verkostotyön menetelmistä, joiden juurtumista haluttiin edistää (läheisneuvonpito, tulevaisuuden muistelu, verkostokokous, koko idän verkostoryhmä). Oman ryhmän sisältä löytyi myös verkostoterapeuttin koulutuksen käynyt työntekijä.

Verkostojen merkitystä asiakastyössä pohdittiin verkostotyön tunnusmerkkien avulla. Verkoston tunnusmerkeiksi nimettiin vastavuoroisuus, läpinäkyvyys, avoimuus, sisäinen yhteistyökyky, yhteinen visio, yhdessä ja toisilta oppiminen, pitkäjänteisyys ja kulttuurien yhteensopivuus. Tunnuksmerkkien ”jalkautus” tapahtui pohtimalla, miten nämä arvot toteutuvat käytännön tasolla arjen yhteistyössä viranomaistahojen ja asiakkaiden kanssa. Yhteinen ryhmätyöskentely tiivistettiin taulukkomuotoon.

Ryhmäläiset ovat itse oppineet verkostotyömenetelmien käyttömahdollisuuksista erilaisissa asiakastilanteissa. Verkostotyön osaamisen koetaan vahvistuneen enemmänkin tietoisuuden ja tietämisen tasolla, mutta osaaminen ei ole vielä riittävästi siirtynyt työkäytäntöihin. Väliarvioinnissa työntekijät pohtivat kehittämistyön etenemisen esteitä muun muassa seuraavasti:

”Prosessi on hidas: osaamisen kehittäminen ja juurruttaminen etenee hitaasti, koska verkostomenetelmät ovat harvoin käytössä ja kehittämistyö ajoittain unohtuu, kun asiat ei etene konkreettiselle tasolle.”

”Pitäisikö työntekijöiden saada perusteellisempaa menetelmäkoulutusta, jotta löytyisi uskallusta verkostotyön menetelmien käyttöönottamiselle?”

Koulutus ja vertaisoppiminen omakohtaisen kokemuksen kautta osaajan rinnalla koetaan tärkeimmäksi juurruttamisen välineiksi. Vaikka työyhteisöön oli järjestetty vertaisoppimisen tukea ja tietoisuuksia, ne eivät jostain syystä olleet riittäviä edellytyksiä osaamisen vahvistumiselle.

Käytännön opetus -ryhmässä saavutettiin kaikki sille asetetut keskeiset tavoitteet. Oppilaitosyhteistyön jännevöittämisestä työyhteisöstä valittiin vastuuhenkilöt, jotka toimivat yhteyshenkilöinä Helsingin yliopiston, Svenska social och kommunal högskolanin ja alueen ammattikorkeakoulujen suuntaan. Työyhteisöstä yksi sosiaalityöntekijä osallistui yliopistolliseen täydennyskoulutukseen (Käytännön opettaja sosiaalityön kehittäjänä, 15 op) 2007–2008 ja lisäksi kaksi sosiaalityöntekijää lukuvuonna 2008–2009.

Yksi osoitus kehittämistyön vaikutuksista on se, että kaikki osapuolet hyötyvät kehittämisestä ja tuotokset jäävät elämään hankkeen päättymisen jälkeen. Esimerkkinä tällaisesta voidaan pitää opiskelijoita varten laadittua harjoittelurunkoa. Rungon laatimisen käynnisti ryhmässä mukana ollut sosiaaliohjaaja, joka oli kirjoittanut opintoihinsa liittyvän projektiraportin

AMK-opiskelijoiden käytännön harjoittelujakson kehittämistyöstä (ks. Kuoppa 2008). Ammattikorkeakoulun ohjaavan opettajan mukaan harjoittelurunko toi laadukkuutta opiskelijan työelämäjaksolle. Käytännön opettaja (eli harjoittelun ohjauksesta vastannut sosiaaliohjaaja) oli kokenut, että runko toi ohjaajan ja ohjattavan rooleihin selkeyttä. Opiskelijan mukaan se auttoi häntä tavoitteenasettelussa, kun työyhteisön tavoitteet ja odotukset olivat ennakolta tiedossa. Rungon soveltuvuus on siten niin opiskelijoiden kuin käytännön opettajien ja oppilaitoksen edustajankin palautteen perusteella arvioitu hyväksi. Tältä pohjalta myös yliopiston ja Soc&Komin opiskelijoiden pitkää harjoittelujaksoa varten laadittiin runko, jota testattiin syksyn 2007 aikana ja josta saatiin myönteistä palautetta opiskelijoilta. (Ks. Kuoppa 2008.) Runkoa on edelleen kehitetty syksyllä 2008 yhteistyössä opiskelijoiden kanssa sekä lastensuojelun seudullisessa praksisverkostossa.

Opiskelijoita ja uusia työntekijöitä varten laadittiin perehdyttämiskansio, jossa kuvataan keskeisimmät lastensuojelutyön sisällöt (laki, prosessit, työkäytännöt, yhteistyötahot ym.). Ammatillista osaamista ylläpidettiin lukupiireissä, joissa keskusteltiin ajankohtaisista aiheista (asiantuntijuus, tunteet sosiaalityössä, vuorovaikutus ja asiakkaan kohtaaminen) tutkimuskatsausten ja artikkelien kautta. Lukupiireihin osallistuminen koettiin työlääksi kuormittavassa työtilanteessa, ja niihin osallistui suhteessa enemmän työyhteisössä olleita opiskelijoita kuin työntekijöitä. Tämän vuoksi ryhmässä sovittiin, että jatkossa lukupiirit kytketään osaksi käytännön opetusjakson runkoa ja ne toteutetaan opiskelijavetoisesti.

Kehittämistyön vaikutusten arviointia

Jokaisen kehittämisryhmän kanssa tehtiin loppuarviointi fokusryhmähaastatteluna. Keskustelussa ryhmäläisiä pyydettiin pohtimaan, mitä kehittämistyö on tuottanut, mitä he ovat oppineet, mitä jäi oppimatta ja mitä he tekisivät toisin.

Alkuarvio-ryhmässä tavoitteet muuttuivat ja työntekijöitä vaihtui kehittämisprosessin aikana, mikä toi mukanaan niin hämmennystä kuin uusia mahdollisuuksia. Työntekijöiden tuntemukset kehittämisen ja asiakastyön yhteensovittamisen vaikeudesta vaihtelivat vuoden kestäneen prosessin aikana. Syksyn 2007 ajan kehittämistyöhön paneutumista heikensi oleellisesti kuormittava työtilanne, sosiaalityöntekijän täyttämättömät vakanssit ja työntekijöiden vaihtuvuus. Uudet työntekijät ja opiskelijat

osallistuivat kehittämistapaamisiin, joissa tyypillistä oli, että ikään kuin joka tapaamisessa kerrattiin aluksi ”mistä tässä nyt on kysymys”. Syksyn tilanteessa työntekijöiden jaksamista heikensi oleellisesti myös huostaanottojen määrän kaksinkertaistuminen edellisvuoteen verrattuna sekä toisen johtavan sosiaalityöntekijän puuttuminen (Itäkeskuksen työryhmä). Kevään 2008 aikana kehittämistyöhön orientoituminen vahvistui, mikä kuvastuu myös seuraavista työntekijöiden kannanotoista.

”No mä aattelen, että tää toimipisteen yhdistyminen, että tää on pakottanut tutustumaan ihmisiin. Itse pohtii enemmän ja tarkemmin sitä omaa työtä. Näen arvokkaana sen ajan, että voi pohtia asioita eri kantilta, koska ajatuksia tulee työtä tehdessä ja niitä voi sitten jakaa. Se, että kuulee, miten muut ajattelee. Tää on toiminu osana lastensuojelutyöskentelyn profiilin nostoa, tulee avoimempia käytäntöjä, tekee työskentelystä läpinäkyvämpää, ollaan sanoitettu sosiaalityöntekijän subjektiivista arviota ja asiakasta osallistaa, tässä on arvona se, että tulee lähemmäksi sitä jokapäiväistä työtä”.

”Mulle on ollut tärkeää avata käsitteitä, koska ne eivät ole itsestäänselvyyskiä. Mistä me puhutaan, kun puhutaan jostain tietyistä käsitteistä. Mulla aina jotain häviää näiden tapaamisten välillä, että aina sitten on vähän hämmennyksessä tämän asian kanssa. Välillä tuntuu, että keskustelu nousee liian teoreettiselle tasolle, että se käytännön keskustelu on ollut hyödyllistä.”

Työntekijät kokivat osaltaan myös oman vastuunsa kehittämisasioissa jääneen vähälle. Kerran kuukaudessa toteutuneiden ryhmätapaamisten lisäksi olisi pitänyt varmistaa, että itseohjautuvat välitapaamiset olisi käynnistetty. Jo kehittämisprosessin alussa olisi pitänyt jakaantua pienempiin ryhmiin ja aloittaa kehittäminen, varmistaa säännölliset kokouskäytännöt ja ottaa kehiteltyjä lomakkeita käyttöön. Tulosten vieminen omiin tiimeihin olisi ollut mahdollista, jos kaikki olisivat olleet sitoutuneita ja pelisäännöistä olisi heti sovittu.

”Tuntuu, että olen tullut niin myöhään mukaan ja en ole ollut kaikissa tapaamisissa mukana, mutta kun olen kuunnellut tätä koko prosessia, niin paljonhan tässä on ollut hyvää.”

”Mietin tätä aikaa, että meillä on ollut ihan liian vähän aikaa tälle kehittämis-työlle, et meillä ei ole ollut tarpeeksi pienryhmäkokoontumisia.”

Kuten koko työyhteisöä, myös verkosto-ryhmää kosketti työntekijöiden suuri vaihtuvuus. Tämä tuli näkyviin niin, että ryhmäkoon pienetessä uusia jäseniä ei tullut tilalle. Ryhmässä tuli esille kolmen erillisen mutta yhtäaikaisesti toimivan kehittämisryhmän vaikutukset negatiivisella tavalla. Työntekijöiden mielestä kehittämistyön käynnistyessä heitä olisi pitänyt enemmän ja tarkemmin informoida siitä, mistä kehittämishankkeessa on kysymys. Toukokuussa 2007 tehty toimintasuunnitelma ei lisännyt riittävästi ymmärrystä kehittämishankkeen tavoitteista.

”Jos alussa annettava informaatio olisi ollut selkeämpi ja työntekijät tienneet mihin ovat ryhtymässä, olisi sitoutumisen asteikin parempi. Nyt asiat ovat tuntuneet rönsyilevän.”

Työntekijöiden mielestä oli vaikeaa kehittää työtä kolmessa eri ryhmässä, koska ryhmät eivät tienneet toistensa kehittämistyöstä, mutta ryhmissä tehtiin silti päätöksiä tai ehdotuksia, jotka koskivat koko toimipistettä. Jos kehittämistyö alkaisi uudelleen, niin aluksi tulisi vielä enemmän miettiä yhdessä tavoitteita. Jokaisen tulisi voida sitoutua tavoitteeseen henkilökohtaisen kiinnostuksen pohjalta. Tulisi olla yksi yhteinen kehittämistavoite ja jonkun tulisi johtaa kehittämistyötä. Tiedonkulku oman ryhmän ja kolmen erillisen kehittämisryhmän välillä muodostui kompastuskiveksi. Jotta koko työyhteisötason kehittäminen voitaisiin huomioida, tulisi järjestää enemmän yhteisiä kehittämispäiviä, joissa eri kehittämisryhmien tietoa ja tuotoksia jaettaisiin ja asioita työstettäisiin yhdessä. Viestintä ja tiedonkulku kehittämisasioissa tulisi jatkossa turvata.

Vaikeuksista huolimatta verkosto-ryhmäläiset kokevat kehittämistyön tuoneen esille myös uusia ulottuvuuksia, joita ei varmaankaan olisi ilman kehittämishanketta. Kehittäminen on yhdistänyt kahden eri toimipisteen työntekijöitä ja vähentänyt erillisyyttä.

Kehittäminen asettaa työntekijöille haasteita: miten raivata kalenterista tilaa niin asiakkaille kuin kehittämiselle? Tämä on kehittämisen dilemma. Kehittäminen heikoilla resursseilla aiheuttaa myös muutosvastarintaa. Työntekijät toivoivat esimiehiltä tukea työn priorisointiin ja yhteistä päätöstä siitä, mitä työtä voi jättää tekemättä, jotta aika riittäisi myös kehittämiseen.

”Kehittäminen vaatii työntekijöiltä asennemuutosta, sillä kehittämistyö ei ole ’päälle liimattua’, irrallista toimintaa perustyöstä.”

Kehittämishankkeessa mukana oleminen on työntekijöiden mukaan osoitus myös ylemmältä taholta siitä, että tutkivaa ja arvioivaa työtettä arvostetaan. Henkilökohtaisen palkanlisän (5 %) saaminen kehittämishankkeen aikana toimi motivoivana ja sitouttavana tekijänä kehittämistyössä.

Käytännön opetus -ryhmässä käynnistetty kehitystyö antoi ryhmän jäsenille vahvistusta siihen, että yhteistyö oppilaitosten ja työelämän välillä vahvistaa työntekijöiden osaamista. Ohjatessaan opiskelijaa työntekijä joutuu pukemaan sanoiksi hiljaista tietoaan lastensuojelutyöstä. Työn suunnittelu ja suunnitelmallisuus vahvistuvat, kun työntekijä pohtii ääneen ja perustelee tekemäänsä työtä. Kuluneen vuoden aikana työyhteisöstä neljä sosiaalityöntekijää toimi käytännön opettajana asiakastyön taidot -kursilla, joka toimi osana kehitteillä olevaa lastensuojelun praksista. Lisäksi työyhteisössä oli useita muita sosiaalityön ja sosionomi-AMK-opiskelijoita pitkässä työharjoittelussa.

Käytännön opetus -ryhmässä kehittämistyön merkitys positiivisena asiana korostui ja tuli näkyväksi työntekijöiden voimaantumisenä. Työntekijöille kehittämisprosessissa mukana oleminen toi kokemuksen mahdollisuudesta vaikuttaa omaan työhön. Kiinnostus ja arvostus alaa kohtaan kasvoivat kehittämisprosessin myötä.

”Ulkopuolisten tahojen (SOCCA, Helsingin yliopisto) kiinnostus työtämme kohtaan hivelee ammatillista itsetuntoa ja muistuttaa meitä siitä, että olemme vankkoja ammattilaisia.”

Tutkivan ja arvioivan työotteen vahvistuminen näkyi ryhmän eri vaiheissa ja vahvistui työskentelyn edetessä. Reflektiivinen työote ja toisen toimimisen mahdollisuudet avautuivat, kun työntekijät ottivat aikaa pysähtyä yhdessä pohtimaan lastensuojelutyön ydinkysymyksiä. Perehdytyskansion tekeminen edellytti työntekijöiltä yhteistä vuoropuhelua sekä prosessien, lakien ja ohjeistusten avaamista.

”Työhön on tullut uutta innostusta ja työ on profiloitunut, kysymykset laittavat miettimään ja perustelemaan omaa työtä, pakottaa keskusteluun siitä, miten ajattelemme omasta työstä. Käsitys lastensuojelutyöstä on nyt selkeämpi ja työn kaoottisuus on jäsentynyt.”

”Uusi laki on herättänyt yleistä kiinnostusta ja aiheuttanut tarvetta jakaa näkemyksiä, pysyä ajan hermolla”.

Herttoniemen-Itäkeskuksen työntekijät ovat oivaltaneet matkan varrella, että myös kehittämistyössä tulee huomioida osaamisen lisäksi aika, raha ja rakenteet. Työntekijöiden keskuudessa keskeisimpänä kompastuskivenä koettiin olevan ajan löytäminen kehittämiselle. Työntekijät kamppailevat henkilökohtaisen valinnan äärellä, kun he miettivät, kuinka jakaa aikansa asiakastyön ja kehittämistyön välillä. Valinnan äärellä työntekijä kokee itsensä yksinäiseksi ja toivookin asiasta yhteisöllistä keskustelua, johtavan sosiaalityöntekijän tukea työn priorisointiin sekä yhteistä linjausta sallitusta työajan käyttämisestä kehittämistyöhön. Kuten eräs sosiaalityöntekijä totesi:

”Hanke pakottaa sitoutumaan ja pysähtymään, ottamaan ajan kalenterista.”

Yhteinen keskustelu ja kehitystyön alla olevien asioiden jakaminen eri kehittämisryhmien kesken ei toteutunut hankkeen ensimmäisen vuoden aikana. Tämä johtui pitkälti siitä, että rakenteissa oli huomioitu kehittämisryhmien omat säännölliset tapaamiset kerran kuukaudessa, mutta aikaa ei ollut järjestetty koko työyhteisön yhteisille foorumeille, joissa kehittämisasioita olisi voitu käsitellä. Jatkossa tämä huomioidaan työyhteisön kokouskäytännöissä.

Tulevaisuuden suuntaviivat

Käytännön opetus -ryhmän kehittämistyön tavoitteet on saavutettu, ja osaamisen juurruttaminen koko työyhteisöön on kehittämisen seuraava askel. Kehittämisen tavoitteena on ollut luoda työyhteisöön valmiuksia toimia lastensuojelun tutkimus- ja opetusyksikkönä. Siihen on luotu vahvat edellytykset, ja ryhmäläisten osaaminen, motivaatio ja sitoutuminen tutkimus- ja opetuslinikkatoimintaan on vain vahvistunut kehittämistyön edetessä. Käytännön opetuksen kehittäminen tulee jatkumaan koko työyhteisöön kytkeytyvänä toimintana, kun toimipisteestä tulee osa lastensuojelun opetus- ja tutkimuslinikkaverkostoa lukuvuonna 2008–2009.

Alkuarvio-ryhmän aiheena on ollut sosiaalityön ydinkysymykset: työskentelyn käynnistymisvaihe ja lakisääteisen lastensuojelutarpeen selvityksen tekeminen. Työyhteisössä on päätetty, että sosiaaliohjaajat tekevät selvityksiä sosiaalityöntekijöiden työparina. Tämä on nostanut esille tarpeen selkiyttää eri ammattikuntien edustajien roolia parityössä. Sosiaaliohjaajien työhön on tuonut haasteita oman työmäärän lisääntyminen sekä selvitystyön ja

suunnitelmallisen perhetyön yhdistäminen. Sosiaalityöntekijöiden haasteena on vastata prosessin johtajuudesta unohtamatta kohtaamistyön, erityisesti lasten tapaamisten, merkitystä. Arviointilomakkeilla kootusta aineistosta pyritään löytämään suuntaviivoja selvitystyön edelleen kehittämiseksi.

Verkosto-ryhmän tavoitteena ollut verkostotyön osaamisen juurruttaminen on edelleen kesken ja sitä tulee jatkaa. Kaikille ryhmille yhteinen jatkokehittelyn kohde tulee olemaan tehdyn työn juurruttaminen ja siinä oleelliseksi muodostuu muun muassa kehittämistyön siirtäminen osaksi sähköisiä järjestelmiä ja etenkin näiden tietojärjestelmien hyödyntäminen jatkossa. Myös viestintään, johtamiseen ja kehittämistyön johtamiseen tulee löytää selkeät rakenteet ja yhteiset pelisäännöt. Työyhteisöön on haettu erityissosiaalityöntekijää, jonka työnkuvasta on määritelty kehittämistyöksi 20–40 prosenttia. Hänen tehtäväkseen on alustavasti suunniteltu nyt käynnistyneen kehittämistyön jatkaminen ja ”moottorina” toimiminen kehittämistyön eteenpäin viemisessä. Kehittämistyö ei toki voi eikä tule olla yhden ihmisen varassa, mutta jonkun on hyvä pitää lankoja käsissään.

11. Käytäntötutkimuksen käynnistäminen työyhteisössä

TIIA HIPPI

Tässä artikkelissa kuvaan yhden Heikki Waris -instituutissa toteutettavan käytäntötutkimuksen käynnistymistä. Pohdin tutkijan ja sosiaalityöntekijän roolien yhdistämiseen liittyviä kysymyksiä sekä käytäntötutkimusta interventiona työyhteisöön ja asiakastilanteeseen. Tutkimus keskittyy lastensuojeluasiakkuuden alkuvaiheen sosiaalityön kuvaamiseen ja jäsenyykseen, jonka ympärillä olevaa käsitteellistä puutteellisuutta Tarja Heino hälvensi tutkimuksissaan yli kymmenen vuotta sitten (ks. Heino 1997 ja Kivinen 1994).

Uusien lastensuojeluasioiden vireilletulojen suuri määrä, ilmoitusvelvollisuuden laajeneminen ja puuttumiseen liittyvä viranomaisvallankäyttö antavat motiivin tarkastella lastensuojeluasiakkuuden käynnistymistä. Vuoden 2008 alusta kokonaisuudessaan voimaan tullut lastensuojelulaki määrittää lastensuojeluasian vireilletuloa ja asiakkuuden alkua (LSL 26 S) entistä tarkemmin muun muassa antamalla sosiaalityöntekijöille seitsemän arkivuorokauden aikarajan asiakkuuden aloittamiselle vireilletulosta laskettuna.

Käytäntötutkimus on kehittämisen ja tutkimuksen yhteistä aluetta: se huomioi sekä tieteellisten teorioiden että käytännön työstä nousevan tiedon. Käytäntötutkimuksessa pyritään käytännöstä nousevan tiedon jäsenyykseen ja teoretisointiin. Tavoitteena on tuottaa uutta käytännön työhön, kehittää työtä. Uutta voi olla vaikkapa uudelleen muokattu työskentelymalli tai uusi jäsenyys johonkin sosiaalityön osa-alueeseen. Käytäntöyhteyden seurauksena voi nousta esiin uusia tutkimuksen kohteita ja alueita, joita ei

perustutkimuksessa välttämättä havaittaisi. Tutkimus voidaan määritellä käytäntötutkimukseksi seuraavien kriteerien avulla:

- ongelmanasettelu ja aihe liittyvät sosiaalityön käytäntöihin, ja se pyrkii palvelemaan sekä sosiaalityöntekijöitä että sosiaalityön asiakkaita
- tutkimuksella on jatkuva yhteys kehittämistyöhön
- metodologinen kokeilevuus, jossa objektin ja subjektin rajat hämärtyvät – tutkija toimii sosiaalityöntekijänä, sosiaalityöntekijät ja asiakkaat toimivat sosiaalityön kehittäjinä
- jaettu tai yhteinen tiedontuottamisen tapa
- tutkimuksessa tuotettu tieto on tiedontuottajia henkilökohtaisesti koskettavaa (Satka et. al. 2005, 11–12).

Tutkimuskysymykset ja aineistot

Tutkimus toteutetaan yhdessä pääkaupunkiseudun lastensuojelun toimipisteessä. Tiedontuottajina tutkimuksessa ovat toimipisteen sosiaalityöntekijät, asiakkaat ja tutkijasosiaalityöntekijä. Tavoitteena on tiedon tuottaminen sosiaalityön käytännöstä lastensuojelun vireilletulovaiheessa ja tutkimukseen osallistuvien sosiaalityöntekijöiden tutkivan ja arvioivan työotteen vahvistaminen.

Hankkeessa on kertynyt erilaisia aineistoja, joista johtavien sosiaalityöntekijöiden haastattelut ja tiimien uusien vireilletulujen jakopalaverien havainnoinnit ovat tutkimusta taustoittavia. Tutkimuksen varsinaisiksi aineistoiksi nousevat neljän päivystäjänä toimineen sosiaalityöntekijän työskentelyn havainnointiaineisto, päivystäjien ryhmähaastattelut, asiakas-haastattelut ja lastensuojelun yhteydenotoista muodostuva dokumenttiaineisto. Väistämättä myös omalla sosiaalityöntekijätaustallani on vaikutusta tekemiini havaintoihin ja jäsenyyksiin.

Minkälaisia ovat lastensuojelun vireilletulojen vastaanottokäytännöt, niiden käsittelykäytännöt ja päivystyskäytännöt avohuollon lastensuojelussa?	<ul style="list-style-type: none"> • Johtavien sosiaalityöntekijöiden haastattelut • Neljän lastensuojelutiimin jakopalaverien havainnointi • Päivystämisen osallistuva havainnointi • Päivystäjien kanssa toteutetut ryhmäkeskustelut
Miten päivystäjä arvio lapsen tilanteen ja tekee päätöksen toiminnasta päivystystilanteessa? Minkälaisissa tilanteissa toimitaan kiireellisesti?	<ul style="list-style-type: none"> • Päivystämisen osallistuva havainnointi • Päivystäjien kanssa toteutettu ryhmäkeskustelu
Miten asiakas osallistuu kiireellisuuden arviointiin ja miten asiakas kokee kiireelliset toimenpiteet?	<ul style="list-style-type: none"> • Päivystämisen osallistuva havainnointi • Päivystäjien kanssa toteutettu ryhmäkeskustelu • Asiakkaiden haastattelut

Kuvio 6. Tutkimuskysymykset ja kertyvät aineistot

Sosiaalityöntekijöitä velvoittavat lait, sosiaaliviraston pysyväisohjeet, eettiset säännökset ja oman toimipisteen vakiintuneet käytännöt. Suomalaisessa lastensuojelukeskustelussa ”lainsäädännön, toimenpidesuosituksen, työtä ohjaavien teorioiden, hallinnollisten ratkaisujen ja ammattikoulutuksen keskinäiset suhteet konkretisoituvat työntekijän yksilöllisessä työskentelytavassa sekä ainutkertaisessa vuorovaikutussuhteessa asiakkaan kanssa” (Hurtig 2003, 13–14). Ruotsalaisessa työskentelymallissa eriytetään tilanteen tutkiminen ja selvittäminen auttamistyöstä (Hurtig 2003, 16–17). Suomen vuoden 2008 kokonaisuudessaan voimaan tullut lastensuojelulaki erottaa lastensuojelutarpeen selvittämisen omaksi työvaiheeksi (LSL 27 §), mutta selvittelytyöskentely nähdään jo mahdollisena auttamisinterventiona.

Tutkijasosiaalityöntekijän tie kentälle

Kävin esittelemässä tutkimusaihettani toimipisteen kokouksessa, johon oli kutsuttu kaikki neljä lastensuojelutiimiä. Paikalla oli tuolloin myös perhekeskuspäällikkö. Ajattelen, että tästä kokouksesta käynnistyivät sisänpääsyneuvottelut kentälle. Ehdotin tuolloin tutkimuksen aineistonkeruun alkavan esimerkiksi seuraavilla tavoilla:

1. kaikkien tiimien jakopalaverien havainnoinnilla (1–2 h/tiimi)
2. yksittäisten sosiaalityöntekijöiden päivystämistyöhön osallistumisella
3. johtavien sosiaalityöntekijöiden haastatteluilla.

Tapaamisessa ideoitiin tutkimusta koko toimipisteen voimin. Puheenaiheet vaihtelivat rakenteellisista kysymyksistä arvioinnin kysymyksiin ja asiakkaiden saamaan tasa-arvoiseen palveluun. Työntekijät nostivat esille muun muassa seuraavia kysymyksiä tai toteamuksia:

- Onko olemassa alueellisia eroja lastensuojelun palveluihin pääsyssä?
- Onko lastensuojelutiimien toimintatavoissa eroja?
- Uusien lastensuojeluasioiden vireilletulojen määrästä ja laadusta ei ole tarkkoja tietoja, eikä myöskään siitä, kuinka suuri osa vireilletuloista jää asiakkuuteen
- Mitkä asiat vaikuttavat vireilletulojen arviointiin?
- Miten tapahtuu ohjaaminen varhaiseen tukeen², mitä ovat rajapinta-asiakkuudet?

Neljä sosiaalityöntekijää ilmoittautui päivystysryhmään kanssatutkijokseni. He ovat eri tiimeistä, mikä oli hyvä, koska tavoitteena oli myös työkäytäntöjen yhtenäistäminen toimipisteessä. Päivystyspäivien havainnointi ja asiakastilanteiden reflektointi välittömästi ilmoitusten saapuessa tai puhelun päättyessä tekivät jo muutenkin kiireisistä päivystyspäivistä päivystäjille entistä kiireisempiä. Usein heidän oli jätävä ylitöihin kirjamaan päivän aikana tulleita ilmoituksia asiakastietojärjestelmään, koska tutkijan jatkuvien kysymysten vuoksi he eivät ehtineet tehdä sitä heti ilmoituksen saapuessa. Toisaalta päivystäjinä toimineet sosiaalityöntekijät kokivat tutkijasosiaalityöntekijän läsnäolosta olevan myös hyötyä, koska se antoi heille välittömän reflektointimahdollisuuden.

2 Varhaisen tuen tiimit perustettiin perhekeskuksiin entisten kotipalvelutiimien pohjalta. Varhaisen tuen tiimit tarjoavat sekä kotipalvelua että sosiaaliohjausta. (Liukonen & Lukman 2007, 125).

Tutkimukselle koottiin ohjausryhmä, jonka tehtäviksi sovittiin:

- 1) Ideointi tutkimusprosessin eri vaiheissa
- 2) Tutkimussuunnitelman hyväksyminen ja sen toteutumisen seuranta
- 3) Hankkeen edustaminen ja tunnetuksi tekeminen kunkin jäsenen omassa työyhteisössä ja omalla alueella
- 4) Tutkimuksen tielle tulevien esteiden poistaminen
- 5) Ohjausryhmän jäsenten edustamien tahojen näkemysten tuominen ohjausryhmään.

Ohjausryhmän jäsenet ovat olleet avainasemassa tutkimuksen etene-
misen kannalta. Jäsenet ovat tuoneet tutkimukseen myös seudullisuutta yli
kuntarajojen sekä avustaneet käytännön asioissa. Keskustelu ohjausryhmässä
on ollut epämuodollista, monipuolista ja ajoittain kiivastakin.

Tutkijan positiot, roolit ja suhde työyhteisöön

Heikki Waris -instituutin toimintaperiaatteisiin kuuluu kentältä hetkittäi-
sesti tutkijaksi siirtyminen ja tutkimusjakson jälkeen palaaminen takaisin
kentätöyöhön. Tutkimusaiheen tulisi myös nousta kentältä ja olla tutkijalle
henkilökohtaisesti kiinnostava. Tämän hankkeen käynnistymisessä oli
haasteena se, että tulin vieraasta työyhteisöstä enkä siitä, jossa tutkimus oli
tarkoitus toteuttaa. Hankkeen alkuvaiheessa kului näin ollen paljon aikaa
ison työyhteisön ja sen toimintatapojen hahmottamiseen ja työyhteisön
jäseniin tutustumiseen, luottamuksen saavuttamiseen ja motivointiin.
Hanke aloitettiin kun organisaatiossa oli käynnissä kahden toimipisteen
yhdistyminen.

Käytäntötutkimuksen käynnistämävaiheessa hahmotin kolmoisroolini
eri ulottuvuuksia ja yritin löytää tasapainon niiden välille: tutkijan, kehittä-
jän ja sosiaalityöntekijän roolit vaihtelevat tilanteen mukaisesti. Roolien
moninaisuudesta johtuen ei ollut aina helppoa ymmärtää, mihin positioon
oli keskustelussa asetettu tai mihin itse oli asettautunut. Mitä on tutkijan
osallistuminen asiakastyöhön kun hän havainnoi osallistuvasti? Voiko
tutkija käyttää kehittämistyössä syntyneitä aineistoja tutkimuksessaan?
Mikä vaikutus tutkimuksella on asiakasprosessiin?

Vaikka tutkimuksen toteuttamisesta on tiedotettu toimipisteen
työntekijöille useissa eri tilaisuuksissa, tutkijasosiaalityöntekijän rooli on
näyttäytynyt toimipisteen eri työntekijöille erilaisena: joku on nähnyt

minut opiskelijana, joka seuraa kaikkea sivusta; joku sihteerinä, joka on erilaisissa tilaisuuksissa kirjaamassa asioita ylös; joku konsulttina, jolla on vastaus kaikkiin työyhteisön ongelmiin; joku taas sosiaalityöntekijänä, joka osallistuu asiakkaan asian pohdintaan. Oma positioni ei aina ole ollut eri tilanteissa selkeä. Olen itse jatkuvasti pohtinut, muovannut ja sovittanut sitä erilaisiin tilanteisiin: tiimikokouksiin, työyhteisön kehittämispäiviin, kahdenkeskisiin reflektointitilanteisiin päivystäjän kanssa sekä asiakastilanteisiin. Olen käynyt erisävyisiä keskusteluja työntekijöiden kanssa riippuen siitä, olenko sosiaalityöntekijän vai tutkijan positiossa. Tutkijan positioon asetuin esimerkiksi tilanteissa, joissa en ollut aktiivisena osapuolena tekemässä sosiaalityötä. Tällöin sosiaalityöntekijät saattoivat kysyä (ulkopuolista) kantaani johonkin käsillä olevaan asiaan sen sijaan, että olisimme yhdessä, kollegoina, pohtineet sitä.

Ote tutkimuspäiväkirjasta:

”21.1.08 ensimmäinen päivystys, maanantai-aamu, jännittävää. Myös päivystäjä sosiaalityöntekijällä oli ensimmäinen päivystys tämän vuoden puolella, joten tavallaan olimme samassa tilanteessa. Päivä venyi klo 18 asti, emmekä oikein järjestelmällisesti ehtineet reflektoidaan tapauksia. Toki koko ajan siinä sivussa, jouduin kyllä koko ajan miettimään, että missä välissä viritän keskustelun, kun koko ajan joku puhelin soi, ovella oli joku tai päivystäjän piti kirjoittaa muistiinpanoja, jotta pysyi mukana päivystyspuheluissa, ilmoituksissa ja hoidettavissa asioissa. Päivän teemana oli väkivalta; aamun ensimmäinen ilmoitus oli sellainen ja myös toinen, jossa mietimme mitä tehdään, pitäisikö heti tehdä jotain.”

Käytäntötutkimus interventiona asiakastilanteeseen

Käytäntötutkimuksen tekeminen lastensuojelun sosiaalityön kontekstissa tarkoittaa tässä hankkeessa paikan päälle menemistä. Se on vastakohta etäällä olemiselle ja etäisyydelle. (Pösö 2005, 119.) Paikan päälle meneminen tarkoittaa myös sitoutumista sosiaalityön yleisiin eettisiin sääntöksiin. Lisäksi tutkijan on sitouduttava tutkimuseettisiin periaatteisiin, joita ovat tutkittavien informointi, tietoon perustuva ja vapaaehtoinen osallistuminen, luottamuksellisuus ja harmin tai haitan tuottamattomuus (Pösö 2005,122).

Paikan päälle menevää tutkijaa uhkaavat erilaiset vaarat: fyysiset, emotionaaliset, eettiset ja ammatilliset (Pösö 2005, 120–124). Tarja Pö-

sön mukaan paikan päällä oleminen ei ole oikotie tietoon, vaan erityisen haastavaa on saada tutkimuksessa kuvattua se kokonaisuus, mitä paikan päällä on ja tapahtuu (Pösö 2005, 120). Tämä vaatii ennen kaikkea ihmisten kohtaamista, jota tutkijakaan ei voi tehdä tunteetta. Tutkimuksessa on tärkeää saada välitettyä lastensuojeluasiakkuuden alkuun liittyvät tunnekokemukset, jotta kohtaamiseen liittyvä kokonaiskuva välittyisi tutkimuksesta mahdollisimman laajasti (Satka et. al 2005, 12–13). Tunnekokemuksen tallentaminen aineistonkeruuvaiheessa on vaikea tehtävä. Sosiaalityöntekijöiden tai kenen tahansa ammattilaisen voi olla joskus hankalaa kertoa omista tunnekokemuksistaan, koska se voidaan helposti liittää epäammattimaiseen toimintaan. Tuskin kukaan voi väittää, että kiireellisillä kotikäynneillä kohdatut tilanteet eivät saisi herättää työntekijässä tai tutkijassa tunteita. (Pösö 2005, 120–123.)

Päivystystä havainnoidessani olen tilannekohtaisesti harkinnut, missä kohden selvittelyprosessia otan tutkimuksen asiakkaan kanssa puheeksi. Niistä tilanteista, joissa en ole voinut kysyä asiakkaalta suostumusta paikan päällä tai jälkikäteen, en ole kirjoittanut tutkimushavaintoja. Tutkimusotteeni vaatii jatkuvaa tilannekohtaista eettistä pohdintaa ja keskustelua niin tutkimukseen osallistuvien sosiaalityöntekijöiden kuin tutkimuksessa osallisina olevien asiakkaidenkin kanssa. Olen tehnyt asiakkaalle suostumuslomakkeen omine yhteystietoineni ja korostanut asiakkaan vapaaehtoisuutta sekä oikeutta kieltäytyä tutkimukseen osallistumisesta sen eri vaiheissa.

Tutkijasosiaalityöntekijän on noudatettava sosiaalityön yleisiä ammatteettisia periaatteita, joiden tulee olla, varsinkin kiireellisten tilanteiden osalta, jatkuvan pohdinnan alaisena. Sosiaalityön päivystystyössä joudataan punnitsemaan eettisiä ristiriitoja. Lapsen etu voi olla ristiriidassa vanhemman toiveiden kanssa tai kahdesta huonosta käytettävissä olevasta mahdollisuudesta on valittava vähemmän vahinkoa tuottava. Kiireellisissä tilanteissa sosiaalityöntekijät miettivät esimerkiksi sitä, ovatko he lapsen huoltajiin puhelimitse yhteydessä ennen kotikäyntiä vai menevätkö he kotioven taakse etukäteen ilmoittamatta. Lapsen edun kannalta sosiaalityöntekijän on joissakin tilanteissa mahdotonta tietää varmasti, kumpi on parempi vaihtoehto.

Käytäntötutkimus interventiona työyhteisöön

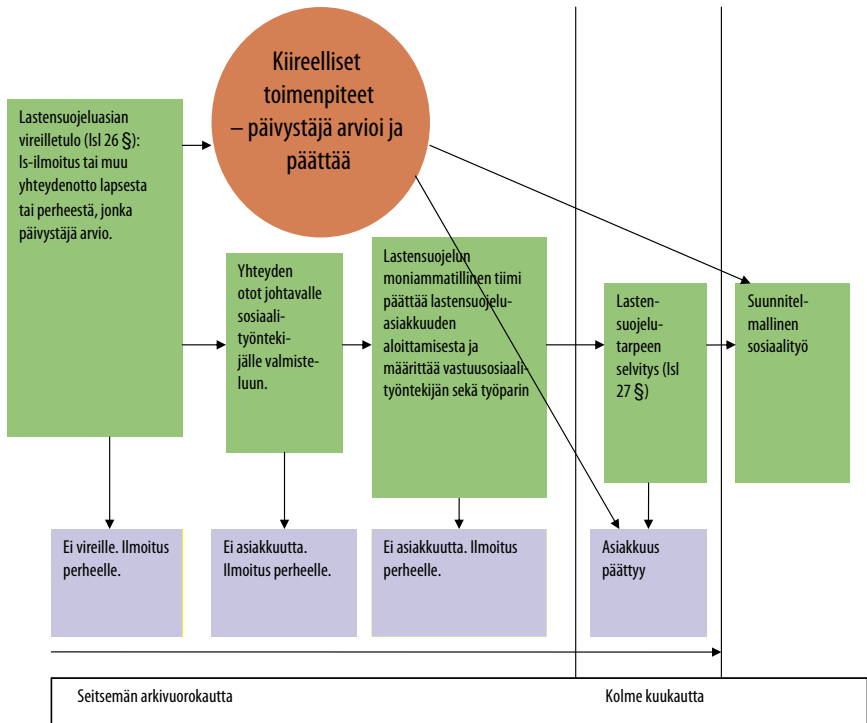
Mitä käytäntötutkimuksen toteuttaminen aiheuttaa työyhteisössä, jossa tutkimus toteutetaan? Väistämättä tutkijan läsnäolo ja havainnot aiheuttavat keskustelua ja jännitteitä. Parhaassa tapauksessa tutkimus herättää työntekijöissä itsessään tutkivan ja arvioivan työtteen (Heinonen 2007), joka voi edistää toimimattomien työkäytäntöjen muuttumista parempaan suuntaan.

Käytäntötutkimuksen tieto muodostuu asiakkaan eletystä tiedosta, sosiaalityöntekijän kokemustiedosta ja tutkijan teoreettisesta tiedosta (Satka et. al 2005, 16). Hankkeeseen osallistuneet päivystävät sosiaalityöntekijät ovat kanssatutkijoita, jotka tuovat esille sekä kokemus- että teorian tietoa. Käytäntötutkimuksessa on olennaista ”löytää tavat tehdä ammattikäytännöt näkyväksi niin, että ne avautuvat asiakkaille ja yhteistyökumppaneille sekä työntekijöille itselleen kriittisen reflektion kohteeksi” (Satka et. al. 2005, 16). Havaintoni työkäytännöistä ovat tihkuneet ja ryöpsähtäneet kentälle takaisin joskus kahdenkeskisten keskustelujen kautta tai suunnitellummin erilaisissa kokouksissa, kehittämissryhmissä ja kehittämisspäivissä, joihin olen matkan varrella osallistunut.

Ensimmäisenä tehtävänäni hahmotin toimipisteen lastensuojeluasiakkuuden alkua prosessina. Piirsin hahmotelmasta kaavion, jonka esittelin työyhteisölle. Tiimit löysivät toimintatavoissaan joitakin eroavaisuuksia, ja tämä herätti tietenkin työyhteisössä keskustelua siitä, mikä olisi paras tapa toimia. Ja onko ylipäättäen tarpeen, että kaikki tiimit toimivat toimipisteen sisällä samalla tavalla? Esimerkiksi lastensuojeluilmoituksen esittely tiimille kävisi luontevimmin sen vastaanottaneelta päivystäjältä, mutta isossa toimipisteessä, jossa on useita tiimejä, ilmoituksen vastaanottanut päivystäjä ei välttämättä ole paikalla. Myöskään tiimin päätös lastensuojelutarpeen selvityksen aloittamisesta ja ilmoituksen jakaminen vastuusosiaalityöntekijälle ei aina ole yksinkertainen asia. Tässä yhteydessä nousi esille se seikka, että työntekijät eivät tiedä toistensa työtilanteita, koska niitä ei juurikaan käsitellä yhteisesti.

Kuviossa 8 esittelen hankkeen alkuvaiheessa piirtämäni lastensuojelun käynnistymisvaiheen prosessina. Siinä hahmottuu käynnistymisvaiheen monitahoisuus ja useat jo vireilletulovaiheessa tehtävät arviot ja toimenpiteet. Lastensuojeluasian tullessa vireille ilmoitus tai muu yhteydenotto kirjataan asiakastietojärjestelmään yhteydenottoruudulle (yhto-näyttö). Vuoden 2008 syksyllä lastensuojelun työntekijät elivät siirtymävaihetta,

jolloin otettiin käyttöön uusi asiakastietojärjestelmä. Uudessa järjestelmässä yhtö-näyttö on korvattu vireilletulo-näytöllä.

Kuvio 7. Lastensuojelun käynnistymisvaihe sosiaalityön prosessina

Seuraavassa taulukossa esitetyt asiat johdattelivat työntekijöitä tarkastelemaan omaa toimintatapaansa tiimikokouksessa. Taulukon avulla myös konkretisoituu jakopalaveritilanteen monitahoisuus.

Taulukko 2. Lastensuojelutiimin jakopalaveriin vaikuttavat tekijät

Perhe/lapsi	Päivystäjä	Tiimi	Toimipiste
Ilmoitukseen kuvattu perheen/ lapsen tilanne	Ilmoituksen laatu – huolta aiheuttavat tekijät	Miten ilmoitus käsitellään tiimissä	Rakenteet ja työkäytännöt
Onko asiakkuutta muualla/onko apua muualta	Miten pitkälle ja monipuolisesti päivystäjä on selvittänyt ilmoitusta	Montako sosiaalityöntekijää on kokouksessa paikalla	Työntekijöiden vaihtuvuus
Aiempien ilmoitusten määrä	Kuka on ilmoittaja ja mitä hän odottaa	Työntekijöiden työtilanteet	Tyhjät vakanssit
Aiempi lastensuojelun asiakkuus	Välittääkö päivystäjä oman sosiaalityön arvionsa tiimiin	Kuinka monta ilmoitusta kerralla käsitellään	Johtamiskulttuuri

Osa taulukkoon kirjatuista asioista on instituution ja organisaatio-rakenteiden tuottamia eikä yksittäisellä työntekijällä ole niihin juuri vaikutusmahdollisuuksia. Niiden läsnäoloa ei tule kuitenkaan unohtaa eikä niiden vaikutuksia sosiaalityön erilaisiin tilanteisiin jättää analysoimatta. ”Sosiaalityöntekijöistä tulee epäonnistuneita sankareita juuri yksilöllisen painotuksen vuoksi. Vika paikantuu työntekijöihin, jos eettiset ihanteet jäävät tavoittamatta; he eivät olleetkaan tarpeeksi voimakkaita periaatteissaan. Ansa vältetään sillä, että nähdään sosiaalityön rakentuvan vuorovaikutuksessa. Sosiaalityöntekijä ei ole ainoa vuorovaikutustilanteiden toimija, läsnä ovat asiakkaiden lisäksi myös instituutioiden toimintapolitiikat ja monenlaiset kulttuuriset diskurssit. Jos näitä tuulimyllyjä ja niiden vuorovaikutussuhteeseen tuomia eettisiä jännitteitä ei tunnisteta, ajautuu helposti epätoivoon. Tunnistaminen (reflektiivisyys vuorovaikutuksessa) auttaa näkemään työn ristiriidat ja kenties sitä kautta myös helpottaa toimimista tilanteissa, joissa eettisten ihanteiden mukaiset valinnat ja päätökset näyttävät olevan uhattuina. ” (Juhila 2006, 249.) Joskus yksittäisen sosiaalityöntekijän tehtäväksi voi myös muodostua taistelu tyulimyllyjä vastaan, esimerkiksi, jos hän kokee, että lapsen etu ei toteudu palvelurakenteessa.

Havainnot herättivät paljon keskustelua työyhteisössä, mutta kesti aika kauan ennen kuin asioita päästiin puimaan ja käymään läpi koko työyhteisön voimin. Tämä toteutui yhteisessä kehittämispäivässä, johon osallistuivat kaikki toimipisteen lastensuojelutiimit. Päivän kaksi isoa teemaa olivat tiimityöskentely erityisesti lastensuojeluasiakkuuden käynnistymisvaiheessa sekä päivystäminen ja siinä tehtävät arviot.

Päivystämiseen liittyviä kysymyksiä toimipisteen sosiaalityöntekijät pohtivat kolmeksi pienemmäksi ryhmäksi jakautuneina. Näiden ryhmien vetäjinä toimivat tutkimukseen osallistuneet päivystäjät. Ryhmien keskusteluapuna oli ryhmäkeskustelussa käytetyt kysymykset (liite 3) sekä etukäteen työntekijöiden kanssa valmistellut muistilistat (liitteet 4 ja 5). Muistilistojen tarkoitus on auttaa pohtimaan omia työkäytäntöjä. Sosiaalityöntekijät kokivat tärkeäksi keskustella päivystämisestä, koska kiireellisiä tilanteita osuu päivystäessä kohtuullisen harvoin yksittäiselle työntekijälle ja tilaisuuksia näiden intensiivisten kokemusten yhteiseen jakamiseen ei työyhteisössä ole juurikaan ollut. Kysymykset sosiaalityöntekijän havainnoinnista, tiedonmuodostuksesta ja toiminnan orientaatioista päivystyksessä jäävät varsinaisiksi tutkimuskysymyksiksi.

Haastattelujen pohjalta muodostettiin lisäksi lastensuojelutiimin tehtävät asiakkuuden alkuvaiheessa, ja ne käytiin yhteisessä kehittämispäivässä läpi:

- lastensuojeluilmoitukset esitellään tiimille
- tiimi päättää asiakkuudesta ja käyttää koko tiimin ammattitaitoa asiakkaan hyväksi ja tekee alustavan suunnitelman
- tiimi valitsee vastuusosiaalityöntekijän lastensuojelutarpeen selvittämiseen
- tiimi valitsee vastuusosiaalityöntekijälle työparin
- tiimi päättää, mitä ilmoituksia ei lähdetä selvittämään, eli keskustele asiakkuuden kriteereistä
- tiimissä käydään läpi työntekijöiden työtilanteet
- tiimissä käydään läpi jo aloitettuja lastensuojelutarpeen selvityksiä.

Myös uuden yhdistyneen organisaation rakenne ja kokouskäytännöt olivat keskustelun aiheita. Jotta koko toimipisteen yhteisistä toimintamalleista voitaisiin sopia, olisi ne tuotava siihen kokoukseen, jossa kaikki ovat paikalla. Keskustelun aiheena oli myös se, mistä kaikista asioista tulisi sopia koko toimipisteen laajuisesti ja mistä asioista tiimin kesken. Yhteisiä

työkäytäntöjä etsiessä auttoi se, että uudesta organisaatiosta ja olemassa olevista kokouuskäytännöistä hahmotettiin kaavio.

Kehittämispäivä palveli työntekijöiden antaman palautteen mukaan sekä kahden ison toimiston yhdistymistä että asioiden sisällöllistä käsittelyä. Kuudessatoista palautteesta päivä koettiin hyödylliseksi. Toiveeksi kuitenkin jäi, että jatkotyöskentelystä olisi sovittu vielä tarkemmin.

Kehittämisen johtaminen eri vaiheissa on mietityttänyt ja puhuttanut paljon, koska kehittämistyössä uusien ideoiden levittäminen ja käyttöönotto ovat yksittäisten sosiaalityöntekijöiden lisäksi työyhteisössä johtavien sosiaalityöntekijöiden vastuulla. Kaikkien työntekijöiden osallistaminen tutkimukseen ja kehittämiseen, varsinkin näin isossa toimipisteessä (lähes 40 työntekijää), on hankalaa. Tutkijasosiaalityöntekijä voi tuoda omia havaintojaan ja jäsennyksiään työyhteisölle, muttei voi niiden pohjalta päättää käytäntöjen uudistamisesta.

Hankkeen aikana on herännyt ajatus siitä, että yksittäisillä toimistoilla pitäisi olla omat rakenteet paikalliseen tiedontuotantoon esimerkiksi viireilletulojen määrästä ja laadusta. Keskusteluja työn sisällöstä ja tekemisen tavoista pitäisi olla enemmän, uusille työntekijöille oppimismielessä ja kokeneemmille kokemusten vaihtamiseksi. Varsinkin ennustamattomat tilanteet, joita on mahdotonta suunnitella täysin etukäteen, esimerkiksi kiireelliset kotikäynnit, olisi hyvä käydä läpi tiimissä kokemusten jakamiseksi.

Hanke käynnistyi osana kehittämishanketta ja jatkuu lastensuojelun sosiaalityön käytännön tutkimisena. ”Käytäntötutkimuksen tavoitteena on sosiaalityön arvolähtökohtien näkyväksi tekeminen sen omissa käytännöissä niitä avaamalla ja käsitteellistämällä” (Satka et. al., 16). Sosiaalityö lastensuojelun alkuvaiheessa on viireilletulojen vastaanottoa ja hallinnointia, lapsen tilanteen ja sen kiireellisyyden arviointia, kriisityötä sekä neuvontaa ja ohjausta. Asiakkaille tarjottavan tasavertaisen palvelun periaatteen lisäksi tutkimusta ohjaa lähtökohtaisesti asiakkaaksi tulevan lapsen etu. Tutkimuksen tavoitteena on auttaa kehittämään ja tuottaa sosiaalityöntekijöille välineitä oman työnsä tarkasteluun.

Liite 3.

Ryhmäkeskustelun kysymykset kehittämispäivässä

1. Miten arvioit kiireellisten toimenpiteiden tarpeen?
2. Kuinka monta päivystyskotikäyntiä on päivystysvuoroinasi ollut?
3. Kuinka monta näistä oli uusiin asiakasperheisiin?
4. Päivystyskotikäynnin tarkoitus (esim. kiireellisen sijoituksen arviointi, itsemurhan ehkäisy), mitä muita on olemassa?
5. Milloin pyydät poliisin mukaan?
6. Mitä sosiaalityöntekijä kotikäynnillä havainnoi ja miten?
7. Miten päivystyskotikäynnit käydään jälkikäteen lävitse asiakkaiden kanssa?

Liite 4. Puhelinpäivystäjän muistilista

Puhelimessa

- Lapsen nimi tai henkilötunnus (tarkista asiakastietojärjestelmästä puhelun aikana).
- Tarkista myös, että puhelu on tullut oikeaan toimistoon.
- Katso, onko lapsi jo asiakkaana ja onko perheelle jo määritelty vastuusosiaaliryöntekijä.
- Pyydä ilmoittajan yhteystiedot mahdollista myöhempää yhteydenottoa varten (jos ilmoittaja haluaa pysyä nimettömänä, kysy perustelut).
- Ilmoittajan havainnot ja kokemukset lapsesta/perheestä.
- Onko ilmoittaja itse kuullut tai nähnyt (monenhenko käden tiedoista on kyse)?
- Koskeeko ilmoitus perheen kaikkia lapsia, onko kaikilla sama tilanne ja millä tavalla?
- Miten ja missä ongelmia on yritetty aiemmin ratkoa?
- Onko ilmoittaja itse tehnyt asialle jo aiemmin jotain, esimerkiksi puuttunut tilanteeseen?
- Onko hän ilmoittanut lapsen tilanteesta muille tahoille?
- Onko perhe (myös lapsi) tietoinen ilmoituksen teosta?
- Mitä ilmoittaja odottaa sosiaaliryöntekijältä?
- Anna ilmoittajalle palautetta ilmoituksen tekemisestä.
- Kerro yleisellä tasolla, miten lastensuojelun työprosessi etenee.
- Kerro, että ilmoittajan on tärkeää tehdä uusi ilmoitus, jos tilanne jatkuu samanlaisena.
- Kerro, että tarvittaessa ilmoittaja kutsutaan mukaan alkutapaamiseen.

Arvio kiireellisten toimenpiteiden tarve esimerkiksi:

- Onko lapsi vaarassa?
- Ovato lapset yksin, vailla aikuisen huolenpitoa, ja vanhempiin ei saada yhteyttä?
- Onko joku muu viranomainen jo arvioinut tilanteen kiireelliseksi?

Pubelun jälkeen

Kirjaa ilmoitus asiakastietojärjestelmään. Kirjaa myös, mitä on sovittu ilmoittajan kanssa.

Tulosta yhteydenottopyyntö ja Perhe-näyttö tiimin jakopalaveria varten.

Katso, onko lapsella aiempaa asiakkuutta, entä muilla perheenjäsenillä.

Kirjaa jakopalaveriin menevään ilmoituspakettiin oma arviosi tilanteesta ja mitä olet jo selvittänyt sekä mitä perheelle on mahdollisesti luvattu.

Liite 5. Muistilista päivystyskotikäynnille

- Reflektoi päätöstäsi lähteä kotikäynnille toisen työntekijän (mahdollisen työparin, johtavan sosiaalityöntekijän tai takapäivystäjän) kanssa. Sovi tarvittaessa, että toimistolle jäävä työntekijä etsii puolestasi vapaita vastaanottopaikkoja mahdollisen kiireellisen sijoituksen varalle.
- Arvioikaa yhdessä poliisin virka-avun tarve: esimerkiksi väkivallan uhka, asuntoon sisällepääsyn varmistaminen (Sosiaalihuoltolaki 41 §, Asiakaslaki 22 §, Poliisilaki 40 §).
- Sopikaa lähdstä vielä takapäivystäjän tai johtavan sosiaalityöntekijän kanssa, jotta toimistolla tiedetään, mihin olette menossa.
- Kun päätätte lähteä, käykää vielä läpi asiat, joita tiedätte perheestä ja kyseisestä tilanteesta.
- Ota mukaasi perhenäyttö (osoitteet ja puhelinnumerot), kotikäynnille lähdon laukaissut lastensuojeluilmoitus, vastaanottolaitosten numerot ja päivystysperheitä välittävän sosiaalityöntekijän numerot, hätänumerot, käyntikorttisi sekä taksikortteja.
- Miettikää erilaisia mahdollisia ratkaisuvaihtoehtoja etukäteen.
- Keskustelkaa etukäteen siitä, miten teette tilanteessa päätöksen (reflektointi asiakkaan läsnä ollessa tai eri huoneessa).
- Sopikaa etukäteen siitä, kumpi huomioi ja kuulee enemmän lasta/lapsia. Kertokaa lapselle vähintään: keitä olette, miksi olette paikalla ja mitä nyt tapahtuu sekä mitä tapahtuu sen jälkeen, kun lähdette pois.
- Jos poliisi on paikalla, kerro heille tilanne ja mitä on odotettavissa esitietojen perusteella. Kerro myös, jos odotat heiltä turvaamisen lisäksi jotain erityistä (Asiakaslaki 15 §, 17 §, 18 §).
- Poliisi menee asuntoon ensin ja varmistaa turvallisuuden. Kerro ilmoituksesta asiakkaalle vasta kun poliisi antaa jonkunlaisen merkin.
- Voit pyytää asiakasta sulkemaan lemmikit toiseen huoneeseen kuin missä keskustellette perheenjäsenten kanssa.
- Huolehdi omasta ja työparisi turvallisuudesta.

- Käykää läsnä olleiden viranomaisten kanssa mahdollisuuksien mukaan kotikäynnin jälkeen läpi kunkin havainnot. Sopikaa kuka on mukana, kun tilannetta käsitellään asiakkaiden kanssa.

Lähteet

- Ahonen, Helena (2004). Kuka komentaa kelloasi. 2. painos. Helsinki: Kirjapaja.
- Ahonen, Helena (2008). Konsultaatio lastensuojelun kehittämissyksikköhankkeen kokouksessa 4.3.2008.
- Antola, Tuula & Pohjola, Jukka (2006). Innovatiivisuuden johtaminen. Helsinki: Sitra.
- de Bruijn, Tejo (2007). Koulutustilaisuudet Jällivaaran mallista Vantaan sosiaali- ja terveysvirastossa lokakuussa 2007.
- Ervast, Sari-Anne & Tulensalo, Hanna (2006). Sosiaalityötä lapsen kanssa. Kokemuksia lapsikeskeisen tilannearvion kehittämisestä. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 8/2006. Helsinki: Yliopistopaino.
- Eskonen, Inkeri & Korpinen, Johanna & Raitakari, Suvi (2006). Vallan määrittämät asiantuntijapuhujat; faktaa, selontekoja ja kokemuksia. Teoksessa Forsberg, Ritalla-Koskinen & Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtauksia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Evaluating EU Expenditure Programmes. A Guide. (1997:20)
- Figley, Charles R. (1995). Compassion fatigue: coping with secondary traumatic stress disorder in those who treat the traumatized. New York: Brunner-Routledge.
- Forsberg, Hannele (2000). Lapsen näkökulmaa tavoittamassa. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry.
- Healy, Karen (2005). Social Work Theories in Context. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Heikkinen, Alpo (2007). Nuoret lastensuojelun avohuollossa – palvelujen ja menetelmien tarkastelu. Sosiaali- ja terveysministeriön Sosiaalialan kehittämissuunnitelman lastensuojelun kehittämissuunnitelman raportti. 2007:1. Helsinki: Helsingin sosiaalivirasto.
- Heikkilä, Kirsi (2006). Työssä oppiminen yksilön lähtökohtien ja oppimisympäristöjen välisenä vuorovaikutuksena. Tampere: Yliopistopaino.
- Heino, Tarja (1997). Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Tutkimuksia 77. Helsinki: Stakes.
- Heino, Tarja (2007). Keitä ovat lastensuojelun uudet asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Stakesin työpapereita 30/2007. Helsinki: Stakes.

- Heinonen, Hanna (2007). Kohti syvempää ymmärrystä sosiaalityössä – tutkiva ja arvioiva työote sosiaalityöntekijöiden jäsentämänä. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisuja 16:2007. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hiitola, Johanna (2007). Lastensuojelun avohuollon asiakkaiden lisätarkastelu. Lapsuus- ja perheterapia. Julkaisematon moniste. Helsinki: Stakes.
- Hipp, Tiia (2007). Lastensuojelu ja asiakastyön taidot – sosiaalityön opiskelija kentällä. <http://www.socca.fi/lastensuojelu/aineistot/tiia.pdf>
Viitattu 22.8.2008.
- Hoffman, Lynn (1982). Perheterapia. Systeeminen näkemys. Espoo: Weilin+Göös.
- Hotari, Kaisa-Elina (2007). Kuulluksi tuleminen lastensuojelussa nuorten kertomana. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos.
- Hurtig, Johanna (2006). Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Forsberg, Ritala-Koskinen, Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hurtig, Johanna (2003). Lasta suojelemissa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Acta Universitatis Lappeensis 60. Rovaniemi: Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunta.
- Juhila, Kirsi (2006). Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Järvinen, Pekka (2006). Onnistu esimiehenä. Juva: WS Bookwell Oy.
- Karjalainen, Vappu (2006). Verkostokehittäminen – palveluparadigman muutosvoima. Teoksessa Riitta Seppänen-Järvelä & Vappu Karjalainen (toim.) Kehittämistyön risteyskysymyksiä, 251–268.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2005). Sosiaalityön opetus, tutkimus ja kehittyvä asiantuntijuus. Teoksessa Mirja Satka & Synnöve Karvinen-Niinikoski & Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Kivinen, Tarja (1994). Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi – Näkökulmia asiakkuuden määrittymiseen. Tutkimuksia 45. Helsinki: Stakes.
- Kogstrup, Hanne (2004). Kompetensi-arviointimalli – Työyhteisön kehittämisen väline. FinSoc Hyvät käytännöt -arviointiraportteja 3. Helsinki: Stakes.
- Koivu, Kirsi (2008). Lopun alku vai alun loppu. Tapaustutkimus nuorten kiireellisistä huostaanotoista ja asiakkuuspoluista. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos.
- Korhonen, Satu (2008). Psykologinen sopimus sosiaalipalvelujen työyhteisösidonnaisessa kehittämisessä. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. <http://www.socca.fi/lastensuojelu/materiaaleja.html>

- Kriisiperhetyön kehittämistä (2007). Teoksessa *Koko perhe kierteessä*.
Lähisuhdeväkivalta ja alkoholi. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä
2007:27, 53–62. <http://www.stm.fi/Resource.phx/publishing/store/2007/09/ka1189686534019/passthru.pdf> (luettu 20.8.2008).
- Kukkonen-Lahtinen, Leena (2008). Nuori avaa uusia ovia. *Mielenterveys 2/2008*,
16–19.
- Kuoppa, Katja (2008). Lastensuojelun alkuvaiheen tilanearviointi
sosiaaliohjaajan työssä. Projektin väliraportti. YAMK Sosiaali- ja terveysala.
Stadia. <http://www.socca.fi/lastensuojelu/herttoniemi.html>
- Kääriäinen, Aino (2003). Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina: dokumentoinnin
ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Helsinki. Helsingin yliopisto.
- Laakkonen, Minna (2007). Nuori tarvitsee hoivaa. Teoksessa Kaarina Määttä
(toim.) *Helposti särkyvää. Nuoren kasvun turvaaminen*. Helsinki;
Gummerus.
- Laine, Terhi (2007). Asiantuntijuus. Teoksessa Mirja Satka & Ilse Julkunen
& Tero Meltti & Laura Yliruka (toim.) *Käytännönopetuksen aakkoset –
Praktiklärans ABC*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Lastensuojelulaki 417/2007 (<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2007/20070417>)
- Lastensuojelu 2007 – Barnskyddet 2007 – Child welfare 2007. Tilastotiedote
23/2008. Suomen virallinen tilasto, Sosiaaliturva 2008. Helsinki: Stakes.
- Leijala, Ritva (2008). Intensiiviperhetyö Vantaalla: haasteena asiakkaan
kiinnittyminen työskentelyyn. <https://oa.doria.fi/handle/10024/38300>
(luettu 29.8.2008).
- Levamo, Pauliina (2007). Omaa elämää etsimässä. Teoksessa Alpo Heikkinen ym.
(toim.) *Näe minut, kuule minua. Kokemuksia ryhmästä*. SOCCAn ja Heikki
Waris -instituutin julkaisusarja 11/2007. Helsinki: SOCCA ja Heikki Waris
-instituutti.
- Liukonen, Ritva & Lukman, Leena (2007). Tehty-hanke. Sosiaalialan
tehtävärakenteiden ja toimintamallien kehittäminen Helsingin kaupungin
sosiaalivirastossa. Helsingin kaupungin sosiaaliviraston oppaita ja
työkirjoja 2007:5.
- Makkonen, Mikko & Riikonen, Eero & Vataja, Sara (2000). Perhetyö –
Arkielämän taiteen ja kertomuksellisuuden näkökulma. Teoksessa Jussi
Onnismaa & Heikki Pasanen & Timo Spangar (toim.) *Ohjaus ammattina
ja tieteenalana 2. Ohjauksen toimintakentät*. Porvoo: WS Bookwell Oy,
279–292.

- Metsälä, Johanna (2007a). Sosiaalityöntekijöiden osaamiskartoitus ja täydennyskoulutustarve – kysely pääkaupunkiseudulla. www.socca.fi/lastensuojelu/materiaaleja.html
- Metsälä, Johanna (2007b). Johtavien sosiaalityöntekijöiden osaamiskartoitus ja täydennyskoulutustarve -kysely pääkaupunkiseudulla. www.socca.fi/lastensuojelu/materiaaleja.html
- Murto, Kari (2001). Prosessin johtaminen. Jyväskylä: Jyväskylän Koulutuskeskus.
- Muukkonen, Tiina (toim.) (2008). Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 17. Helsinki: SOCCA ja Heikki Waris -instituutti.
- Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna (2004). Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsingin sosiaaliviraston selvityksiä 2004:1.
- Myllärniemi, Annina (2007). Lastensuojelun perhetyö ammattikäytäntönä. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 6/2007. Helsinki: SOCCA ja Heikki Waris -instituutti.
- Myllärniemi, Annina (2006). Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla. Selvitys pääkaupunkiseudun lastensuojelun sijoituksista. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 7/2006. Helsinki: SOCCA ja Heikki Waris -instituutti.
- Männistö, Kati & Niemi, Riitta (2008). Vertaisarviointi. www.socca.fi/lastensuojelu/materiaaleja.html
- Möller, Sointu (2004). Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
- Nopean puuttumisen perhetyö. ”Apua perheen ensiongelmiin” Tampereen kaupunki. Luento pääkaupunkiseudun lastensuojelupäivillä 5.9.2007. <http://www.socca.fi/lastensuojelu/materiaaleja.html>
- Potkuri-hanke 2007–2008, Viertolan vastaanottokoti, Vaihtoehto laitossijoitukselle. Luento pääkaupunkiseudun lastensuojelupäivillä 5.9.2007. <http://www.socca.fi/lastensuojelu/materiaaleja.html>
- Pietilä, Niina (2008). Kehittävä arviointi työtteenä. Teoksessa Arviointi työtavaksi. Kokemuksia asiakastyön arvioinnin kehittämisestä Helsingin sosiaalivirastossa, 65–69.
- Pösö, Tarja (2005). Kun paikka menee tutkijaan. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes.

- Raportti viranomaisyhteistyöstä lasten huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvissä kriisitilanteissa. STM Työryhmämuistioita 2003:2. <http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/julkaisut/paosisallys194.htm>
- Robson, Colin (2001). Käytännön arvioinnin perusteet. Opas evaluatation tekijöille ja tilaajille.
- Rousu, Sirkka (2008). Kuntalehti 4/2008. Kuntaliitto. Väitöskirja lastensuojelun tuloksellisuuden arvioinnista: lastensuojelussa tarvitaan oikein kohdennettuja panostuksia.
- Rousu, Sirkka & Holma, Tupu (2004). Lastensuojelupalvelujen onnistumisen arviointi. Jyväskylä: Suomen kuntaliitto.
- Ruohotie, Pekka (2002). Oppiminen ja ammatillinen kasvu. Helsinki: WSOY.
- Räty, Tapio (2007). Uusi lastensuojelulaki. Helsinki: Edita.
- Saarni, Mirja (2006). Lasten kiireelliset huostaanotot, Turun ja Tampereen päätösasiakirjojen vertailu 1.3.2004–28.2.2005. Tampereen kaupunki, sosiaali- ja terveystoimi 4/2006. Tampere.
- Salmi, Lasse (2003). Ratkaisukeskeisyys päihkinänkuoressa. http://www.ratkes.fi/jutut/artikkeli_10.shtml (luettu 20.8.2008).
- Sarvimäki, Pirjo & Siltaniemi, Aki (toim.) (2007). Sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön tehtävärakennesuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007:14. <http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/julkaisut/paosisallys194.htm>
- Satka, Mirja, Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne (2005). Johdanto. Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Seppänen-Järvelä, Riitta & Vataja, Katri. Työyhteisölähtöinen prosessikehittäminen. <http://www.sosiaaliporssi.fi/fi-FI/hyvakaytanto/kuvaus/?PracticeId=6eaa06a-8156-4411-9f00-e530202c0b0a> (Viitattu 26.8.2008.)
- Sinko, Päivi (2004). Laki ja lastensuojelu – Juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä.
- Sinko, Päivi (2007). Yhteenveto pääkaupunkiseudun lastensuojelun avohuollon kehittämishankkeista SOCCAlle. Helsingin yliopisto, Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia 15.1.2007. <http://www.socca.fi/lastensuojelu/pakki6.html>
- Tamminen, Anu (2008). Lapsen toiseus ja osallisuus – Kertomus kuuden nuoren kokemuksista lastensuojelun asiakkaana. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, kasvatustieteen laitos. <http://www.socca.fi/lastensuojelu/materiaaleja.html>

- Taskinen, Sirpa (2007). Lastensuojelulain soveltamisopas. Stakes, Oppaita 65. Helsinki: Stakes.
- Thomas, Nigel (2002). Children, Family and the State. Decision-making and child participation. Bristol: Polity Press.
- Tulensalo, Hanna & Muukkonen, Tiina (2005). Lapsikeskeinen tilannearvio ja työprosessi lastensuojelun sosiaalityössä. Teoksessa Mirja Satka ym (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Varilo, Esko, Lounavaara-Rintala, Helena, Vuornos, Pirjo, Wahlbeck, Jan-Christer & Varilo, Leena (2000). Lastensuojeluperhe – malli ja toiminta sekä tällaiseen perheeseen kuuluvien nuorten hoito. Teoksessa Jukka Aaltonen & Raili Rinne (toim.) Perhe terapiassa. Helsinki: Suomen mielenterveysseuran koulutuskeskus.
- Vantaan kaupunki, sosiaali- ja terveystoimen tiedote tiedotusvälineille 11.6.2008. ”Intensiiviperhetyöstä hyviä tuloksia”.
- Vataja, Katri & Seppänen-Järvelä, Riitta (2006). Prosessiarviointi – mahdollisuus lujittaa kehittämisprojektia. Teoksessa Riitta Seppänen-Järvelä & Vappu Karjalainen (toim.) Kehittämistyön risteysiä, 217–230.
- von Hertzen, Nina (2007). Vaikuttavuuden arviointi. Esitys lastensuojelun kehittämisyksikköhankkeen pilottiseminaarissa 3.12.2007.
- von Hertzen, Nina (2007). Projektikoulutus. Helsingin sosiaalivirasto 10.10.2007.

www.socca.fi/lastensuojelu
www.stakes/sosiaaliportti.fi
www.valt.helsinki.fi/opas2008/sostyo/

